

**התוכנית ללימודי דמוקרטיה בין תחומיים לתואר שני
המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת**

האם טכנולוגיות משנות? *ICT* ומחאה פוליטית בישראל.

Does *It* Matter? *ICT's* and Political Protest in Israel

אבי שדה

עבודה זו נכתבה בהנחיית ד"ר מייק דהאן Dr. Mike Dahan
ממכללת ספיר.

תודות

ראשית וקודם כל, תודות רבות למנחה ד"ר מייק דהאן, שליווה אותי בעליות ובמורדות לאורך רוב הדרך, הדרך, העיר והאיר. תודה גדולה לד"ר אילנה קופמן מהאוניברסיטה הפתוחה, שסייעה בכל והעניקה תחושת בית – משימה לא קלה באוניברסיטה בה לומדים עשרות אלפי סטודנטים. תודה וברכה מיוחדת לעורכת המדעית ענת לאור, שעשתה סדר ויעצה. תודתי לד"ר מיכאל פייגה מאוניברסיטת בן גוריון, שקרא והאיר. לפרופסור יגיל לוי שלימד אותי ורבים אחרים, כיצד לתכנן ולכתוב עבודה אקדמית מסוג זה.

תודה ענקית לרעייתי ריקי. כתיבת העבודה כלל לא הייתה מתאפשרת ללא התמיכה, ההבנה והסבלנות שגילתה. תודה לכל בני משפחת שדה. לשלושת בני, לכלותי ולנכדים שלא לחצו ונאלצו לעיתים לוותר על "שעות סבא". לבסוף למוקי הכלב הנאמן, שלא מש ממני וחברתו חיזקה את רוחי במהלך ימי ולילות כתיבה ארוכים ורבים.

תוכן עניינים

<u>עמוד</u>	<u>נושא</u>
I.....	תקציר.....
1.....	1. מבוא.....
2.....	2. סקירת הספרות.....
23.....	3. מתודולוגיה, שיטות המחקר ומאפייניו.....
27.....	4. ממצאים.....
27.....	4.1 מלחמת לבנון השנייה.....
52.....	4.2 מחאה להורדת עלויות הצפייה במונדיאל.....
57.....	4.3 מאבק למען שי דרומי ולחקיקת "חוק דרומי".....
62.....	4.4 מאבק להעלאת שכר – ארגון המורים.....
67.....	5. דיון בממצאי המחקר.....
70.....	6. סיכום ומסקנות.....
72.....	מבט קדימה.....
74.....	ביבליוגרפיה.....
92.....	לוח זמנים - אירועים מרכזיים במלחמת יום הכיפורים והמחאה שלאחריה.....

1. מבוא

לאחר מלחמת העולם השנייה בשנים של שגשוג כלכלי, התפתחה הגישה הפוסט-מטריאליסטית. בתוך כך, הפריחה הכלכלית והיציבות הפוליטית הביאה פרטים בחברה לאמץ ערכים המשקפים צרכים יצירתיים ותרבותיים, הממלאים אחר הצורך בהגשמה עצמית. פחת הצורך במשאבים הקיומיים כגון מזון, הגנה, יציבות וביטחון (ערכים מטריאליסטים) ולכן הופנתה הפעילות לתחומים כמו איכות ושימור הסביבה, שלום וזכויות אדם (ערכים פוסט מטריאליסטים). אי נחת מהפעילות הפוליטית הממוסדת הביאה להתפתחות פעילות מקבילה במערכות מבוזרות, ביוזמות אזרחיות ובתנועות מחאה (Herman, 1996).

לאופי החדש של מחאה מודרנית שני היבטים תאורטיים מרכזיים, פן טכנולוגי ונקודת הראות של השיח הציבורי, כפי שאפיין אותה Habermas (1994). מן ההיבט הטכנולוגי, ברוק מיקס Meeks (1997) רואה בטכנולוגיה מרפא לכמעט כל קשיי הדמוקרטיה. דעתו מבטאת אוטופיזם, אך יכולה להיות כוון של התפתחות, בעולם וגם בישראל. לטענתו, תחול תפנית במהלך 50 השנים שלאחר 1997. ייעצרו הכרסום והנסיגה במעמדה של הדמוקרטיה וכוון ההתפתחות יתהפך.

יורגן האברמס Habermas, *op-cit.*, בתאוריית השיח (Discourse Theory) שלו, דוגל בשיח רציונאלי, שאינו בא ממקור של קביעת עמדות מראש, אלא מפולמוס חופשי. באומרו שיח ממוסד, מציין האברמס שלושה סוגי שיקולים המהווים חלק מהדיון הפוליטי הכללי: א) שיקולי מוסר – הדנים בבעיות של צדק. ב) שיקולים ערכיים – העוסקים בשאלות תלויות בחברה שבה הן קיימות, דוגמת מסורות שיש להקפיד או שלא להקפיד על שמירתן. ג) שיקולים פרגמטיים – המהווים תשתית לעשיית פשרה בין מטרות פוליטיות שונות, או מנוגדות. האברמס רואה בפשרה חלק חשוב בתהליך הפוליטי, במיוחד בתנאים של פלורליזם תרבותי וערכי. האברמס הגדיר גם תנאים של שיח אידאלי. ההתדיינות אינה פונקציה של בסיס דעות משותף אלא מדובר בכך, שרציונאליות של הדיון תהיה ערובה למתן משקל מוגדל בדיון הציבורי, לנימוקים ושיקולים טובים יותר. בכך, מובטחים תנאים הוגנים של מיקוח ושכנוע. תאוריית השיח מתארת הליך אידאלי של ניהול דיון ציבורי וקבלת החלטות משותפות. בהינתן כי השיקולים אכן רציונאליים – תהליך השיח אמור להוביל לתוצאות הוגנות, או לפחות לתוצאות סבירות של הדיון. כללי השיח האידאלי אף מרחיבים את האמור בכלל הרומאי "Quod omnes tangit ab omnibus approbari debet", שכן אצל האברמס, כל אזרח רשאי להשתתף ולא אלו בלבד שיש להם נגיעה ולו עקיפה לעניין הנדון.

ריי אולדנבורג (op-cit.) סבור, כי שיח ציבורי מתנהל דווקא ב"מקומות שלישיים" (Third Place). כוונתו במונח "מקום שלישי" הנה למקומות ציבוריים כגון פארקים, משרדי דואר, מספרות, פאבים, בתי קפה, חנויות ספרים, רחובות ראשיים ומקומות ציבוריים מרכזיים דוגמתם. המקומות השלישיים שונים במהותם ממקומות עבודה ובתים פרטיים של אזרחים, הנחשבים למקומות מבודדים ופורמאליים, שתרומתם לשיח צנועה. מקומות שלישיים מייצגים מקומות לא פורמאליים וניטראליים, המהווים את לב לבה של קהילה. במקומות אלו מתפתחים קשרים בין אנשים ועל-כן, מתפתח בהם גם שיח ציבורי והם מהווים ומשמשים בסיס תפקודי לדמוקרטיה. ראייה האברמסית מתאימה לסוגי שיח שונים, לרבות השיח המחאתי. על-פניו,

טכנולוגיות עכשוויות דוגמת אינטרנט, טלפונים ניידים וטכנולוגיות אחרות, עשויות לחזק, להעמיק, להרחיב, להאיץ ולהעצים חלקים ממרכיבי השיח הציבורי, על צורותיו וגווניו. יעקב הכט (הכט, 2003) כותב, כי הארכיטקטורה של האינטרנט מסייעת ליצירת כמה מהתנאים הנחוצים לתנאי השיח האידאליים. כך, האינטרנט מקל על כל אחד להביע השקפות, דעות, צרכים, התנגדות ומחאות ומאפשר לכל אחד לשאול, לבקר טענות של אחרים ולטעון טענות משלו, ככול העולה על דעתו. לדעת הכט, האינטרנט מאפשר לגולשים להיחשף למידע אודות חלופות שונות ולקבל תגובות מגולשים אחרים. לגולש מוענקת אפשרות ויכולת להתעלם מאינטרסים סמויים, המאפיינים את רוב צורות השיח ה-און-לייניות. נבדקה האפשרות להסברת מחאה ציבורית באמצעים טכנולוגיים, כחלק מדמוקרטיה השתתפותית בנוסח בנג'מין ברבר (Barber, 1993). לפי תאוריית ה"דמוקרטיה החזקה" שלו, האזרחים משתתפים ושותפים בדמוקרטיה. כל אזרח מביא את מטען אמונותיו ודעותיו ומתקיים תהליך מתמיד של דיון, קבלת החלטות ושינוין בהתאם לנסיבות וחוזר חלילה. ברבר במאמר מאוחר יותר (Barber, 1998), קושר בין טכנולוגיה לדמוקרטיה החזקה. במאמר זה, תיאר המחבר שלושה תסריטי התפתחות עתידיים אפשריים של דמוקרטיה טכנולוגית, אך לא גיבש דעה ברורה ונחרצת באשר לתסריט העומד להתהוות מתוך שלושה. במאמר מאוחר עוד יותר כתב ברבר (Barber, 2001) אודות חוסר הוודאות שבפוליטיקה דיגיטלית ולכן, לאור חוסר הוודאות, נוצר קושי לקביעת גישתו כמסגרת תאורטית לעבודה החוקרת מאפיינים של פוליטיקה כזאת.

2. סקירת הספרות

תופעת המחאה

תחילתה של תופעת המחאה עוד בימים קדומים. בפני אלו שלא הסכימו עם מעשי השליטים היו פתוחים ערוצים של חוסר פעולה, פעולה תככנית, או ארגון מרד נגד השלטון הקיים. כך אירע במקרים רבים, במדינות ובתקופות שונות, החל ממרידות של עבדים ברומא, דוגמת המרד שארגן ספרטקוס בשנים 71-73 לפני הספירה, ועד המהפכה הצרפתית.

באנגליה, ברונים מורדים ברנימייד (Runnymede) הפעילו לחץ על המלך ג'ון ה-1, "ג'ון ללא ארץ" ובעקבות כך, המלך חתם בשנת 1215 על ה"מגנא כרטא", כתב הזכויות שחלק מההיסטוריונים רואים בו את מסמך הייסוד של זכויות אזרחיות, פוליטיות ולשלטון קונסטיטוציוני במתכונת הקיימת כיום. סופיה מנשה (מנשה, 2003) סבורה, כי קיימת תופעה של מיסטיפיקציה של ה"מגנא כרטא". לטענתה, לא היה מדובר במחאה בצורתה העכשווית, בכלל זה מצעדים ברחובות, הפגנות בכיכרות, אלא מרידה של ברונים. אך באותה עת, ניתן היה להפעיל לחץ ולגרום לשינוי במצב הפוליטי. לפיכך מדובר בהתקדמות משמעותית.

באמצע המאה ה-19 באיטליה הכבושה על-ידי האימפריה האוסטרו-הונגרית, חל איסור על קיום פעילות מחאתית נגד הכיבוש. היוצר ומחבר האופרות ג'וזפה ורדי מצא דרך מקורית למחות. כיוון שלא ניתן היה לכתוב אופרה שנושאה הוא איטליה הכבושה בידי האוסטרים, כתב ורדי את

האופרה השלישית שלו "Nabucco", הדן בנושא כיבוש ארץ ישראל בידי נבוכדנצר והגליית העם היהודי. האופרה היוותה מחאה באמצעות אירוע בן למעלה מ-2500 שנה, ובזכותה הפך ורדי לרוחם חירות ומאוחר יותר לאחר קבלת העצמאות, גם לחבר בפרלמנט האיטלקי (Swed, 2004).

סווד סבור, כי המוזיקה של ג'וזפה ורדי הפכה לחלק מהשינוי הפוליטי באיטליה. המהפכה התעשייתית במאה ה-19 הביאה עמה גם מחאות של המעמד העובד. כך למשל, ב"מהומות סווינג" באנגליה, ב-1830, חקלאים שאיבדו את פרנסתם עקב הפעלת מכונות חקלאיות, מחו על-כך. עוד קודם לכן, ב-1811, ה-לודיסטים, פועלים מאומנים בענפי הבדים והביגוד, נגעו מהכנסת מכונות שהפעלתן התאפשרה גם בידי פועלים פשוטים וחסרי הכשרה. הלודיסטים ניסו לפגוע במכונות שבהן ראו את מקור הרעות, אשר באו לביטוי בפיטורים, ירידה בהכנסות וחוסר אכפתיות מצד בעלי המפעלים. בהמשך, "מהומות רבקה" (Rebecca Riots) בשנים 1839-1844, היוו למעשה ניסיונות לפגוע בבתי מכס, כמחאה על המכסים הגבוהים. שמן של מהומות רבקה נובע מתחפושות נשיות שלבשו המוחים, במטרה להסוות את זהות הפעילים נגד בתי המכס. גם בארצות הברית התקיימו מחאות עבודה מקבילות, דוגמת מחאות הכורים לשפר יחס, שכר ותנאי בטיחות וסביבה, ושל פועלים ואיגודים מקצועיים נגד בעלי מפעלים גדולים, בדרישות מגוונות, מניעת פיטורים, שינויים בשעות העבודה הארוכות ושיפור בתנאי שכר. ב-24 באוקטובר 1922, כ-50 אלף מתומכי הפאשיזם באיטליה התפזרו בעמדות מפתח ובצמתים מרכזיים סביב רומא, בירת איטליה. אירוע מכונן זה נקרא "המצעד על רומא", על-שם מצעד קודם על רומא שארגן יוליוס קיסר, קרוב ל-2000 שנה לפני כן. המצעד התמשך, לאחר שזמן-מה קודם לכן נאם בניטו מוסוליני במילאנו בעצרת רבת משתתפים. המצעד נועד למחות על מיעוט התפקידים השלטוניים, אליהם מונו חברי ותומכי המפלגה הפאשיסטית האיטלקית. תוצאתית, המצעד הוביל את מלך איטליה באותה עת ויטוריו עמנואלה השלישי, להטיל על מוסוליני את מלאכת הרכבת הממשלה (Goodlad, 2004). טכנית, ניתן היה לארגן ב-1922 את אסיפת תומכי המפלגה במילאנו בהסתייעות במספר אמצעים: רדיו, אם-כי בעת ההיא תפוצת הרדיו לא הייתה כללית, אף לא רחבה. הפצת דבר קיום האסיפה מפה לאוזן, העברה במסגרת מנגנון מפלגתי, באמצעות כרוזים שחולקו בתיבות דואר ולידי אזרחים ומודעות שהודבקו על לוחות, עמודים ובכל מקום אפשרי, אסיפות, וכמובן באמצעות עתונות כתובה. למרות הטכנולוגיה המוגבלת, עשרות אלפי אזרחים השתתפו באסיפה וגם במצעד. יש לזכור, כי בעת התרחשות האירועים המשטר באיטליה היה דמוקרטי.

בראשית שנות הששים של המאה ה-20 נערכו בצרפת הפגנות סטודנטים סוערות מאד בהנהגתו של דניאל כהן-בנדיט, מנהיג צעיר וכריזמטי, שכונה בפי כל "דני האדום", בהתאמה לצבע שיער ראשו. כלב דנילוף (Daniloff, 2008) מביע את דעתו ב-BU TODAY, כי הפגנות אלו היו אולי הסוערות ביותר, בתקופה שבה נערכו הפגנות סוערות במקומות שונים בעולם, לרבות בארה"ב, נגד מלחמת וייטנאם. המחאות פרצו כתוצאה מפעילותם של דני האדום וחבריו וכללו: הפגנות רחוב אלימות והתנגשויות עם כוחות משטרתיים, סגירת אוניברסיטאות ברחבי צרפת ולבסוף, שביתה כללית שאיימה לגרום למשבר בממשלתו של הגנרל דה-גול. המחאות וההתקוממות כוונו נגד נורמות חברתיות, מדיניות האוניברסיטאות וסמכויות הממשלה. דני האדום שהיה סטודנט גרמני עם שורשים משפחתיים בצרפת, גורש מצרפת לגרמניה והמשיך שם את הפעילויות המחאתיות. כחלוף ארבעה עשורים, הפך דני האדום לחבר בפרלמנט האירופי.

מלחמה שגררה בעקבותיה אין ספור מחאות מסוגים שונים והפגנות רבות מאד, הייתה מלחמת וייטנאם. למשל, הפגנת ענק שנערכה בסנטרל פארק בניו-יורק באפריל 1964. ברחובות בירת ארצות הברית וושינגטון די.סי, ניתן היה לראות כל הזמן, כמעט ברצף, צעירים ומבוגרים נושאי שלטים מגווני טקסט נגד המלחמה. שירי מחאה רבים נכתבו והושרו על-ידי יוצרים וזמרים מובילים באותה התקופה, דוגמת הזמר והיוצר בוב דילן. גם הגרסה הראשונה של המחזמר "שיער" נכתבה והועלתה כמחאה נגד המלחמה. פסטיבל ה-פולק-רוק "וודסטוק" היה בחלקו מחאה נגד מלחמת וייטנאם, במוצהר ובאמצעות תכני השירים. לפסטיבל הגיעו כ-400,000 צעירים, הרבה מעל ומעבר לתכנון המוקדם של המארגנים.

המחאה נגד מלחמת וייטנאם הקיפה שכבות רבות של החברה האמריקאית. מקרב מעמד הביניים קמה תנועת "SANE". לסטודנטים היו התארגנויות רבות דוגמת Students Peace Union, SPU וארגונים אחרים. ההפצות המאסיביות של מטוסי ארה"ב החל מפברואר 1965, שכללו גם "הפצות שטיח", שימשו כקטליזאטור מהותי למחאות ומספר המפגינים לפני הבית הלבן עלה לא פעם לעשרות אלפים. החל מ-1969 ועד 1973 גבר מאד כוחן של תנועות המחאה, ומספר המשתתפים באירועי מחאה עלה באופן חד. בפברואר 1970, לאחר שנודע דבר הטבח בכפר הווייטנאמי מאי לאיי (My Lai), הגיב הציבור האמריקאי בפרץ מחאות חריף, מקיף ורב משתתפים.

טכנולוגיה תמיד השפיעה על פוליטיקה ופוליטיקה משפיעה אף היא על כווני התפתחות טכנולוגיים. לדעת ג'ון סטריט (Street, 1997), טכנולוגיה ופוליטיקה כרוכות יחדיו ויש להן השפעות הדדיות. עם זאת לדעתו, אין אפשרות ליצירה ועיצוב פוליטיים באמצעות טכנולוגיות בלבד. במקביל, אין ליצור טכנולוגיות שמטרתן הבלבדית ויישומן הבלעדי הנם פוליטיים. גם קולמן (Coleman, 1999) מתייחס להדדיות שבין טכנולוגיה לפוליטיקה ולאזרחים וקובע, כי פרט להכנת הטכנולוגיות האינטראקטיביות של הדור הבא ומעבר להכנות אלו, יש להכין גם את האזרחים האינטראקטיביים של הדור הבא. טכנולוגיה אשר בעבר השפיעה מהותית מאד על פוליטיקה ויחסי שלטון – אזרח – שלטון, הייתה המצאת הדפוס. מרק ווילר (Weeler, 1998) סבור, כי כפי שהדפוס השאיר חותם עמוק בתחום הפוליטי וגרם לשינויים בעולם הסובב אותנו, כך תהיה השפעה רבה גם לאינטרנט, הפועל על יותר חושים מאשר הדפוס, שפעל על חוש הראיה בלבד. מרשל מקלוהאן (McLuhan, 1962) קיים דיון מעניין על השינויים התרבותיים – סוציולוגיים שנגרמו מאז ובעקבות פיתוח מכונת הדפוס התעשייתית הראשונה במאה ה-15, על-ידי יוהאן גוטנברג. לדעתו, הדפוס היה סוכן שקידם שינויים תרבותיים. מחשבות דומות הובעו על-ידי אינשטיין (Einstein, 1979). גם אינשטיין ראה בדפוס סוכן אשר קידם שינויים תרבותיים באירופה של אחרי ימי הביניים.

למשבר הכלכלי שלאחר מלחמת העולם ה-1 היה חלק רב בהפיכת הדמוקרטיה הגרמנית-וויימרית למה שהיטלר הביא אותה. כמסולני לפניו, הצליח היטלר לארגן הפגנות ומצעדים רבי משתתפים, בתקופה שבה העיתונות ובמידת מה הרדיו, היוו את כלי התקשורת המרכזיים, זמן רב לפני פיתוח טכנולוגיות מתקדמות, דוגמת טלביזיה, אינטרנט וטלפונים ניידים. מובן שניתן היה להסתמך על עתונות, העברה מפה לאוזן, הודעות באסיפות מפלגה ועם, בתוך חוגי בית שהיו

נפוצים אז ובאמצעות מודעות לוח ברחובות ומנשרים מודפסים שחולקו לידי עוברי אורח, או הושארו בתיבות דואר (Hiden, 1989).

דוגמא לחוזה של התמונה והמילה המודפסת באותה תקופה עולה במחאה שהתקיימה באנגליה. תמונותיהן של הסופרגייסטית המיליטנטית הבריטית אמילי פאנקהארסט (Pankhurst) וחברותיה הכובלות עצמן בשלשלאות לשערים של משרדי ראש ממשלת בריטניה בלונדון, עיטרו את עמודי השער בעיתונות של תקופתן. אמילי נלחמה בראשית המאה ה-20 למען מתן זכות בחירה לנשות בריטניה ועם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, הפנתה את מאמציה לטובת גיוס נשים למלא תפקידים גבריים, במקום גברים בריטיים שיצאו למלחמה. במסגרת זאת, הצליחה אמילי להוציא בשנת 1914, כ-30,000 נשים לרחובות לונדון, למצעד רב רושם שנערך בתמיכת הממשלה הבריטית. ארבע שנים בלבד לאחר מכן, קיבל חלק מסוים מנשות בריטניה את זכות הבחירה. הרולד בנסון מציין (Beneson, 1993), כי דעותיה של מנהיגת הפועלות הבריטית סלינה קופר (Selina Cooper), סופרגייסטית אף היא, הודפסו בפמפלטים והועברו לחברותיה בערים שונות במדינה וגם אל מעבר לים. בכך החל שיתוף פעולה מחאתי בין נשים בחתירה להשגת מטרות משותפות, תוך ניצול הטכנולוגיות שהיו בזמנן חדשות, צילום, טלגרף, מכונות דפוס מהירות ואמצעי תחבורה ממונעים.

על-מנת להיטיב להבין את השפעות טכנולוגיות אינטרנטיות וטכנולוגיות הקשורות לאינטרנט ומשולבות בו על המחאה הפוליטית בישראל, יש צורך להכיר תחילה הכרה בסיסית את תולדות ההתפתחות של ICT באופן כללי ו-ICT פוליטי ומחאתי בפרט.

האינטרנט

האלף חדש בישר התרחבות מהירה ביכולות להעברת מידע, באמצעות מה שלימים זכה לשם "התרחבות פס המידע". הוכנסו לשימוש כלים חדשים דוגמת טלפוניה ברשת, מכשירים ניידים, מכשירים זעירים, טכנולוגיות רשת אלחוטיות, RSS, שיחות וידאו, ספרים דיגיטליים ועוד. גברה הרחבת תשתיות שכבר היו קיימות, כגון העברת נתונים באמצעות סיבים אופטיים, טכנולוגיה שנעשה בה שימוש בקנדה עוד ב-1998. הוצגו אתרי חדשות רבים, בלוגים פרטיים ובלוגים במסגרת אתרים ברשת, פורומים וטוקבקים. הדואר האלקטרוני הפך ליישום מוביל ושופרו במידה ניכרת היכולות להעברת קבצים גדולים, תמונות, סרטים וקבצי מולטימדיה. אתרי האינטרנט הפכו למושקעים ולוו בהתפתחות מקצועות ועיסוקים חדשים, דוגמת ניהול ועריכה של אתרי אינטרנט ומנהלי פורומים. כמות המידע ברשת גדלה באורח אקספוננציאלי. חיפוש מידע נעשה לפשוט ויעיל מאד ולמעשה, האינטרנט ככלל ו-"גוגל" בפרט, הפכו לכלי חיפוש מידע עיקריים, בהחליפם מקורות מידע קודמים כספריות, מילונים, אנציקלופדיות וכלי מידע אחרים. אינטרנט הפועל על תשתית רחבה ומהירה ביותר להעברת מידע החל צובר תאוצה, בעיקר במוסדות אקדמיים. במישורי הפוליטיקה והמחאה הפוליטית היו התפתחויות מקבילות, שנבעו מההתקדמות הכללית של הרשת במובנה הרחב ופריצות דרך ביתר תחומי טכנולוגיות המידע והמחשב, במיוחד בתחום הטלפונים הניידים. פעילות פוליטית אשר ניצלה את יתרונות המדיה החדשה החלה בשנות ה-90 של המאה הקודמת. אתר הבית הלבן סימן את שעתיד להתרחש, עלה לאוויר והפך למקוון ב-1993. בו-זמנית פורסמו כתובות דוא"ל של הנשיא וסגן הנשיא המכהנים, ביל קלינטון ו-אל גור. בהקשר זה מעניין לציין, כי אתר הבנק העולמי הופעל כשנה

קודם לכן. בשלב זה, מדובר כבר בתצורת האינטרנט העכשווית המוכרת, הידועה כ: WWW-World Wide Webb. ב-1994 החלו הסנאט ובית הנבחרים של ארצות הברית לספק מידע דרך הרשת. באותה שנה, ראשי הממשלות של ניו זילנד ויפן הפכו למקוונים וכך גם משרד האוצר הבריטי. ב-1995 הביאה עמה את אתרי האינטרנט של ממשלת קנדה ושל מדינת הוותיקן ברומא. שנה אחת מאוחר יותר, ב-1996, קיים יאסר ערפאת ראש הרשות הפלסטינית דאז, מפגש אינטרנטי ואינטראקטיבי - פוליטי משולש ומעניין, פורץ דרך וראשון מסוגו, עם ראש ממשלת מלזיה ונשיא הפיליפינים. המלחמה הקיברנטית הראשונה בקנה מידה נרחב התרחשה בסוף האלף ב-1999, בסרביה – קוסובו. מכאן ואילך הופך למובן מאילו השימוש הפוליטי באינטרנט ושילובו ביותר ויותר מהלכים וסוגי פעילויות פוליטיים.

בשנים האחרונות, גדל בהתמדה ובמהירות רבה חלקו ומשקלו של האינטרנט בדיונים ציבוריים שונים, בארגון וניהול מסעי בחירות, בעימותים בין מועמדים שנקראו בעבר "עימותים טלביזיוניים" וכמובן, בארגון וניהול מחאה ציבורית מסוגים רבים ומגוונים ובמקומות שונים בעולם. יתרה מכך, במאמר שפרסמה ב-ווישינגטון פוסט טוענת ארל (Earl, 2007), כי הרשת אינה זירה לוגיסטית בלבד, אלא בהדרגה הופכת הרשת להיות לזירה עצמה. במלים אחרות, מתקיים תהליך של העברת מחאות או חלקן, מן הרחוב אל הזירה האינטרנטית. באמצעות סקרים, הצבעות ופטיציות, לומדים צעירים להשתמש באינטרנט להבעת את דעתם ולהשפיע. לדברי Earl, *ibid*, השינויים אינם רדיקאליים, אלא פרקטיים. האינטרנט הוא כלי ארגוני מעולה, המאפשר למארגנים להגיע בו-זמנית לאנשים רבים, והגברה ניכרת ודרמטית של יכולות גיוס והנעה. בנוסף, מתאפשרות תגובות מהירות של המארגנים למצבים משתנים. גם קארטי ואוניט (Carty, Onyett, 2006) אשר בחנו התפתחות של מחאת תנועות שלום לאחר אירועי מגדלי התאומים בארה"ב ב-11/9/2001 הסיקו, כי האינטרנט הוא אמצעי ומצאו, כי הדברים נכונים גם ביחס לצורות אחרות ומתקדמות של תקשורת עכשווית.

בשנים האחרונות התרחבו מאד השימושים הפוליטיים והמחאתיים בטכנולוגיות *ICT* אחרות ולאחרונה גם משולבות, כגון העברת מסרונים בקנה מדה רחב מתוך מחשבים לטלפונים ניידים. מיסרון יכול להיות אמצעי יעיל ביותר להעברת מידע ממועמדים ועל מועמדים בבחירות, ידוע מצביעים ומפגינים בשעות פעילות ואודות מיקומם של קלפיות והפגנות. גם יישומים אחרים של מחשבים וטלפונים ניידים, דוגמת רשתות חברתיות ו-GPS, עשויים להיות כלים חשובים בהעברת מידע חיוני, ארגון אירועים, מצעדים והפגנות.

ICT וכליו העדכניים בשימושי מחאה ופוליטיקה

בפרק הקודם נוכחנו לדעת, כי מעת יציאתם משלב מחקרי ושימוש בטחוני – אוניברסיטאי, הפכו ICT בתוך פרק זמן קצר ביותר למרכזיים בפעילויות פוליטיות. היטיב לנסח את רוח השינויים שהטכנולוגיה נושאת בכנפיה גוראן פארסון, לשעבר ראש ממשלת שוודיה וראש מפלגת העבודה השוודית SAP. לפי אתר הבית של המפלגה, (<http://www.sap.se/>) גוראן פארסון אמר בנובמבר 2001 בכינוס סוציאל דמוקרטי בוואסטרס: "In 1990, none of us had heard of the World Wide Web. Mobile phones were large and clumsy. Surfing was a something we did on warm summer days, on rolling waves. Today, most of us have sent an e-mail, most of us have a mobile phone, so small that it can be difficult to fish it out of our pocket when it rings". התפוצה הנרחבת של סוגי טכנולוגיה במדינות מסוימות במיוחד במערב, אך כפי שנראה בהמשך, בהחלט גם במקומות אחרים, נוחות השימוש והיכולות המיוחדות גרמו למוחים והמערכות הפוליטית כאחד, להקדים ולאמץ. הופמן וחבריה (Hoffman, Novak, Venaktesh, 2004) דווחו, כי כבר בשנת 2003 עסקו 30% ממשתמשי האינטרנט גם בפעילויות פוליטיות ודתיות באמצעות הרשת. מדובר באחוזי ומהירות חדירה מרשימים. כלי ICT שימשו מאז במגוון עצום של פעילויות פוליטיות ומחאתיות, גם במדינות שבהן אדם רגיל מן השורה לא בהכרח יחשוב עליהן, בבואו להשיב באילו מקומות בעולם משתמשים מוחים ומערכות פוליטיות באמצעים טכנולוגיים מתקדמים, לקידום מטרותיהם.

גיון הוריגן (Horrigan, 2009) ממרכז פיו (Pew) לאינטרנט פרסם ממש לאחרונה את מחקרו, הרואה בניידות של החיבור לאינטרנט את התכונה שתקרב משתמשים רבים לחיים הדיגיטליים. לדעתו, כלי מחשוב ניידים לסוגיהם ובמיוחד מחשבים ניידים עושים את ההבדל, בין דורות קודמים של משתמשים לדור העכשווי והעתידי. מהנתונים עולה, כי עלה תכיפות השימוש של 39% מהאוכלוסייה הבוגרת המחוברת לאינטרנט, עקב מעבר לכלים ניידים, בעיקר לפטופים, אך גם מחשבי כף יד ומחשבים ניידים אולטרה קלים. Horrigan (2009) מתאר, כיצד המחשבים הניידים הופכים למרכזיים ונראים בכל תחנת רכבת ואוטובוס, על השולחנות בבתי קפה, בנמלי תעופה ובעצם, בכל מקום. הוא מסייג את דבריו, עדיין לא כולם שותפים למהפכת הניידות וגם בתוך קבוצת המשתמשים הניידים יש הבדלים מהותיים. הניידות באה לביטוי גם בפן הפוליטי. לדברי Horrigan, שאלה על קבלת מידע פוליטי כלל לא הופיעה בסקר של Pew בשנת 2006, אך הוכנסה לסקר של שנת 2007, עקב הידיעה ששימוש כזה אכן נעשה על ידי משתמשים ככלל, ומשתמשים בניידים בפרט. 64% מהמשתמשים במחשבים ניידים שהם בוגרים (וטרנים) של מחשבים שולחניים היו מחוברים לחדשות פוליטיות מקוונות באמצעות הרשת.

דנה פישר ועמיתיה הגיעו למסקנה (Fisher, Stanely, Berman, Neff, 2005), כי ארגוני SMO – Social Media Optimization בינלאומיים עושים שימוש באינטרנט. השימוש באינטרנט לאו דווקא גורם למוחים מארצות רחוקות להגיע למחאה בעניין גלובאלי (G8), ארגון הסחר העולמית ואחרים) המתקיימת במדינה מסוימת. הצלחת ארגוני SMO בשימוש ברשת טמונה דווקא בהפעלת מוחים מקומיים בהיקפים גדולים. Fisher וחבריה מביאים מדבריו של John Naughton המסביר, כי בהינתן כי האינטרנט מציע למוחים תקשורת עם מספר תכונות חשובות: מחיר זול, אמיונות, יכולת הגעה לכל מקום והיעדר פיקוח מרכזי - היה זה מעורר השתאות, אילו ארגונים לא השתמשו ברשת לארגון וניהול מחאותיהם.

פטר דאהלגרן (Dahlgren, 2004) וכן ואן דה דונק וחבריו (Van De Donk, Loader, Nixon, Rucht, 2004) סבורים, כי למרות שיש להתייחס בזהירות לציפיות מהאינטרנט ולמרות התפכחות מסוימת מהאינטרנט אל מול הציפיות הגדולות שהתעוררו בראשית הדרך – עדיין יש למה לצפות. העלייה ב-סייבר ארגון ובסייבר מחאה גלובאלית עומדת בניגוד גמור לירידה הכלל עולמית בחברות במפלגות, ולנפילה בשעורי ההשתתפות בבחירות במדינות רבות. יחד עם אי מילוי ציפיות מוקדמות שהיו מהאינטרנט, קיימת עליה ברלוונטיות של האינטרנט ושל ICT, במיוחד ביחס ל- NGO'S בהקשרים בינלאומיים ומחאות בינלאומיות.

ההפרדה בעבודה זו לסוגי מחאה שונים ולכלי מחאה טכנולוגיים נפרדים הנה מעט מלאכותית, ונעשתה מסיבות של נוחות ההצגה ומתודולוגיה בלבד. כמעט בכל המחאות מופעלים "כלים שלובים" של מספר אמצעי ICT. יתרה מכך, ברוב המוחלט של המקרים בהם צבורים או ארגונים מחליטים למחות, כלי מחאה טכנולוגיים משתלבים ביחד עם אמצעי מחאה מסורתיים יותר, דוגמת מצעדים, הפגנות בכיכרות, פרסומים באמצעי תקשורת מיינסטרימיים וכלי מחאה מסורתיים אחרים. כל קבוצת מוחים מבקשת לחתור אל מטרות המחאה במרץ ולכן, משתדלת לעשות שימוש בכל הכלים העומדים לרשותה, תוך מתן עדיפות לכלי מחאה לפי זמינות, יעילות, עלות והתאמה לארגון ולמטרותיו. המקרים בהם המחאה הנה אינטרנטית-טכנולוגית בלבד עדיין אינם נפוצים.

מחאה אינטרנטית - כללי

אפשר לציין את שנת 1993 בה הופעל אתר של הבית הלבן, כשנה מכוונת מבחינת השימושים הפוליטיים באינטרנט, מעין "שנת 0", שנה שבה החלה פעילות פוליטית ממשית ברשת האינטרנט. חלפה שנה אחת בלבד משנת ה-0, וכבר עשו מוחים מקסיקניים שימוש ברשת האינטרנט (Cleaver, Harry, 1998), (Johnston, Josée, 2000), (Froehling, Oliver, 1997). במה שכונה "ההתקוממות הזאפאטיסטית". מדובר בהתקוממות של איכרים מקסיקניים, נגד שיטות לחלוקת אדמות בארצם ובעד דמוקרטיזציה של שיטת השלטון במדינה. קיימת הסכמה כללית בין החוקרים המוזכרים, כי האינטרנט תרם רבות להצלחת המרד הזאפאטיסטי. לדעת Froehling, *ibid.*, האינטרנט מחבר גורמים, שאחרת לא היו מתחברים, מרחיב ומגדיל קנה מידה של אירועים. התרחשויות מקומיות הופכות באמצעות האינטרנט לנחלת שאר העולם וניתן לגייס מבחוץ גורמים פעילים שאחרת ובלעדיו, לא ניתן היה לצרפם. *ibid.*, Cleaver מרחיק לכת ואומר, כי המארג הפוליטי והספרה הציבורית נארגו מחדש על-ידי הזאפאטיסטים בציאפס.

תפקיד האינטרנט, כפי שבא לידי ביטוי במחאה הזאפאטיסטית היווה את אפיזודת הפתיחה בלבד למחאות אחרות, העתידות לנצל את האינטרנט להבאת אירועים מקומיים לרמה גלובאלית. המרד הזאפאטיסטי שהתרחש ב-1994 היה חלוץ בעשיית שימוש באינטרנט להבעת מחאה ציבורית נגד שלטונות מקסיקו. במסגרת המרד, נוצל גם הדואר האלקטרוני שהיה אז אמצעי חדש, שכן שנה קודם לכן בלבד קיבלו נשיא ארה"ב ביל קלינטון וסגנו, אל גור תיבות דוא"ל. דויד סווינבנקס (Swinbanks, 1995) דווח, כי כבר בשנת 1995 השתמשו סטודנטים יפניים באינטרנט למחאה שהייתה אינטרנטית בלבד, נגד כוונת ממשלת צרפת לחדש את הניסויים הגרעיניים באזור הפאסיפי. הסטודנטים היפניים הקימו אתר בית למיזם המחאה, ולראשונה השתמשו בהחמת גולשים שהגיעו לאתר, על עצומה נגד חידוש הניסויים. בדרך זו הוחתמו על עצומת המחאה כ-55,500 גולשים, כמות גולשים גבוהה למדי, בהתייחס לשנה שבה התרחשו האירועים. חדשנותה של פעילות מחאתית זו הייתה בכך, שלא לוותה בצעדים ארגוניים ממשיים מחוץ לעולם המחשבים, דוגמת הפגנה בכיכרות, או מצעד ברחובות ערים ביפן ובמדינות אחרות. אמנם, לא מדובר במחאה מכוננת מבחינת חשיבותה, התהודה לה זכתה בעולם והיקף המשתתפים בה, אך מכאן ואילך האינטרנט והכלים השלובים בו הופכים לאמצעים מרכזיים באקטיביזם הגלובאלי ובניהול מחאות גלובאליות.

גריין (Green, 2007) מה"ביזנס וויק" (Business Week) מדווח, כי בשנת 2007 נערכו על-ידי סטודנטים מקמפוסים אוניברסיטאיים רבים בארה"ב מצעדים וירטואליים למען נקיטת צעדים שיביאו לעצירת ההתחממות הגלובאלית. גם במקרה זה מדובר במחאה אינטרנטית נטו, ללא שילובן של דרכי מחאה "מסורתיות". בפרק מאוחר יותר תיסקר בפירוט מחאה ישראלית, שהתנהלה בחלקה הגדול בתוככי האינטרנטית – המחאה להורדת עלויות הצפייה בשידורים ישירים מאליפות העולם בכדורגל, בשנת 2006. בסוגיית התחממות כדור הארץ עוסקים ארגוני שמירת סביבה דוגמת גרינפיס (Greenpeace), המשתמשים באינטרנט ככלי להפצת מידע וגיוס מוחים ותומכים בסביבה וירטואלית ופיזית כאחד, למאבק המתרכז בעיקר בנושאי סביבה, כלכלה, גרעין והתחממות כדור הארץ.

מחאות גלובאליות וסביבתיות

לנס בנט (Bennett, 2004) מציג את הערכתם של לוי-אולסון, כי "הקרב על סיאטל" מהווה נקודת מפנה בתחום האקטיביזם הגלובאלי והאינטרנטי. במונח "הקרב על סיאטל" התכוון בנט להפגנות הסוערות ולפעולות שנערכו בשנת 1999 בעיר סיאטל בארה"ב, נגד כינוס ארגון הסחר העולמי WTO ומטרותיו. לדעתו, המדיה החדשה יכולה להעביר מידע לציבור ללא פילטרים ויכולה לשנות מידע ואת אופן זרימתו גם באמצעות כלי התקשורת ההמוניים. ג'ון טרלטון (Tarleton, 2000) מצטרף לדעתו של Bennett (2004) ויתרה מכך, לדבריו מוחים מפתחים כלים חדשותיים גלובאליים משלהם. הוא דווח על הקמת מרכז תקשורת עצמאי של המוחים בסיאטל. הקמתו של מרכז התקשורת העצמאי התאפשרה הודות לאינטרנט בלבד. IMC-Independent Media Center שכונה "אינדימדיה" הוקם בפרבר של סיאטל בעלויות מזעריות הודות לתרומות, והיווה מרכז מדיה עצמאי ואלטרנטיבי לכלי התקשורת ההמונית. במהלך שבוע הימים שבו נערך "הקרב על סיאטל" הגיעו לאתרי IMC ברשת, כ-1.5 מיליוני

גולשים. חלק מהגולשים העלו לאתר סיפורים מההפגנות בשטח וגם וידאו קליפים. אחדים מהסיפורים והסרטים הועברו בנוסף לאתר, לשידור גם בתחנות רדיו וכבלים מקומיות. אינדימדיה נשארה קיימת גם לאחר תום אירועי שבוע סיאטל ומדווחת על אירועים שונים בעולם. גם ג'פרי ג'וריס (Juris, 2005) סבור, כי באירועי סיאטל הודגמו על ידי אינדימדיה שימוש של מפגינים באינטרנט, תוך יצירת פורומים מקוונים בטקסט, תמונות ואודיו, רשימות תפוצה של דוא"ל ודפים ברשת. אירועי סיאטל נגד ארגון הסחר העולמי ומה שמיוצג על-ידו, המחישו לדעתו את ההשפעה הגוברת של המדיה הדיגיטלית. אירועי סיאטל גרמו לדעת Juris, *ibid.* להיווצרותן של מחאות דומות בקוויבק, בגנואה, בברצלונה ובפורטו אלגרו.

גם במדינת ישראל הוקם אתר IMC, המדווח על נושאים שונים שאינם זוכים לדעת המפעילים לסיקור הוגן בתקשורת הכללית, דוגמת הטפול במרגל האטום מרכזי וענונו, סיקור בניית גדר ההפרדה באזור הכפר נעלין, שליחה למאסר של סרבני גיוס מטעמי מצפון ועוד. רוני ערמון (ערמון, 2000) מזכיר את הקרב על סיאטל וגם הוא רואה בו אירוע מרכזי. לפי ערמון, זמן לא רב לאחר ההתרחשויות בסיאטל החלו גולשים להשתמש באינטרנט כנגד כינוסים עולמיים, דוגמת הכנס של הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית בפראג, בנובמבר 2000. ערמון שם מדגיש את תפקידה של "אינדימדיה" בפרסום, גיוס מוחים, וסיקור המחאה. בשונה מאחרים ובנוסף, מזהיר ערמון כי הרשת משמשת לא את המוחים בלבד, אלא גם ואולי במיוחד ובעיקר את בעלי ההון ואת אמצעי התקשורת הבינלאומיים, המנצלים את העוצמה שהרשת מעניקה להם. הדעות המובעות על-ידי ערמון מזכירות את רעיונותיו של הרברט מרקוזה (מרקוזה, 1964) לניצול לרעה של כלי התקשורת בידי בעלי ההון וההשפעה, בניסיון להפוך אזרחים ל"חד ממדיים", עד שלא יצליחו לראות שהם מצויים בעמדה נחותה ולא יהיו מודעים לקיומם של ממדים נוספים, מעבר לממד שבו הם חיים. בכך, לדעת מרקוזה שם, מאבדים אנשים בעצם את ממד התבונה שלהם.

התייחסות לשילובן של ICT במחאות אנטי קפיטליסטית שונות בעולם אנו מוצאים אצל סטיב רייט (Wright, 2004). גם רייט מאמין, שהמרד הזאפאטיסטי במקסיקו ואירועי סיאטל, היו יוצאי דופן בחשיבותם בתולדות השימוש בטכנולוגיות לניהול וקידום מחאות בעולם. הוא מוסיף את דעתם של הארדט ונגרי (Hardt, Negri) הגורסים, כי מאז הפגנות המחאה בכיכר טיאנמן בבייג'ינג – סין, מחודש אפריל ועד יוני 1989, תנועות חברתיות התחזקו מאד, במיוחד בשני אספקטים. Wright, *op-cit.* מציין, כי התחזקות אחת באה לידי ביטוי ביכולתם הבו-זמנית של ארגונים בעולם לזהות את האויב המשותף. הפן האחר בא לביטוי בהתפתחותה של שפת מאבקים משותפת, אשר באפשרותה "לתרגם" שפת מאבק ייחודית של ארגון מקומי מסוים, לשפה קוסמופוליטית, המובנת לארגונים חברתיים אחרים בכל מדינה, ברחבי העולם כולו. בשני תחומי התחזקות אלו, היו ל-ICT תפקידים מרכזיים. כעדות ברורה לחשיבות הפוליטית, התקשורתית והמעשית של ההפגנות בכיכר טיאנמן והפעילות האינטרנטית שליוותה אותן, שלטונות סין חוסמים גישה לאתרי אינטרנט, חוסמים חיפושים המכילים מילות מפתח רגישות ומסננים תכנים פוליטיים. השלטונות מנטרים מסרים המועברים בדוא"ל ובאמצעות תוכנות מסרים מידיים ועוקבים אחר שולחים ונמענים. יתכן, כי הקלות מסוימות וחלקיות בחסימות ובסינונים בסין הורגשו בשנים האחרונות הודות ליום הפתיחה הקרב של המשחקים האולימפיים בבייג'ינג, שנערכו בקיץ 2008.

ליזה צליקי (Tsaliki, 2003) שחקרה את דפוסי פעולתם של ארגונים בחמש מדינות אירופאיות, פינלנד, הולנד, בריטניה, ספרד ויוון, בין השנים 9-1998, ראתה באור שונה את דרכי השימוש באינטרנט של ארגונים אקולוגיים. לדעתה, ארגונים אלה עושים שימוש באינטרנט בעיקר למטרות פרסום, הוצאה לאור והפצת מידע לציבור, לחברי הארגונים ולמשתתפים בפעילויות מחאתיות. לדבריה, ממדים של תקשורת אינטראקטיבית ומיסודם של חיבורים בין מערכות גלובאליות שונות, עדיין לא הגיעו לבשלות מספקת.

בבריטניה נערכו הפגנות סביבתיות וחקלאיות ביוזמתה וארגונה של "ברית הכפר" (Countryside Alliance – CA), שהתרכזה בעיקר במחאה על עניינים כגון המשבר המתמשך בחקלאות, טפול הממשלה במחלת הפה והטלפיים, סוגי דלקים ומחירים, הקצאת קרקעות לבניה ולשימוש ציבורי ובנושאים אחרים. לוסולי ו-וורד (Lusoli & Ward, 2003) בדקו ומצאו, כי המצעד שערכה CA בלונדון בשנת 2002 (נערכו מצעדים קודמים גם ב-1997 ו-1998), היה מן הגדולים ורבי המשתתפים שנראו אי פעם בבריטניה. המצעד ב-2002 אורגן באמצעות האינטרנט, בשילוב שיטות ארגוניות "רגילות". במאמרם הם מעלים את השאלה, האם טכנולוגיות באמת מרחיבות את ההשתתפות ומגדילות את מספר המשתתפים, או מעניקות ערוצי השתתפות חדשים למי שהיו ממילא נוטלים חלק במחאה? מחד, קיימות אפשרויות אופקיות חדשות (חברים – חברים) וגם אפשרויות אנכיות נוספות (חברים – הנהגה ולהפך). מנגד, מתעוררות בעיות של רדידות ותהיות, ובנוסף האם מתרחשת בנייה אמיתית של קהילות? *ibid.* Lusoli & Ward מסיקים, כי במקרה של *CA, ICT* תרמו פחות לדיוניות, ויותר להנעה, גיוס ודחיפת מידע. נמצא, כי הגם שהרשת מרחיבה את פעילותם של הפעילים ממילא, היא הפעילה בפעילות מקוונת גם אנשים שלא היו פעילים קודם. מחקרם השאיר פתוחה את השאלה, האם הרשת תגרום לאנשים שלא היו מעורבים קודם, להיכנס בנוסף לפעילות מקוונת, גם לפעילות און-ליין ולפעילויות חוץ אינטרנטיות.

מחאות אתניות ומגדריות

תנועות לשחרור וקידום שחורי עור משתמשות אף הן באינטרנט בארה"ב ובמקומות אחרים בעולם, כאמצעי עזר לקידום מטרותיהן. קולין בקלס (Beckles, 2001) מאמין, כי הגם שעדיין ארוכה הדרך להשגת המטרות ולמרות תת הייצוג של שחורים ברשת, האינטרנט משמש את התנועות לשחרור האדם השחור כפלטפורמה חשובה, וכאמצעי מרכזי. אחת ממסקנותיו של Beckles, *ibid.* הנה, כי השחורים משתמשים באינטרנט בעילות ויכולים להילחם באפליה, בקיפוח ובגזענות ולכן, יש תקווה לקראת הבאות.

אנה אברט (Everett, 2004) רואה בארגון צעדת מליון הנשים השחורות בפילדלפיה נקודת מפנה בשימוש של נשים ברשת, לצורך הבעת מחאות ולקיום פעילויות פמיניסטיות מקוונות. היא מספרת על ראיון אשר קיים עם אחת המארגנות המרכזיות של הצעדה, בו המרואיינת ציינה כי ההכנות לצעדה נוהלו במשך כשנה באמצעות שימוש באינטרנט. בפעולות גיוס משתתפות לצעדה כמעט ולא היה צורך באמצעי תקשורת מיינסטרימיים. ככלל לדעת *ibid.* Everett, שנת 1997 הייתה שנה פרודוקטיבית ביותר ושנה של פריצת דרך במאבק פמיניסטי מקוון ובשימושים שעשו נשים ברשת, וצעדת מליון הנשים הייתה רק אחת הדוגמאות להתרחשויות באותה שנה.

בין ההתרחשויות האחרות של אותה שנת מפנה מונה *Everett, ibid.* את הדפסתם של ספרים חדשים רבים בנוגע לניהול מאבקים פמיניסטיים ברשת ובאמצעותה. אחת ההתרחשויות הפמיניסטיות החשובות התרחשה בספטמבר 1997, עת בה אורגן באמצעות מחשבים והאינטרנט האינטרנציונל הסייברפמיניסטי הראשון (FCI), בקאסל (Kassel) שבגרמניה. מעבר לעשיית שימוש ברשת לצורך הארגון, באינטרנציונל זה שולבו נוכחות פיזית של נשים וטכנולוגיות שהעבירו את הנאומים למיליוני נשים ברחבי תבל ובנוסף, שולבו תגובות באמצעות הרשת וקוימו צ'אטים פמיניסטיים מקוונים. אחת ההחלטות שהתקבלו בקאסל דיברה על העמקת המחקר בנושאים סייברפמיניסטיים, ויצירת חיבוריות בין המחקר כאמור לפרקטיקה פמיניסטית וניהול סייבר מחאות פמיניסטיות.

סאטון ופולוק (*Sutton, Pollock, (2000)*) כותבות על פעילות מעניינת ומקוונת של ארגון נשים, נגד אפליית נשים ברשת. הנקודה המעניינת במקרה הנדון היא, כי הפעילות נגד אפליה ברשת ובעד אקטיביזם נשי ופמיניסטי באינטרנט, מתנהלת באותה מדיה עצמה – האינטרנט ובצורה מקוונת. במילים אחרות, נעשית פעילות מקוונת נגד אפליה מקוונת. הפעילות בוצעה באמצעות אתר של קבוצת נשים קנדיות ובאמצעים מקוונים אחרים, לרבות הפניות לאתרים נוספים. דעתן של *ibid* Sutton, Pollock, היא, שנשים הפעילות באופן מקוון גילו כבר את הפוטנציאל של הרשת כסוכנת של שינויים חברתיים ומשתמשות על-כן באמצעים מקוונים, נגד אפליה מגדרית ובמטרה להשיג את יעדיהן הפמיניסטיים.

וונדי הארקורט (*Harcourt, 2000*) כותבת, כי השימוש באינטרנט בכלל ובדוא"ל בפרט, פותח הזדמנויות פוליטיות חדשות בפני נשים, הזדמנויות שלא היו קיימות לפני עידן השימוש ב-*ICT*. בין יתר היתרונות, *ibid.*, *Harcourt* מונה יתרון הבא לביטוי בכך, ששימוש באינטרנט בידי נשים מוביל לדעתה גם למפגשי פנים אל פנים, אשר אחרת לא היו מתרחשים לעולם. *Harcourt, ibid.* מציינת, כי קיימת הסכמה רחבה בין נשים חוקרות רבות, על יכולתו של דוא"ל להניע ולגייס נשים למחאות טרנסקונטנטאליות במגוון רחב של נושאים הנוגעים להן ומטרידים אותן. הדוא"ל מוגדר על-ידה כאמצעי אפקטיבי ביותר להנעה וגיוס למחאות, בדרך להשגת מטרותיה המוצהרות של המחאה. נושאי המחאה אפשר שיהיו מגוונים ורבים, פמיניזם, חקיקה, סביבה, זכויות אדם במדינות או יבשות וגם מחאות לתמיכה במקרים אישיים-פרטיים, דוגמת זה של קלאודיה רודריגז במקסיקו, ששחררה ממאסר על הריגת אדם שתקף אותה במטרה לאונסה, לאחר הפעלה מאסיבית ומקיפה של דוא"ל, בידי ארגוני נשים רבים במקסיקו ומחוצה לה.

ברוסיה שלאחר עידן ברית המועצות, במחצית השנייה של שנות התשעים במאה הקודמת, סביב העיר קאלינינגראד (*Kaliningrad*), פעל ארגון סביבתי רדיקאלי בשם *Ecodefense!* (סימן הקריאה הנו חלק משמו המקורי של הארגון). שנון אוילר (*O'lear, 1999*) חקרה את פעילות הארגון ומדווחת, כי אנשיו האמינו שאין באפשרותו של אזרח הנשען על מידע המסופק בידי הממשלה בלבדית, להבין לאשורם נושאים סבוכים. לאנשי הארגון הייתה גישה לדוא"ל והם עשו בו שימוש לתפעול ארגוני יעיל, ולהתגברות על המרחקים הגיאוגרפיים העצומים בברית המועצות. לארגון וחבריו היו רעיונות להרחבת נוספת של השימוש בדוא"ל. רעיונות אלו מומשו רק בתקופות מאוחרות יותר על ידי אחרים, עם הקמת פורומים, בלוגים ופיתוח כלים אינטרנטיים נוספים. *Ecodefense!*, ארגון מבוזר ויחסית לא גדול, השתמש בשילוב של

טכנולוגיות קודמות ועכשוויות. בצד העברת דוא"ל לפוליטיקאים, ארגונים וליחידים, חברי הארגון שלחו מכתבים, פקסים ושוחחו טלפונית, במגמה להשפיע על החלטות סביבתיות. לדעת O'lear, *ibid.*, ההבדל בין רדיו וטלביזיה וטכנולוגיות קודמות לאינטרנט ומייל באה לביטוי במהירות התגובות, בגמישות הרבה הן בתצורת המחאה והן בתגובות מטעם הממונים המתאימים בשלטון וכמובן באינטראקטיביות, ברמה אשר בתקופות קודמות ובאמצעים קודמים, ניתן היה רק לשאוף אליהם ולקוות, שיום אחד היא תהפוך למציאות קיימת.

התקופון אל באוואבא (Al Bawaba) דווח בשנת 2003, זמן-מה לפני תום הקדנציה של הנשיא המצרי חוסני מובארק בשנת 2004, על פעילות מחאה פוליטית שניהלה במצרים קבוצה שקראה לעצמה "המצרים החופשיים". המצרים החופשיים חששו מפני העתקת מודל העברת השלטון לבנו של השליט המכהן, כפי שאירע קודם לכן בסוריה. כזכור, עם מותו של הנשיא הסורי חאפז אסד, הועבר השלטון בסיוע קבוצות עוצמה לידי בנו הצעיר בשאר אסד (בנו הבכור, שנחשב למועמד לרשת אותו, נהרג בתאונת דרכים ב-1994). בכתבה נמסר, שהמצרים החופשיים משתמשים לצרכי מחאתם באתרי אינטרנט מתחלפים, עקב פחד מתפיסה בידי משטרת מצרים אבל, ככלי מחאה והפצת המידע העיקרי שימש דוא"ל. המצרים החופשיים השתמשו בדוא"ל גם להפצת פטיציות נגד מינויו של גאמאל מובארק לנשיא מצרים. המחאה לא הייתה מקיפה, סוחפת או מוצלחת ובסופו של דבר, עניין יורש למובארק ירד מסדר היום הפוליטי, כיוון שהנשיא חוסני מובארק לא פינה את כסאו והמשיך בכהונתו לקדנציה נוספת. אבל, עצם השימוש בדוא"ל כאמצעי מחאה עיקרי במדינה מוסלמית ולא דמוקרטית מצביע על הפוטנציאל העצום ועל הזמינות, השימושיות והיעילות הרבים של הדואר האלקטרוני ככלי ארגוני ומחאתי.

ארגונים נוספים ממדינות ובמדינות שונות ומגוונות, דמוקרטיות ושאינן דמוקרטיות, השתמשו בעשור האחרון בדוא"ל ככלי לארגון מחאות והפצת עמדות. ממון פאנדי (Mamoun, 1999) מתאר את פעולותיהן של שתי קבוצות אופוזיציה בערב הסעודית. פרט לעשיית שימוש באמצעים קודמים דוגמת שליחת פקסים, קבוצות אלו עברו בהדרגה מעידן האודיו – וידאו, לעידן של האינטרנט והדואר האלקטרוני. הדוא"ל שימש לקיום פעילות התנגדותית בתוך גבולות הממלכה וגם מחוצה להן. הקבוצות הסוניות המשתמשות הן, CDLR- Committee for Defense of Legitimate Rights ו-MIRA- Movement for Islamic Reform in Arabia. בסופו של המחקר, מצביע Fandy, *ibid.* בנוסף ליתרונות הידועים שפורטו בראשית פרק זה, גם על חולשות של הדוא"ל, למשל הגעה סלקטיבית ליודעי קרוא וכתוב בלבד ונגישות מוגבלת, לבעלי גישה למחשבים ולרשת האינטרנט ולדוברי אנגלית בלבד. חלק מהחולשות עודן קיימות ובאחרות, כגון ההכרח להיות דובר אנגלית חל מאז שנת 1999 שיפור. דוא"ל ואתרי אינטרנט נכתבים כיום בלשונות רבות, לרבות בערבית. להסתייגות ביחס לשימוש בידי יודעי קרוא וכתוב בלבד, כמעט ואין מקום במדינות דמוקרטיות מערביות, עקב שיעור אנאלפביתיות שולי ביותר.

לטאו ג'ו (Lateu, Jo) מוסר ב-ניו איטרנשיונאליסט, כי בשנת 2007 קוימו ב-25 מדינות מצעדים למען נזירי בורמה ובמקומם. לנזירים לא התאפשר לצעוד בעצמם ולהפגין נגד שלטונות בורמה, עקב האיסור החמור על התקהלויות ברחובות והאכיפה הברוטאלית של איסור זה בתוככי בורמה עצמה. המצעדים למען הנזירים אורגנו באמצעות דוא"ל והשתתפו בהם עשרות אלפי צועדים, בין השאר באוסטרליה, ניו זילנד, מונגוליה, קוראיה הדרומית, בריטניה וארה"ב. ההתארגנות

העולמית החלה לאחר בקשות שהועברו בדוא"ל מאזרחי בורמה, לגולים בורמזיים ברחבי העולם. המצעדים אמנם נועדו לגרום למועצת הביטחון לנקוט עמדה ולהביאה לפעולה, מטרה שלא הושגה, אך בו-בזמן נערכו הפגנות גם בחזיתות של משרדי חברות ענק רב לאומיות, המקיימות קשרים עסקיים עם המשטר הבורמזי.

האקונומיסט הבריטי (The Economist) דיווח לקראת מפגש מנהיגי שמונה המדינות העשירות בעולם – G8, על התארגנות כלל עולמית שהחלה לפעול חודשים רבים לפני המפגש עצמו, שנערך בהיילינגדאם בצפון גרמניה. המפגש התקיים בחודש יוני 2007, אך הדיווח באקונומיסט מסר עוד בחודש פברואר אותה שנה, כארבעה חודשים לפני ישיבת הפתיחה, על קיומה של פעילות מחאה אלקטרונית עולמית ערנית ביותר. ולדימיר פוטין שכיהן אז כנשיא רוסיה, ג'ורג' וו. בוש, בזמנו נישא ארה"ב ו- ז'אק שיראק, הנשיא הצרפתי באותה עת "הופצצו" בכמויות אדירות של דברי דואר אלקטרוני, במחאה על חוסר מעש בעניין התחממות האקלים הגלובאלית. בדיווח מוזכר שילוב מעניין של אמצעי מחאה. בנוסף לשטף המיילים שנשלחו למנהיגי G8 עלה לאוויר במקביל במספר מדינות מסע פרסומי, שנועד להסב תשומת לב ציבורית ולהמריץ את מנהיגי המדינות לנקוט עמדה ולפעול. בקטעי הפרסום הטלביזיוניים נראים המנהיגים בוש, שיראק ופוטין ישנים שנת ישרים עמוקה, בעוד סביבם מתרבים מרגע לרגע סימנים בולטים של התחממות כדור הארץ ושינויים הבאים בעקבותיהם. הפרויקט הפרסומי מומן על-פי האקונומיסט, על-ידי ארגון אבאז (Avaaz) שבסיסו בארה"ב. הפרסומת הזמינה צופים להיכנס לאתר הארגון ללחוץ שם על הלחצן המתאים, להשמעת קריאה מחרישת אוזניים ומעוררת למנהיגי המדינות המתועשות והעשירות הנוגעות בדבר. מדובר בשילוב חדשני ועוצמתי, שבמסגרתו הופנו צופים בערוצים טלביזיוניים לגלוש לאתר אינטרנט של ארגון אבאז, המעורב בנושאים בינלאומיים רבים ואינו מסתפק בעיסוק בענייני סביבה בלבד.

מחאה ו- WEB 2.0

WEB 2.0 היא פלטפורמה הנושאת יישומים ושירותים. אחת מההנחות המרכזיות הנה, שלמשתמש יש שליטה על המידע והנתונים שלו. קיים שיתוף של מידע, נתונים, תמונות, סרטים, חוויות, רגשות ובכלל, שיתופיות הנה מילת מפתח. השיתוף אינו מסתיים במידע עצמו. פירושו של שיתוף לעיתים בא לביטוי בהבעת דעתם של הגולשים על אתרי השיתוף עצמם, כפי מציין אשלוק (Ashlock, 2009) המזכיר לנו, כי בסתיו 2008 הביעו כ-100 מיליוני משתמשים של האתר "פייסבוק" את זעמם ומחאתם על עיצובו מחדש של האתר. יחד עם זאת, לא כל ההיבטים של WEB 2.0 נראים חיוביים. כך למשל, עורך ה"סיינטיפיק אמריקן" ראה לנכון ב"דבר העורך" במהדורת אוגוסט 2008, במאמר שכותרתו "השאירו את הרשת ניטראלית", להדגיש את האפשרות, שחברות גדולות דוגמת AT&T ישאפו לשנות את השוויוניות והניטראליות של הרשת, בשם טיב התמונות, מהירות העברת סרטים וסיבות דומות. בין היישומים השיתופיים, הבלוג הוא אחד הבולטים ביותר בין החידושים שהוצגו ברשת במסגרת WEB 2.0. פוליטיקאים, כתבי עיתונות וגם ידוענים עוסקים בכתיבה ופרסום של בלוגים. לפי סקר טכנוראטי, 35% מהבלוגרים עוסקים גם בנושאים פוליטיים (Keren, 2006) לים ו-קאן (Lim & kann, 2006) טוענים, כי התרומה העתידית ביותר מבטיחה של האינטרנט לתחום הפוליטיקה המקוונת צפויה דווקא

בתחומים שאינם קונבנציונאליים, דוגמת התחום המאוד מתפתח של הבלוגים. מוחים רבים ופוליטיקאים רבים מנהלים בלוגים ברשת, מעת-לעת, בתקופות פוליטיות מסוימות, או ברציפות. אניטה בלנצ'ארד (Blanchard, 2004) חקרה באמצעות חקר מקרה, האם בלוגים יכולים להוות קהילות וירטואליות. מחקרה הביא אותה לתוצאות מעורבות, אך היא הגיעה למסקנה, כי אפשר שחלק מהבלוגים יתפתחו לקהילות וירטואליות, עם השלכות חברתיות משמעותיות בחיינו. יעקב הכט (הכט, 2006) מיחס חלק מההתפתחות העצומה של הבלוגים הפוליטיים, אך גם של בלוגים מסוגים אחרים, למשבר האמון שנוצר בין התקשורת הממוסדת לבין אזרחים. לדבריו, המשבר נוצר כתוצאה מדיווח חלקי ולקוי של התקשורת הממוסדת בעת ולאחר אירועי 11/9/2001, כאשר מגדלי התאומים בניו יורק התמוטטו בעקבות מתקפת טרור באמצעות מטוסי נוסעים. התקשורת החלופית באינטרנט הביאה לגולשים את שלא שמעו ו/או ראו באמצעות התקשורת הממוסדת.

פרידמן (Friedman, 2007), מיחס את ההצלחה להביא לתודעה הציבורית העולמית את מרד העם הבורמזי והנזירים שהוזכרו קודם לכן בפרק הדואר האלקטרוני, דווקא לאמצעי ICT שונה – הבלוג. לדעתו, בעת התקוממות הנזירים היו הבלוגים לכלי העיקרי שהזליג את המידע אודות ההתקוממות ודיכוייה הברוטאלי אל מחוץ לגבולות בורמה (מיאנמר) ובתוכה. לבורמה אין תשתית תקשורתית טכנולוגית משוכללת וכלי התקשורת הפנימיים כפופים לצנזורה מחמירה מאד, הנאכפת בקפידה יתרה על-ידי זרועות השלטון. לא בהכרח יש ניגוד או אף שוני בין ייחוס ההד התקשורת העולמי לדוא"ל ולבלוגים, שכן אפשר שנעשה בשני אמצעי ICT אלה שימוש משלים ומקביל. Business Week Online מסר, כי בדומה לשימוש בבלוגים בהתקוממות העממית בבורמה, נעשה בהם שימוש גם בפקיסטן. הדברים אירעו, כאשר הנשיא לשעבר פרבוז מושאראף החיל משטר צבאי ובלם העברת מידע באמצעות הטלביזיה, הכבלים והרדיו, וחסם את העיתונות בשפת האורדו. בהוראת הנשיא בוצעו מעצרים רבים של אינטלקטואלים מתנגדי שלטון, מטובי המוחות הפקיסטניים. בנקודה זו נכנסו הבלוגרים לפעולה, וכבר למחרת היום הפגינו ברחובות כ-1,000 סטודנטים מאוניברסיטת לאהור לעסקים, המוסד האקדמי היוקרתי ביותר בפקיסטן. הבלוגרים המשיכו בפעילותם המחאתית וכתוצאה מכך הפגינו גם סטודנטים ממוסדות אקדמיים אחרים, בלאהור ובקראצ'י. לאחר התעצמות הפעילות בבלוגים, החלה המחאה לעבור גם באמצעות אתרי אינטרנט. המגזין Communications of the ACM עדכן בקיץ 2007, כי אפילו המשטר בסין נאלץ להתפשר עם בלוגרים ולהקל עליהם. ממשלת סין התכוונה להנהיג חובת הזדהות בשמות אמיתיים, שהייתה אמורה לחול על כ-20 מיליוני הבלוגרים בסין. לממשלת סין קשיים גדולים בפיקוח על הבלוגוספירה, למרות שניתן לאתר בלוגרים באמצעות כתובות IP. לחצה של ממשלת סין כוון בעיקר לחברות שבאמצעותן משתמשים מתחברים לרשת, ולאתרים מרכזיים המארחים בלוגים. החברות לא התלהבו, עקב חשש מירידה ניכרת בפעילות, שהייתה צפויה עם הנהגת חובת הזדהות שמית. בסופו של דבר, רוב החברות לא הנהיגו חובת הזדהות וממשלת סין נאלצה להתפשר עקב מחאות נמרצות של הגולשים ולוותר על ההזדהות השמית, למרות קשיי הפיקוח. יתכן, כי ניתן לקשור את ותרנותה של ממשלת סין לסמיכות היחסית של האירועים לפתיחת המשחקים האולימפיים בקיץ 2008. ממשלות וכלי תקשורת בכל העולם עקבו

לקראת המשחקים האולימפיים בערנות אחר מצב זכויות האדם בסין ואפשר, כי המשטר לא רצה למשוך תשומת לב וחיצי בקורת.

אתרי אינטרנט ומחאה פוליטית

בפרקים קודמים הוזכרו מספר אירועים, בהם שולבו פעולות בכלי אינטרנט שונים. בדרך כלל, עמוד התווך של השילוב הוא אתר או אתרי אינטרנט. כך קרה במאבק הפקיסטני שתואר בפרק הקודם. הבלוגרים אשר מחו נגד מעשי הנשיא מושאראף, החלו בשלב מסוים לנתב את המחאה באמצעות אתרים מרכזיים דוגמת פייסבוק (Facebook), יוטיוב (YouTube), מטאקה (Metacafe) ואתרים נוספים. המחאה התבטאה בבלוגים במסגרת אתרים, בפרסום סרטוני פרודיה ובתגובות בעד ונגד. לא פעם, אותן תמונות ואותם סרטונים הועלו לאתרים רבים, במגמה להגביר את האפקט המחאתי. לרוב הגופים המעורבים במחאה ולאישים הפוליטיים במדינות הדמוקרטיות יש אתרי אינטרנט. כך למשרדי ממשלה, שרים, מועמדים בבחירות, גם לחלק מחברי הפרלמנט, ל- NGO's וכמובן, למפלגות פוליטיות. סקירה והערכה על תפקוד אתרי מפלגות בישראל בעת קיום הבחירות הכלליות ב-2003, ניתן למצוא אצל ליימן-ווילציג (Lehman- Wilzig, 2004). ברוב האתרים הפוליטיים יש מקומות מסודרים להבעת דעות בנוסח "כתוב לנו", ומוחים מנצלים את ההזדמנות הניתנת להם. אפשרויות אלו מנוצלות במקביל ובנוסף לניצול אופציות אחרות, דוגמת כתיבת דברי דוא"ל ישירות לכתובת דוא"ל של אזרחים, פוליטיקאים, נושאי משרה, או מועמדים לתפקידים פוליטיים. מוחים וגופי מחאה מקימים במקרים רבים אתרים משל עצמם, כפי שמציין Tarleton, *op-cit.* בעניין הקמת מרכז "אינדימדיה" ב"מאבק על סיאטל". במקרים אחרים, גופי מחאה ממוסדים מנצלים אתרי אינטרנט קיימים לצורכי מחאתם, מארחים במסגרתם פורומים, בלוגים, מדורי הבעת דעה, תגובות, הפניות למדיות ממוסדות דוגמת טלביזיה, רדיו וכיוצא בהם. בשנים האחרונות, אתרים כוללים גם קטעי שידורים מסוגים שונים וקטעי עיתונות המובאים בתוך האתרים עצמם. כזכור, אתר אבאז (Avaaz) שימש יעד להפניה מתוך תשדירי פרסומת טלביזיוניים בעת קיום מסע מחאות לקראת התכנסות מנהיגי מדינות ה-גי' 8 בגרמניה, בראשית קיץ 2007. אבאז מנצלת את האתר הקיים שלה לנושאים נוספים רבים ומגוונים, בין היתר גם לעניין הישראלי – פלסטיני. הרמן ווסרמן (Wasserman, 2007) חקר את דרך פעולתן של שתי תנועות חברתיות דרום אפריקניות TAC – Treatment Action Campaign ו- APF – Anti Privatization Forum ונוכח, כי שתיהן מיטיבות להשתמש באתרי אינטרנט מושקעים ויעילים ומבססות עליהם קשת רחבה של פעולות ומחאות. אתרי אינטרנט משמשים כיעדים סופיים להחתמה על פטיציות. השיטה הנה להפנות גולשים לאתר מחאה, או לאתר רגיל המארח מחאה. ההפניה מבוצעת באמצעות דוא"ל, על-ידי לחיצה על היפרלינק המוכלל בתוך דבר הדואר, או בהפניה מאתר אחר בלחיצה על קישור, הפניה מתשדירי רדיו וטלביזיה, הדפסת כתובת אתר יעד בעיתונות יומית, במגזינים, במנשרים, העברה בעל-פה באסיפות, הפגנות ובשיטות נוספות. מעבר לכך, יש לא מעט אתרי אינטרנט המתמחים בהחתמה על עצומות בנושאים מגוונים, פוליטיים, כלכליים, חברתיים ובעצם בכל נושא שניתן להעלות על הדעת. הגלישה לאתרי האינטרנט מתאפשרת ממחשבים, מחשבים נישאים ובשנים האחרונות, גם ממחשבי כף יד ומטלפונים ניידים.

מחאה פוליטית וטלפונים ניידים

חשיבותו של הטלפון הנייד בשירות המחאה הציבורית כמו גם בתחומים אחרים, נובעת מתפוצתו הרחבה ומנגישותו הרבה. תפוצתו של הטלפון הנייד עולה כמה מונים על תפוצת המחשבים והאינטרנט בעולם. הדברים נכונים הן ביחס למדינות המערב הדמוקרטיות והן ביחס למדינות מתפתחות ולמעצמות עולות, דוגמת הודו וסין. בסין היו בשנת 2005 כ-100 מיליוני גולשים באינטרנט, לעומת כ-300 מיליוני משתמשים בטלפונים ניידים. יש לציין כי בשנים האחרונות הוכנסו לטלפונים הניידים גם קישורים לטלביזיה, רדיו ואינטרנט.

האקונומיסט פרסם ביוני 2007, כי בשנת 2005 מוחים סיניים אשר הסתייעו בשלטונות השתמשו במיסרונים לקיום מחאה פוליטית בערים שונות בסין, נגד יפן. באותה עת, השלטונות הסיניים היו מרוצים למדי מהתפתחות זו, אך שנתיים מאוחר יותר ב-2007 היו לאותם שלטונות הרבה פחות סיבות להיות מרוצים, שכן החל שימוש פוליטי במיסרונים למטרות מחאה פנימית. כך תושבי עיר הנמל קסיאמן (Xiamen) קיבלו בחודש מאי 2007 הודעות אנונימיות למכשירי הטלפון הנייד שלהם, לבוא ולהפגין בהמוניהם לפני משרדי הממשל המחוזי, נגד קומפלקס מפעלים כימיים שתוכנן לקום בסמוך לשכונות מגורים בעיר. הודעת הטקסט השוותה את המפעלים לפצצה אטומית. תושבי קסיאמן יצאו להפגין באליהם, למרות שכאזרחים סיניים היו חסרי כל רקע וניסיון במחאות פוליטיות ולמרות אזהרות ואיומים של השלטונות המקומיים.

כששה חודשים קודם לכן, בינואר 2007, סקר אותו אקונומיסט דרכי מחאה באמצעות הטלפון הנייד בעולם כולו. ההתמקדות הייתה על מחאה חדשנית, לאו דווקא מחאה באמצעות הודעות טקסט. בין היתר כתב האקונומיסט, כי בארצות דוברות ספרדית היה מקובל רינגטון, אשר בעצם היה הקלטה של המלך חואן קרלוס מספרד, הנשמע אומר לנשיא ונצואלה הוגו צ'אבס בועדת פסגה בסנטיאגו-צ'ילה: "מדוע לא תשתוק!". הקלטה אחרת שימשה כרינגטון רבים מצעירי הפיליפינים. צעירים אלו רגזו על השחיתות בשלטון הפיליפיני, השתמשו בהקלטה של הנשיאה גלוריה ארויו, שנשמעה אומרת למנהל הקמפיין שלה וירג'יליאו גראסילאנו "הלו גראסי...".

שיטות אחרות של שימוש חדשני בטלפונים ניידים כאמצעי מחאה, באות לביטוי בצילום או הסרטה של פרט או אירוע, והעלאת התמונות והסרטונים לאתר אינטרנט של המוחים, או אתרי ציבוריים מרובי כניסות, כגון "יו טיוב". גם במיאנמר ובפקיסטן השתמשו מוחים בהודעות טקסט להעברת מסרים בינם לבין עצמם ולהעברת מידע על המתרחש אל מחוץ לגבולות המדינה, על-פי רוב באמצעות מכרים במדינות אחרות וארגונים רב לאומיים. בביילורוס למדו השלטונות לחסום העברת הודעות טקסט בתקופות של הפגנות טעונות במיוחד. יותר מכך, השלטונות למדו להזהיר מוחים פוטנציאליים באמצעות מסרונים טקסט, מפני השתתפות פעילה במחאות ומצעדים. מספרי הטלפון של המוחים הפוטנציאליים נמצאים במאגרים של המשטרה והמשטרה החשאית. חסימת מערכת המסרונים אינה בלבדית לביילורוס. גם ממשלת אלבניה ניסתה חסימה כזאת לפני מערכת בחירות ובאיראן, היו מספר דיווחים אודות ניסיונות חסימה של ממשקים בין אינטרנט לבין הודעות טקסט לטלפונים ניידים.

בעולם הערבי יש לחידושים הטכנולוגיים דוגמת האינטרנט וטלביזיה לוויינית רב ערוצית השפעה ניכרת. תפוצת הטלפונים הניידים נמצאת בסימן ברור של עליה. במחקר שבוצע בידי ג'יליאן שוולדר (Schwedler, 2003) נמצא, כי רבים מהמוני הצועדים והמפגינים בירדן למען הפלסטינים ונגד מדינת ישראל בעת מבצע "חומת מגן" בשנת 2002, גויסו באמצעות האינטרנט ורבים עוד יותר גויסו באמצעות הטלפון הנייד. לדברי שוולדר, הרשתות של שתי חברות הטלפון הניידת שהיו פעילות בירדן ב-2002 קרסו מספר פעמים, עקב העומס שיצרו הודעות הטקסט הרבות שהועברו דרכן, שקראו לציבור לצאת להפגנות. רשתות אלו לא תוכננו לתעבורה כה מאסיווית של הודעות טקסט, ולא עמדו בעומסים הפתאומיים שנוצרו.

אתר "טקסופ" (Techsoup) (<http://www.techsoup.org>), פרסם כתבה מאת איתן צוקרמן (Ethan Zuckerman, 2007). צוקרמן סקר פעילויות מחאה פוליטית ברחבי העולם, אשר הסתייעו בטכנולוגיה סלולארית. בין היתר, הוסרט באמצעות טלפון נייד מעצרו של מוחמד שארקאווי, בלוגר, סטודנט ופעיל פוליטי מצרי, בן 25. משטרת מצרים עצרה אותו, עינתה אותו ושוטרים ביצעו בו מעשה סדום באמצעות מטאטא, על פי דווח של עיתון ה-"גארדיאן" (Guardian). חלק מהעינויים הוסרטו במצלמת טלפון נייד של אחד השוטרים. הסרט הועלה מאוחר יותר לאתר "יו טיוב" וגרם למשרד החוץ האמריקאי למתוח בקורת חריפה על יחסה של מצרים למפגינים.

ב-15 במרס 2005 דווח אתר החדשות של "פוקס", על קיומה של ההפגנה הגדולה ביותר שנערכה אי פעם בביירות, עד אותה עת. ההערכות של מספר המפגינים נעות משמונה מאות אלף מפגינים, ועד מיליון איש ויותר. יוזמת ההפגנה הייתה האופוזיציה הלבנונית. בהפגנות השתתפו דרוזים, נוצרים ומוסלמים סונים והיא נערכה בכיכר הקדושים (המרטירים), בלב העיר. דרישות המפגינים שהגיעו מרחבי לבנון כולה, היו נוכחות כוחות צבא לבנוני בלבד על אדמת לבנון, כלומר, פירוק יחידות החיזבאללה מנשקם. ההפגנה אורגנה על-ידי האופוזיציה הלבנונית, בתגובה על הפגנת תמיכה בחיזבאללה, שנערכה שבוע ימים קודם לכן ובה השתתפו כחצי מיליון מפגינים. מטרת המפגינים הייתה להוכיח לממשלה ולחיזבאללה בעצם הנוכחות המאסיבית, כי הפגנת הענק שתמכה בחיזבאללה אינה סוף פסוק ואין בה הוכחת רוב תומך בחיזבאללה, או בסוריה. בנוסף, שימשה ההפגנה מעין אזכרה לזכרו של ראפיק אל חרירי, ראש ממשלת לבנון בעבר, שנרצח כשנה קודם לכן בהתפוצצות רבת עוצמה. ארגון ההפגנה נעשה באמצעות תחנת הטלביזיה הלבנונית LTV, משלוח הודעות בדואר אלקטרוני, אך אמצעי הגיוס המרכזי על-פי "פוקס", היה העברה מאסיבית של הודעות טקסט למכשירי טלפון נייד של משתתפים פוטנציאליים. הודעות הטקסט הדגישו את הצורך להוכיח לממשלה ולחיזבאללה שהרוב אינו תומך במעשיהם. הגיוס היה כאמור מוצלח ביותר, והצליח להניע כמיליון בני אדם להגיע להפגנה בביירות.

אריק אליס (Elis, 2001) מתאר במגזין טיים של אסיה (TimeAsia), כיצד הודעות טקסט בטלפונים ניידים שמו קץ לשלטונו של ג'וזף אסרטדה (Estrada) בפיליפינים. המחאה של תושבי הפיליפינים פרצה בזעם רב ובאה לידי ביטוי בשליחת כמויות אדירות של הודעות טקסט. לדברי אליס, בערב חג המולד 2001 נשלחו בפיליפינים כ-30 מיליוני הודעות טקסט. יצוין, כי מדובר במדינה קתולית דתית, בה נוהגים אזרחים לברך אחד את רעהו בעל-פה ובשנים האחרונות בצורה גוברת בהודעות טקסט לטלפונים ניידים. בסוף השבוע של המחאה נשלחו יותר מ-70 מיליוני

הודעות טקסט, שהביאו את מערכת התקשורות הפיליפינית לקצה גבול יכולתה ואת אסטרדה, לסוף תקופת שלטונו. מדובר בהודעות בכמות העולה על כפליים מערב חג המולד. לדעת Elis, *ibid.*, מהפכה זו הייתה מעין "מהפכת בת", של מהפכת EDSA הגדולה, שבמסגרתה מיליוני מפגינים שיצאו לרחובות וחסמו בגופם כל פעילות צבאית אפשרית, הביאו בשנת 1986 לסיומו את עידן שליטתה של משפחת מרקוס בפיליפינים.

אינטרנט ומחאה – המסגרת התיאורטית

ניתן לחלק לשני שלבים את החדירה הטכנולוגית האינטרנטית אל מרקם יחסי נבחר-אזרח. השלב הראשון מתבטא במעבר לשימוש בטכנולוגיות חדשות, כחלופה או כהשלמה לשיטות קודמות, כגון פקס וטלפון. שלב זה יכול להיות הדרגתי והוא מותנה בבשלותה של טכנולוגיה, כמו גם בבשלותם, אפשרויותיהם ויכולתם של המשתמשים הפוטנציאליים. לעיתים, ההגירה לטכנולוגיה חדשה מתבצעת במעבר חד, תוך תקופת זמן קצרה מאד הנמדדת בשנים בודדות, כפי שקרה במקרה של המעבר המהיר לשימוש בדואר אלקטרוני, במוסדות, בחברות עסקיות ובבתים פרטיים. לאחר שמתרחב השימוש בטכנולוגיה חדשה, מתרחש שלב שני שבהלכו, נוצרים בעקבות אימוץ הטכנולוגיות, מאפיינים חדשים במארג יחסי נבחר-בוחר ובמקביל, משתנים מאפייני קשר ישנים, כגון קיצור זמני התגובה לאירועים ופניות. בנוסף, מסייעות הטכנולוגיות בהרחבת התפצה בפרקי זמן קצרים כדוגמת המחאות העדכניות במזרח התיכון בראשית 2011.

השלב השני נובע מהראשון ואין לו קיום בלעדיו. יחד עם זאת, עקב האופי והייחוד של השלבים, אפשר שכל שלב נשען על בסיס תאורטי שונה. ניתן לנסות ולהסביר את המעבר הגובר לקיום קשרי נבחר-אזרח באמצעים טכניים בכלל ולמחאה טכנולוגית בפרט, באמצעות קביעותיהם של רוזנסטון והנסן (Rosenstone & Hansen, 1993). המחברים מתייחסים לכדאיות ההשתתפות (עלות מול תועלת) בצורות השתתפות שונות, הן ביחס לאזרחים והן באשר לנבחרים. לדעתם, ככל שצפויות יותר תועלות בצורת השתתפות מסוימת והעלויות תהיינה נמוכות או אפסיות - כך גובר הסיכוי שיעשה באותה צורת השתתפות יותר שימוש ותפתח השתתפות פעילה.

וילהלם (Wilhelm, 1997) מצביע על פערים דיגיטליים, וממחיש את הפער בתופעה שכינה "אפקט המלכה האדומה", על-שם המלכה האדומה מספר הילדים "עליסה בארץ הפלאות". בתפיסתו, גם בעולם הדיגיטלי קיימים פערים ואפקט המלכה האדומה בא לביטוי בכך, שאלו שאין להם חייבים לרוץ ולהתאמץ הרבה יותר מהר מבעלי היכולת, על-מנת לדרוך במקום בלבד. מהירות הריצה הנדרשת והמאמץ שחייבים להשקיע אלו המבקשים להתקדם ולסגור פערים, גבוהים עוד יותר. רק מדיניות ציבורית צודקת יותר תאפשר לדבריו לחסרי המשאבים גישה יותר שוויונית לכלי מיחשוב מתקדמים וכמובן, להעשיר גם את המשאב האנושי, שגם לו יש חלק ביצירת הפערים הדיגיטליים. גם ורשאואר (Warschauer, 2002) מצטרף לדעתו של וילהלם וקובע, כי הפערים הדיגיטליים הנם בגדר עובדה קיימת. לדעתו, הפתרון לשימוש יעיל יותר בטכנולוגיות צריך להימצא במודל הכולל שיפורים במשאבים מארבעה סוגים: פיזיים, דיגיטליים, אנושיים וחברתיים. גישה קלה, נוחה וזולה לארבעת סוגי המשאבים האמורים תבטיח שימוש אפקטיבי ב-ICT.

האם ניתן להסביר השתתפות דלילה במחאות ואי השגת יעדי מחאה באמצעות דבריו של רוברט פוטנאם (Putnam, 1995a, 1995b), אודות ירידה ואפילו היעלמות של ההון החברתי? ראשית, פוטנאם התייחס ספציפית להון החברתי ולפעילויות חברתיות ופוליטיות בארצות הברית. שנית, פאמלה פאקסטון (Paxton, 2003) חקרה את טיעונו של פוטנאם, ואינה שותפה להנחה בדבר הירידה הגורפת בהון החברתי ובשיעורי השתתפות פוליטית. מחקרה אמנם גילה ירידה מסוימת בחלק מהפרמטרים, אך בסך הכל, לא מצאה תימוכין עקביים לטיעון של פוטנאם, הגורס כי ההון החברתי יורד ונעלם ושיעורי ההשתתפות בעקבותיו מצויים בירידה מתמדת ומאשים את הטכנולוגיות בירידה זו. מעבר לכך, תזה זו אפשר שתשמש מסביר לשיעורי ההשתתפות בפעילויות פוליטיות ואזרחיות, או הימנעות מהשתתפות בהן, אך יש בכוחה לתת הסבר חלקי בלבד לנושא מידת ההצלחה או אי ההצלחה בהשגת יעדיהן של מחאות.

נבחנה גם גישתו ההיסטוריציסטית של צ'ארלס טילי (Tilly, 1983), אשר תיאר גידול בכמות ובגוון צורות ההשתתפות הפוליטית מאז אמצע המאה ה-19, כיוון שביכולתה להסביר כל תוספת למגוון ערוצי, צורות ומאפייני מחאות. טילי התייחס ספציפית לצורות השתתפות פוליטית בתקופת המהפכה התעשייתית של המאה ה-19 ועל - כן, עקב פערי הזמן הארוכים, קשה לעשות שימוש בגישתו וליישמה כמסגרת תאורטית לעבודה החוקרת את הקשרים בין ICT למחאה פוליטית בראשית המאה העשרים ואחת.

לאחר בחינת חלופות, העבודה נכתבת במסגרת תאורטית של מבנה ההזדמנויות הפוליטיות (PSO-Political Structure of Opportunities), שתמר הרמן כתבה אודותיו (Hermann, op-cit.) הרמן גוזרת את סיכויי הצלחתן או אי הצלחת מחאות בישראל מתוך בשלותם הכללית והפרטיקולארית של הגורמים המעורבים, במה שמוגדר כ"מבנה ההזדמנויות הפוליטיות". רמת הבשלות מורכבת מגישת המוחים ושל המערכות הפוליטית והאזרחית. אם הבשלות הפרטיקולארית והכללית נמצאות ברמות גבוהות – קיימים סיכויים למחאות רבות משתתפים, נמרצות ומוצלחות ולהפך, היה ושתי רמות הבשלות נמוכות – הסיכוי נמוך, הן לקיומן של מחאות נמרצות ורחבות היקף והן להצלחתן של המחאות המתקיימות להביא לתוצאות ולשינויים שנדרשו.

קסמה של מסגרת תאורטית זאת טמון בהיותה כוללת, מכוונת גם למציאות הישראלית ומאפשרת שילוב של דרכי מחאה מגוונות, לרבות שילוב מחאה טכנולוגית. יותר מכך, תאוריה זו מסבירה לא רק את ההשתתפות הפוליטית או ההימנעות ממנה, אלא ביכולתה להסביר את הצלחתה או כישלונה של מחאה נתונה.

לצורך קביעת רמת הבשלות של הגורמים המעורבים, מוחים, פוליטיקאים, והזרם המרכזי בציבור הרחב, הציעה Hermann, op-cit. להציג שאלות. השאלות מתייחסות למדת נכונותם של מקבלי החלטות להיענות לתביעות הציבור, מידת קיומה של התמרמרות ציבורית שהמסד הפוליטי התעלם ממנה, האם הזרם המרכזי נותן לגיטימציה לדרישות המוחים, האם קיימים אמצעים ארגוניים מספיקים לקיום ותמיכה במחאה בהיקף משמעותי ושאלות דומות. מלימוד המקרה הישראלי הגיעה Hermann, op-cit. לארבע השלכות עיקריות על המערכת הפוליטית הישראלית, על המוחים ועל יחסי הגומלין ביניהם.

שימוש במסגרת תאורטית מחייב את ידיעת הגדרותיה – איזה מבנה? אילו הזדמנויות פוליטיות ומהן? ובנוסף, את הכרת עיקרי הביקורות שהופנו אליה. בראשית שנות ה-70 של המאה הקודמת כתב פטר אייזינגר (Eisinger, 1973) אודות התנאים להתנהגות מחאתית בערי ארצות הברית. מאז, עסקו בנושא בהרחבה חוקרים מובילים כ-וויליאם גאמסון (Gamson, 1988) ו-גאמסון ומייר (Gamson & Meyer, 1996). מייר ומינקוף (Meyer & Minkoff, 2004) סבורים, כי הגדרתו של סידיני טארו (Tarrow, Sidney) מתמצתת את עניין מבנה ההזדמנויות הפוליטיות: "Consistent - but not necessarily formal or permanent – dimensions of the political environment provide incentives for people to undertake collective action by affecting their expectations for success or failure".

באשר למחאה ספציפית הקשורה לישראל, נעשה שימוש במבנה הזדמנויות פוליטיות על-ידי אלימי, גאמסון וריין (Alimi, Gamson and Ryan, 2006), שבדקו את הסיבות לפרוץ האינתיפאדה הפלסטינית הראשונה. חוקרים אלו הגיעו למסקנה, כי מנהיגים פלסטיניים שיזמו את האינתיפאדה זיהו את ההזדמנויות הפוליטיות בישראל. לדעתם, התנאים למחאה הפלסטינית היו בשלים, לאור פיצול הדעות ביחס לשטחים בציבוריות ובמערכת הפוליטית הישראלית. הייתה סדרה של אירועים בשטחים עצמם, שהביעו את מורת הרוח הרבה שהצטברה אצל התושבים. עקב התרחשויות אלו שאבו מנהיגים פלסטיניים עידוד, בבואם לקבל החלטות על פתיחה בפעילות מחאתית.

לסיים, יש להתייחס גם לחולשות של מבנה ההזדמנויות הפוליטיות ולביקורות שנמתחו עליה. Meyer and Minkoff, *op-cit.* סבורים, כי חוקרי תנועות חברתיות מוסיפים כל העת מכאניזמים חדשים לתאוריית מבנה ההזדמנויות הפוליטיות ומביאים את דעתם של גאמסון ומייר (Gamson and Meyer), החוששים כי הקונספט הופך למעין ספוג, הסופח אליו כל היבט בסביבתן של תנועות חברתיות. על-מנת להימנע מכך, הם מציעים להיות ספציפיים ושיטתיים בתפעול הקונספט, לצבור ידע ולסנתז את המחקר שנערך עד-כה בנושא. רוד קופמנס (Koopmans, 1999) שוטח בפנינו בהרחבה את בקורתם של גודווין וג'ספר (Goodwin & Jasper) על מבנה ההזדמנויות הפוליטיות. הביקורת מתמקדת בעיקרה בנושאים הבאים: א) טווח הכיסוי – בו זמנית רחב וצר מדי. ב) המבניות לעיתים מעורפלות. ג) היעדר הסכמה בין חוקרים ותאורטיקנים אודות מכנים משותפים בסיסיים ביותר חוסמת התקדמות תאורטית. עקב חולשות אלו והנטייה להרחיבה כאמור ללא הגבלה כמעט, מגיעה להערכת קופמנס התאוריה, במקרים מסוימים, עד לרמה טאוטולוגית. יחד עם זאת, הסברי מבנה ההזדמנויות הפוליטיות מסבירים לדעתו טוב יותר ובאופן משכנע יותר במחקרי השוואות בין מדינות, מאשר מחקרים ארוכי טווח במדינות בודדות. הרעיון שבעצם קופמנס (Koopmans, *ibid.*) מציע לנו הוא: לחפש ולמצוא את המכנים המשותפים ברמת ההזדמנויות ולא ברמת המבנים המעצבים אותן. לצורך סיסטמטיזציה של סוגי ההזדמנויות הוא מניח שתי הנחות יסוד: א) לתנועות חברתיות יש מטרות מוגדרות והן נוקטות בפעולות להשגתן. ב) בעשותן כך, תנועות חברתיות משקללות את היתרונות והחסרונות של הברירות הפתוחות בפניהן. מעבר לכך, הוא מציע לערב ממד תרבותי, כיוון שקונטקסטים רבים בסביבה בה פועלות תנועות חברתיות מצויים מעבר לספירה של השפעה מיידית – בספירה של

תרבות ולכן, קופמנס מציע לנו לאפיין את ההקשרים האמורים כמבנה הזדמנויות תרבותי (Cultural Opportunity Structure). ניתן אולי להמחיש את כוונתו בתנועה חברתית מסוימת במדינת ישראל, הפותחת בפעילות מחאתית ודורשת הקמת ועדת חקירה, בעניין אירוע, מעשה או מחדל.

3. מתודולוגיה, שיטות המחקר ומאפייניו

המחקר מתבסס ברובו על איסוף מידע ונתונים ממקורות רבים ומגוונים ברשת ומחוצה לה, הצגתו וניתוחו. העבודה איכותנית באופייה, אך כוללת גם אלמנטים כמותיים המהווים בסיס לניתוחים, להשוואות, לתוצאות ולמסקנות.

המחאות הכלולות במחקר

המחקר מתרכז במחאות במדינת ישראל, שנוהלו בשנים האחרונות באמצעות טכנולוגיות עכשוויות, ICT, או מחאות בישראל, אשר ניהולן נתמך והסתייע ב- ICT במידה משמעותית. במגמה לאפשר התמקדות והעמקה מחקרית מחד ויצירת בסיס השוואתי של מחאות מנגד, נכללות בעבודה ארבע מחאות והן:

- א. גלי המחאה בעקבות מלחמת לבנון ה-2. המחאות כללו דרישות פוליטיות מגוונות – התפטרות בעלי תפקידים, שיפורים בצורת הטפול בעורף, הקמת ועדת חקירה ממלכתית וכן השבה הביתה של חיילים חטופים בצפון ובדרום המדינה.
- ב. מחאות לשינויים בחוק בעקבות מעצרו של שי דרומי, חוואי שירה בפורצים שחדרו לשטח חוותו ונעצר בעקבות כך.
- ג. המחאה והמאבק המקצועי של ארגון המורים בישראל, לשיפור מעמד המורה ותנאי השכר והעבודה של חברי הארגון.
- ד. מחאה אשר הציבה כמטרה את הורדת העלויות לאזרח, של הצפייה בשידורים ישירים מאליפות העולם בכדורגל (ה"מונדיאל").

המחאות הכלולות בעבודה נבחרו מתחומים ורקעים מגוונים, אך לכולן הייתה נגיעה פוליטית. במקרה של מלחמת לבנון ה-2 מדובר בקבלת החלטות מדיניות וצבאיות וביצוען בעת מלחמה. המחאה כללה גם דרישות לשינויים פרסונאליים, פוליטיים וצבאיים, שינויים בדרך התנהלות הדרגים המדיני והצבאי והעורף האזרחי. כן דרשה המחאה השבת חיילים חטופים והקמת ועדת חקירה ממלכתית לאירועי המלחמה. מחאות בעניין שי דרומי נוהלו על רקע פלילי וערכי ובמסגרתה נדרשו שינויים בחוק הנהוג במדינת ישראל. כאשר ארגון המורים יצא למאבק ומחה, היה זה על רקע יחסי עובד ומעסיק, במקרה הנדון המעסיקה הנה מדינת ישראל עצמה. לבסוף, המחאות להורדת עלויות הצפייה במונדיאל כוונו נגד נותני שירות עסקי של שידורים ישירים, תוך מעורבותם העמוקה של ראש הממשלה, הרגולאטורים והכנסת.

פעולות, מרכיבים והיבטים מחקריים

- להלן פירוט תמציתי של פעולות מחקריות אשר ננקטו, מרכיבים והיבטים מחקריים:
- א. סקירה וניתוח של שימוש באמצעי מחאה חדשים לגמרי – דוגמת מחאות רשת המתנהלות כולן או ברובן המכריע באמצעות האינטרנט, או מחאה באמצעות בלוגים, צורת מחאה שלא הייתה כדוגמתה לפני עידן האינטרנט.
  - ב. השוואה למחאות קודמות שהתנהלו בדרכים "רגילות", כגון גל המחאות שהחל בהפגנת יחיד של מוטי אשכנזי לאחר מלחמת יום הכיפורים.
  - ג. התייחסות לדרכי מחאה המהוות שינוי או התפתחות של דרכי מחאה קודמות: מ-דואר לדואר אלקטרוני, מטלפון או פקסמיליה עד ל- SMS, מעבר מהחתמה על עצמות

בכירות לפטיציות אלקטרונית, הגירה חלקית מפעולה קולקטיבית מבוססת קהילה לקהילה וירטואלית.

ד. היקפי השימוש ב- *ICT* לצורך קיום מחאות בישראל, בהיבטים של הנעה, גיוס, ארגון ותיאום, שכנוע אזרחים, ארגונים ומקבלי החלטות.

ה. *ICT* במחאות בישראל בהשוואה אל *ICT* במחאות בארצות אחרות, היקפים, מרכיבים, מאפיינים ותוצאות.

שיטות איסוף המידע

המידע הרלוונטי למחקר נאסף ממקורות מגוונים:

א. עצמות אינטרנטיות הקשורות למחאות הנסקרות בעבודה, כמויות של טוקבקים לכתבות, השתתפות בשיח באמצעים אחרים דוגמת בלוגים ופורומים נושאים. במקרים בהם היה הדבר אפשרי, נבדקו ונרשמו מספרי משתתפים וחותרים ושיעורי גידול תקופתיים בנתונים.

ב. סקירת אתרי אינטרנט, בדיקת קיומם של אתרי מחאה, שימת דגש על והתייחסויות של אתרים שונים, קשורים ושאינם קשורים אל למחאה הרלוונטית, הפניות מאתר לאתר ומאמצעי תקשורת מסורתיים לאתרי מחאה והתייחסות באמצעי מחאה טכנולוגיים לאמצעי תקשורת "רגילים". נסקרו גם אתרים רשמיים ואתרי מפלגות, במטרה לוודא האם קיימת התייחסות למחאות ואם כן, מה טיבה.

ג. בדיקת קיומם ועוצמתם של אירועים ומחאות וההשתתפות בהם, מקוונים ושאינם מקוונים ב- *ICT* וב"חיים האמיתיים" מחוץ למסגרות הטכנולוגיות, על-פני רצפים כגון: האם נעשה או שלא נעשה שימוש בטכנולוגיה נתונה, להפעלת טכנולוגיה הייתה השפעה רבה – לא הייתה כל השפעה, התקיים – לא התקיים, רב/דל משתתפים, נעשה או שלא בוצע, ארוך טווח – קצר מועד, צבר תאוצה מול חסר מומנטום, שרד עד התפוגג, בשל – אינו בשל ועוד.

ד. סקירת אתרי אינטרנט, ספרים ומאמרים אקדמיים הנוגעים למחאות בעולם, שאורגנו ו/או נתמכו באמצעות כלי *ICT*.

היבטים תוצאתיים

ניתוחי תוצאות של המחאות הנסקרות מבוצע בכמה היבטים:

א. השגת יעדים – באיזו מידה השיגה המחאה את יעדיה ההתחלתיים, כפי שהוגדרו בידי המארגנים, תוך התחשבות בשינויי מטרות אם היו כאלה, לאחר שהמחאה כבר החלה.

ב. תוצאות ארגוניות: הנעה וגיוס, מספר משתתפים במחאות מוחשיות – הפגנות, מצעדים וכיוצא בהם. בנוסף, התייחסות למשך המחאה.

ג. תוצאות ארגוניות "אלקטרוניות" כגון כמות האירועים שקוימו, מספר החותרים על פטיציות ושיעור הגידול בתקופת זמן נתונה, כמויות ביקור באתרי מחאה, נתונים כמותיים של טוקבקים ועוד.

ד. ניסיון להערכת משמעויות המחאה ותוצאותיה בטווח קרוב ולעתיד, בדומה לאופן הערכתם של Meyer & Minkoff, op-cit.

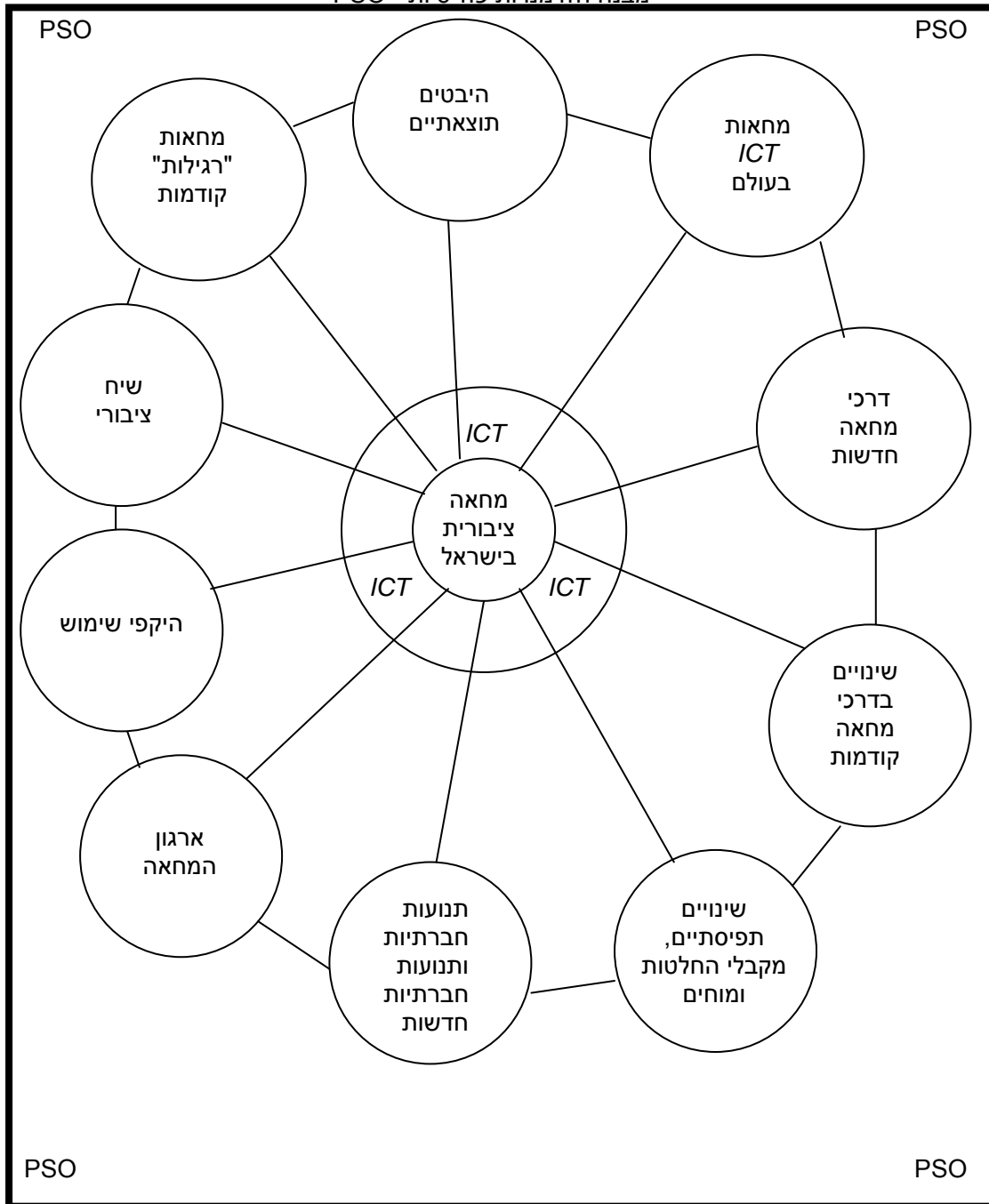
ה. בדיקה, האם לשימוש ב-ICT הין השפעות על תוצאותיה של מחאה ואם כן – אילו (כמות התגובות, פולמוס ציבורי, עמידה ביעדי המחאה).

לקראת סוף העבודה מבוצעת אינטגרציה של ממצאים ונתונים של המחאות הכלולות, לצורך מציאת השונה והדומה ביניהן, מידת הצלחתן להשיג את היעדים ואם "עשו הבדל" ויצרו דפוסי מחאה והצלחה חדשים, תוך השוואה בין המחאות הנסקרות ולמחאות שקדמו לעידן ה-ICT. נעשה ניסיון לגלות מאפיינים משותפים ומבדילים בשימושי ICT במחאות הכלולות. לאחר האינטגרציה, נגזרות מסקנות העונות ברבדים תאורטיים, תפעוליים ותוצאתיים על שאלת המחקר ובנוסף, מאפשרות לפתוח צוהר הצצה אל העתיד לבוא.

כל אחד מהיבטי מחאה המנוהלת באמצעות ובתמיכת ICT קשור בדרך זו או אחרת לפן אחר. כך למשל, דרכי מחאה קודמות השפיעו על ניהול מחאה אלקטרונית. ניסיון שנצבר בשימוש באמצעים עכשוויים ותוצאותיהן של מחאות אינטרנטיות ומחאות ICT אחרות שנוהלו בעולם, בוודאי מדריכות מוחים ישראלים. להצלחה או לכישלון ולדרך ניהול מחאה ישראלית - מקומית שנוהלה או נתמכה על-ידי ICT, תהיה השפעה על מחאות עתידיות. מבנה ההזדמנויות הפוליטיות, האמצעים והמשאבים העומדים לרשות מארגני ומשתתפי המחאות ישפיעו תמיד על ההישגים והתוצאות. למספר המוחים ועוצמת המחאה השלכות מרחיקות לכת על התוצאות. גם לאמצעים המשמשים לפרסום, גיוס והנעה לפעולה, יש השפעה על ההיקפים והעוצמה. קשרים אלו ואחרים מפורטים בפרקי העבודה הבאים. להמחשת הקשרים, ההקשרים, ההשפעות והתוצאות מובאת להלן סכמה מחקרית, המבהירה את האלמנטים הנלקחים בחשבון בעבודה ואת עובדת היות כל מרכיב קשור לרוב המרכיבים האחרים, במישרין או בעקיפין.

סכמת המחקר

מבנה הזדמנויות פוליטיות - PSO

מבנה הזדמנויות פוליטיות - PSO

4. ממצאים**4.1 מלחמת לבנון השנייה****המלחמה - רקע ואירועים עיקריים**

בקיץ 2006 הייתה מדינת ישראל עסוקה במשבר בטחוני מתמשך בגבולה עם רצועת עזה בדרום. המשבר התפתח לאחר שישראל ביצעה את "תכנית ההתנתקות" מעזה, שבמסגרתה יצאו כוחות ישראליים מהרצועה וישובים פונו ונהרסו. לאחר ביצוע ההתנתקות, הגבירו הפלסטינים ירי של רקטות "קסאם" על ישובים ישראליים סמוכים לגבול הרצועה, וכן ירי מרגמות לנקודות קרובות. ב-9 ביוני 2006 חוסל אחד מראשי הגיהאד בסיכול ממוקד מהאוויר וכבר למחרת חלה הסלמה. ב-25 ביוני נחטף רב טוראי גלעד שליט על-ידי חוליה משותפת לחמאס ולארגונים אחרים. החטיפה בוצעה, לאחר שהחוליה חדרה באמצעות מנהרה באורך מאות מטרים, שנחפרה במיוחד למטרה זו. אירעו זה הוביל לסדרה ארוכה מאד של תקיפות ותגובות, שהסתיימו רק עם הכרזת הפסקת אש, "הודנה", בנובמבר אותה שנה. בנוסף, הגבירה חטיפתו של גלעד שליט את הרגישות הישראלית לאירועי חטיפה, שהייתה גבוהה גם קודם לכן. את הרגישות המיוחדת חידדה גם חטיפתו של הנער אליהו אשרי מאיתמר, שנחטף ביום בו נחטף גלעד שליט, נרצח בסמוך לחטיפה וגופתו נמצאה מספר ימים מאוחר יותר באזור רמאללה.

לאורך הגבול הצפוני המשותף של מדינת ישראל ולבנון נשמרה ערנות של כוחות צה"ל, ששאפו לסכל אירועי חטיפה. ב-12/7/2006 פתח ארגון חיזבאללה השיעי ששלט אז באזור הגבול, במתקפה פתאומית שכללה ירי של מרגמות, רקטות, טילים נגד טנקים ונשק קל. בדיעבד התברר, כי המתקפה שימשה כפעולת החסה לחציית גדר הביטחון על ידי שתי חוליות של חיזבאללה וחטיפת שני חיילי צה"ל, אהוד גולדווסר ואלדד רגב. טנק שחצה את הגבול לחפש את החטופים עלה על מטען וארבעת אנשי צוותו נהרגו. חייל נוסף נהרג בידי צלף של חיזבאללה ו-11 חיילים ואזרחים נפצעו. עוד באותו לילה אישרה ממשלת ישראל פעולה אווירית נגד חיזבאללה ודני גילרמן שגריר ישראל באומות המאוחדות הודיע, כי פעולת חיזבאללה נחשבת להכרזת מלחמה.

למחרת, 13/7/2006, החלו הפצצות מאסיוויות של חיל האוויר על יעדים שונים בלבנון, בעיקר יעדי חיזבאללה, אך גם יעדי תשתית אזרחית, דוגמת נמל התעופה בביירות, כביש ביירות דמשק וגשרים. חיזבאללה הגיב במטחי קטיושות על אזור צפון הארץ. בהמשך החלה הפצצה שיטתית של רובע דאחיה בדרום ביירות, שבו התגוררו רבים מפעילי ובכירי חיזבאללה. בהדרגה הגביר חיל האוויר הישראלי את עוצמת ההפצצות ומנגד, חיזבאללה הרחיב את טווח הרקטות ששיגר ועתה שוגרו רקטות גם לטבריה, עכו, חיפה, צפת וערים נוספות. שלב זה של תקיפה ישראלית מן האוויר וירי קטיושות מנגד נמשך כשבוע ימים.

לאחר שבוע ימים, כאשר התברר כי חיזבאללה לא יוכרע מפעולות אוויריות בלבד, החלו פעולות קרקעיות מוגבלות נגד מוצבים ועיירות סמוכות לגבול. קרב קשה התחולל בכפר השיעי מארון א-ראס. החלה גם התקדמות של כוחות לעבר בינת ג'בייל, עיירה אשר נחשבה כבירת אנשי ארגון חיזבאללה. נמשכו ההפצצות האוויריות על יעדים שונים בלבנון, לרבות מבנים רבי קומות ברובע דאחיה בביירות, ברוח איומו של ראש המטה הכללי שאמר, כי על כל מבנה שיהרס בחיפה, ימוטטו עשרה רבי קומות בביירות. חיזבאללה מצידו המשיך להמטיר עשרות קטיושות וטילים מידי יום והיו ימים, בהם גם יותר מכך.

בראשית אוגוסט 2006 הצטרפו יחידות של חיילי מילואים לחיילים הסדירים שהשתתפו בקרבות. הפעילות הקרקעית הורחבה וצה"ל יצר מעין "איזור בטחון", או "חגורת בטחון" בדרומה של לבנון. חיזבאללה מצידו הגיב בהגברת ירי הקטיושות לעבר ערי הצפון ואף איים בירי טילים לעבר תל-אביב, אם ישראל תמשיך להפציץ את ביירות. למרות האיומים נמשכו הפצצות בביירות. רוב ערי הצפון ספגו לסירוגין מטחי טילים.

בשלב זה הסתמנה הפסקת אש. ב- 12/8/06 קיבלה מועצת הביטחון של האו"ם את החלטה 1701, שהורתה על הפסקת פעולות האיבה ועל משלוח כוחות של יוניפי"ל לאזור. יחד עם זאת ישראל הרחיבה את הפעילות הקרקעית, לרבות פעולות של הנחתת כוחות בעומק השטח עליו שלט חיזבאללה. גם התקיפות האוויריות הורחבו במקביל. חיזבאללה הגביר אף הוא את פעילותו וביום 13 באוגוסט נורו לעבר ישראל לא פחות מ-250 רקטות. מועצת הביטחון החליטה שהפסקת האש תיכנס לתוקף ב-14 לאוגוסט. בעקרון, אכן נכנסה הפסקת האש לתוקף, הגם שפעולות איבה כאלה ואחרות נמשכו עוד ימים אחדים. בהחלטה 1701 הוזכרו הגדלת מצבת הכוח הרב לאומי בדרום לבנון בכ-15,000 חיילים מלאומים שונים. בנוסף, כללה ההחלטה הנחיה לפריסת הצבא הלבנוני בדרום וקריאה לשחרור שבויים, לאמברגו נשק על חיזבאללה, לפירוק מליציות חמושות וליישום החלטה קודמת, מספר 1559.

תמצית תוצאות מלחמת לבנון ה-2

המלחמה הסתיימה. האבידות מצידה של ישראל הסתכמו ב- 44 אזרחים ו-121 חיילים הרוגים. נפצעו כ-345 חיילים וקרוב ל-1,300 אזרחים. במניין האזרחים הפצועים הוכללו פצועים פיזית וגם נפגעי חרדה. בזמן הקרבות רבים מתושבים הגליל עברו להתגורר במרכז ובדרום ישראל, מאיימת הטילים שירה חיזבאללה. ההערכות המספריות נעות בין 300,000 ל-500,000 אזרחים ישראלים שעזבו את ביתם לפרק זמן מסוים. חיזבאללה ירה לעבר ישראל אלפי רקטות. ירי הרקטות גבר או נחלש, אך לא הופסק לגמרי אף לא ליום אחד, למרות מאמצים גדולים במיוחד שהושקעו על ידי חיל האוויר הישראלי באיתור משגרי טילים ובהשמדתם. נזק לא מבוטל נגרם לרכוש. על-אף שרבות מהרקטות שירה חיזבאללה נפלו בשטחים פתוחים, או גרמו לשריפות בלבד בשדות וחורשות, היו גם רקטות שפגעו בבנייני מגורים, ריכוזי חיילי מילואים בשטחה של מדינת ישראל ובמקומות עבודה, דוגמת מוסך של רכבת ישראל בחיפה.

מבחינת הלבנונים היו התוצאות חמורות בהרבה. מספר האזרחים שנאלצו לעזוב את בתיהם מוערך בכ-800,000. נהרגו מעל 1,100 אזרחים לבנוניים ומספר לא ברור של אנשי חיזבאללה. דוברי חיזבאללה טענו ל-65 הרוגים ואילו לפי מניינה של ישראל נהרגו מעל ל-500 לוחמים. בנוסף לאזרחים לבנוניים ואנשי חיזבאללה, נהרגו ונפצעו במהלך הקרבות גם חיילים מצבא לבנון. 20 לוחמי חיזבאללה נפלו בשבי ישראל. הרס התשתית האזרחית היה כבד מאוד ורובע דאחיה בדרומה של ביירות, בו התגוררו אנשי חיזבאללה, נהרס כמעט לגמרי. מנהיג חיזבאללה השיח חאסן נסראללה הצהיר לאחר המלחמה, כי אילו ידע מראש את עוצמת תגובתה של מדינת ישראל – לא היה נותן הוראה לתקיפה. מאז המלחמה ירד נסראללה למחתרת, מנהל את ענייני ארגונו מתוך בונקר, אותו הוא עוזב אך לעיתים נדירות מאד.

הסיבות העיקריות שהובילו למחאות שלאחר מלחמת לבנון השנייה

בתום המלחמה היה מצב הרוח הלאומי במדינת ישראל שפוף למדי, והזכיר במובנים מסוימים את הלכי הרוח ששררו לאחר מלחמת יום הכיפורים. לא הושגה הכרעה בלחימה נגד חיזבאללה, יריב נחות מאד מספרית ובציוד. הרמטכ"ל דן חלוץ טען בהשאלה מעולם האיגרוף, כי "הושג

ניצחון בנקודות". לאור אי השגת הכרעה ברורה בשדה הקרב העריכו רבים בישראל וגם בעולם ובהם ג'ון קיגן (Keegan, 2008), פרשן ב"טלגרף" הבריטי, כי ישראל תיאלץ תוך זמן לא רב לשוב וליזום סבב מלחמתי נוסף נגד חיזבאללה בלבנון וגם נגד חמאס ברצועת עזה, על-מנת להתמודד עם פוטנציאל הרקטות המשוקם, פוטנציאל הטרור על גווניו הרבים, חטיפות חיילים ואזרחים ויתר האיומים מארגונים אלו. בעיתון "ישראלי" התפרסם ב-20/8/2006, כי חיילי מילואים מאחת החטיבות טענו במכתב שנשלח יום קודם לכן, שהפיקוד הבכיר והדרג המדיני מנעו מהצבא את הניצחון.

כתוצאה מאי השגת הכרעה צבאית, גם חלק ממטרות המלחמה לא הושגו. אי השגת היעדים הייתה אף היא מניע למחאות. בין היעדים עליהם הוצהר בראשית המלחמה ולאחר מכן בנאומו של ראש הממשלה אולמרט בכנסת, ב-17/7/2006 היו:

א. החזרת החיילים אהוד גולדווסר ואלדד רגב, שחטיפתם היוותה עילה ישירה לפתיחת המתקפה הישראלית. גופות חיילים אלו הוחזרו זמן ממושך לאחר תום המלחמה, לאחר קשירת עסקה עם ארגון חיזבאללה.

ב. הסרת איום הטילים מדרום לבנון על צפונה של מדינת ישראל. אמנם הייתה פגיעה ביכולותיו של חיזבאללה לשגר טילים, אך כל זמן הלחימה שוגרו בפועל טילים. לאחר תום הקרבות שוקמה היכולת הטילית של חיזבאללה ובהתאם להערכות רבות, אף שופרה כמותית ואיכותית.

ג. יעד ההתחלתי של סילוק חיזבאללה מכל אזור דרום לבנון, הוחלף בשלב מאוחר יותר ביעד צנוע יותר, של הרחקתו המסוימת צפונה, והצבת כוח רב לאומי כחיץ בינו לבין הגבול הצפוני של מדינת ישראל.

לא מעט סיבות נוספות היו למחאה שהתפתחה לאחר מלחמת לבנון השנייה. בין השאר, נטען כי הצבא לא הוכן ולא אומן כראוי לקראת הלחימה. אי קיום אימונים מספיקים בהיקף וברמה נאותים, כתוצאה מפעילות שוטפת שנדרשו לבצע יחידות מילואים ביהודה, שומרון ובעזה. סיבה אחרת נעוצה בהקצאת ימי מילואים רבים לטובת ביצוע תכנית ההתנתקות מאזור עזה. טענות אלו מזכירות במידה לא מעטה את הסיבות למחאה שלאחר מלחמת יום הכפורים. חלק מהטענות הופנו למחסור בציוד מגן על החיילים, דוגמת אפודי מגן קראמיים מהדור האחרון, אי התקנת הגנה פאסיבית ואקטיבית נגד טילים בטנקים והימנעות משיפורים במיגון נגד מטעני גחון. חלק מהטענות היו של נוחות. אחת מאלה גרסה שרובי אם 16 בגרסה מקוצרת נמסרו יותר למקורבים, אנשי מינהלה, חיילות ו"גיובניקים", כלומר חיילים בעלי תפקיד לא קרבי, מאשר ללוחמים שיצאו לשטח.

המוחים הלינו גם על כשלים לוגיסטיים מסוגים שונים. אי העברה בזמן של מנות מזון, עקב שיקולים של בטחון הכלים והחיילים המספקים, וגם ללא סיבה נראית לעין. נטען, שהכשלים באספקה גרמו לרעב בין הלוחמים ואילצו אותם לבזוז חנויות של לבנונים תמימים ולרוקן מקררים ומחסנים של בתים פרטיים. ביומון "ישראלי" התפרסמה ביום 20/8/2006 כתבה שכותרתה הייתה "הצבא צעד על קיבה ריקה", כפרפראזה על אמירת נפוליון בונפרטה "הצבא צועד על קיבתו". כשל ערכי ולוגיסטי שהועלה, נגע לעיכובים ניכרים בחילוץ פצועים מהשטח, כתוצאה מהתחשבות יתר בשלום חיילי וכלי החילוץ.

טענות נוספות שהופנו כלפי הצבא נגעו למודרניזציה ולדרך השימוש של מפקדים בכירים ב-ICT. נטען, כי בשונה מהרוח והמסורת הצה"לית המבוטאת ב"אחריי" ו"חשופים בצריח" בכל מלחמות ישראל, שלפיה מפקדים הובילו תמיד בראש, במלחמת לבנון השנייה מפקדים בכירים רבים ניהלו את המהלכים באמצעות מחשבים ומסכי פלזמה. בעבר נשמעו טענות על סיכון יתר של מפקדים, שכתוצאה ממנה נהרגו אחדים, דוגמת האלוף יקותיאל (קותי) אדם במלחמת לבנון הראשונה או נשבו, כפי שאירע לאלוף משנה אביגדור קהלני במלחמת יום הכיפורים. טענות אלו לא מנעו מחיילים וכלי תקשורת, למשל "ישראלי" ב-27/8/2006, להאשים את המפקדים שהשתמשו במסכי פלזמה בניתוק משדה הקרב ובקבלת החלטות אופרטיביות שגויות ולא מציאותיות.

נושא אחר שהסעיר את הרוחות היה מידת הדאגה של הממשלה והצבא לעורף האזרחי. כאמור, אלפי רקטות קטיושה הומטרו על חלקה הצפוני של מדינת ישראל. היומון "ישראלי" מסר ב-21/8/2006, שחברי מועצת העיר קריית שמונה אמרו לראש הממשלה אהוד אולמרט בעת סיורו בעיר, "הפקרת אותנו". יום לאחר מכן ב-22/8/2006 פרסם באותו יומון בני טיטלבוים, כי ועדת משנה של הכנסת בראשות חבר הכנסת עמי איילון מצאה, שלא ישומו המלצות של מבקר המדינה שנכתבו חמש שנים קודם, ביחס להכנת העורף למלחמה. לא הופעלה תוכנית משק לשעת חירום והתחושה הכללית הייתה, כי הממשלה, משרדיה ושלוחותיה "נעלמו" מהצפון. מוסדות ממשלתיים נסגרו מיידית עם פרוץ הלחימה, רכבת ישראל לא פעלה, לא היה פיקוח על חלוקה מסודרת של מזון בסיסי וטענות דומות.

נגד הדרג המדיני הועלו טענות של אחור גדול בקבלת ההחלטה על גיוס יחידות המילואים. משגויסו חיילי ויחידות המילואים, נטען שלא נעשה בהם שימוש אפקטיבי. רבים מהם חנו בסמיכות לגבול הלבנוני, חשופים לפגיעת רקטות. ההוראות שהועברו מן הדרג המדיני לצה"ל היו הססניות ולעיתים סותרות ולכן, נטען שלצבא לא התאפשר להגיב בעוצמה, ביעילות ובמהירות המספיקים להכרעת כוחות חיזבאללה. הורים שכולים האשימו את הממשלה בכך, ששלחה את בניהם למותם ללא סיבה מספקת. טענות נוספות נגד הדרג המדיני היו עקב הפעלת מבצע רחב היקף בעומק השטח, לאחר שכבר נתקבלה באו"ם ב-11 באוגוסט החלטה על הפסקת אש. בעיני רבים היה המבצע מיותר, ועלה בחיי 35 חיילים שנהרגו ובפצועים רבים. בנוסף, ספג ראש הממשלה בקורות קשות על אי נכונותו למנות ועדת חקירה ממלכתית לחקירת אירועי המלחמה. ראש הממשלה לא נכנע ללחצים ולמחאות, ובניגוד לתחזיות של העיתונאים הבכירים נחום ברנע ושמעון שיפר ב"ידיעות אחרונות" ב-24/9/2006, מונתה ועדת בדיקה ממשלתית, שאפשרויותיה וסמכויותיה פחותות מאלו של ועדת חקירה ממלכתית.

באופן סימבולי הואשם הרמטכ"ל דן חלוץ בכך שבעת שהתנהלו הקרבות, הורה טלפונית לבנקאים שלו למכור חבילת מניות, פעולה חוקית לכל הדעות, אך בו בזמן עוררה תרעומת מן ההיבט הציבורי. הרמטכ"ל הואשם גם ביוהרה ואי ראייה נכונה של תמונת המלחמה. היומון "ישראלי" מסר בכותרת ראשית של מהדורת הערב שלו ב-27/8/2006 ממקורות ב-"סאנדיי טיימס", כי 39 דקות מפתיחת המתקפה האווירית הודיע דן חלוץ לראש הממשלה אולמרט: "ניצחנו". "ידיעות אחרונות" עדכן ב-6/9/2006, כי הרמטכ"ל ספג בקורות קשות על החלטותיו ותפקודו בכנס של כ-100 אלופים במילואים, שדנו במלחמת לבנון.

מלחמת לבנון ה-2: קבוצות מחאה עיקריות ויעדיהן

הלחימה חדלה מ-14 באוגוסט 2006. עוד בזמן הלחימה נשמעו מחאה ובקורת חריפה על פעולות או הימנעות מפעולות, ועל החלטות שונות לפני המלחמה ובמהלכה. התארגנות מחאתית ופעולות מחאתיות החלו סמוך מאד למועד הכרזת הפסק האש. נשמעו קולות מחאה רבים, אך למעשה התארגנו שלוש קבוצות מחאה עיקריות, אליהן נתלוו השמעת בקורת ודרישות לקבלת אחריות ממגזרים ספציפיים נוספים, דוגמת קציני צבא במילואים. בחירתן של שלושת הקבוצות במחאה ציבורית כאמצעי להשגת יעדיהן נובעת מצבירת ניסיון בעבר, ותואמת את הנחתו הבסיסית של גדי וולספלד (Wolfsfeld, 1993), בדבר ה"פוליטיקה של הפרובוקציה" המניחה, כי סביר יותר שפוליטיקאים יגיבו ללחץ מאשר לניסיונות שכנוע. Wolfsfeld, ibid. מציון, כי הפוליטיקה של הפרובוקציה הפכה לאמצעי מרכזי בישראל, כיוון שאך מעט ישראלים מאמינים בתיקון עיוותים ממוסד, הבא מתוך הפקת לקחים עצמית-ממוסדת.

חיילי מילואים – סמוך מאד לכניסתה של הפסקת אש לתוקף, התארגנו חיילי מילואים למחאה. כאתר פיזי לקיום המחאה נבחר גן הוורדים בירושלים. אנשי המילואים הקימו בגן אוהל, אשר שימש כמקום מחאה ולינה כאחד. גרעין המוחים הורכב מחיילים קרביים שהשתתפו בפועל בלחימה. לקבוצת מוחים זו לא הייתה מנהיגות ברורה והירארכית. העתונות הכתירה מידי פעם איש מילואים אחר בתארים בלתי מחייבת כגון "ממנהיגי המחאה", או "מהמטה למאבק של המילואימניקים". בין האנשים הבולטים בשורות המוחים המילואימניקים, שזכו לאזכור שמם בתקשורת היו: ירון צויגבוים, שזכה לאזכורים רבים למדי, אסי דוידוב, ניר הירשמן וברוך עיתם. בתחילה נקבע כיעד למחאה לקיחת אחריות על ידי המנהיגים המרכזיים: ראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל, שלדעת המוחים היו אחראים להכנות למלחמה, לאופן ההתנהלות במהלכה וכמובן לתוצאות. מספר ימים לאחר תחילת המחאה עלתה על הפרק גם הקמת ועדת חקירה. "ישראלי" פרסם ב-28 באוגוסט 2006, כי המילואימניקים מאיימים להגביר את המחאה ומתכננים הפגנת ענק בכיכר רבין בת"א, אם תוקם ועדת חקירה ממשלתית ולא ועדה ממלכתית, כפי שדרשו המוחים המילואימניקים.

הורים שכולים – ימים אחדים לאחר כניסת הפסקת האש לתוקף דווח "ידיעות אחרונות", אודות התארגנות למחאה של קבוצת הורים שכולים. היוזמה למחאה באה ממשה וריבה מוסקל, זוג הורים שכולים ממזכרת בתיה, שבנם סמ"ר רפנאל, לוחם סיירת אגוז, נפל בראשית הלחימה בקרב בין בינת גיביל ל-מרון-א-ראס. העתון דווח, כי בנוסף למשפחת מוסקל היו בהתארגנות ישראל קלאוזנר, אביו של סמל אוהד קלאוזנר, אליפו בלאוה, אביו של סמ"ר נדב ושלמה ברנשטיין, אביו של סרן שי. כל החיילים נפלו בקרבות שונים על אדמת לבנון.

בכתבה בידיעות אחרונות, שם, ובעתונים אחרים דוגמת "ישראלי" ואחרים, התפרסם תוכנו של מכתב שכתבו ההורים לראש הממשלה אולמרט. בין השאר מציינים ההורים, כי לא הושגה אף לא אחת ממטרות המלחמה המוצהרות. את אי השגת המטרות יחסו ההורים במכתבם לבלבול ולמורך לב ששידרה ההנהגה. אי השגת המטרות נבעה לפי המכתב לא בגלל היעדר יכולות של הצבא, אלא למרות היכולות הצבאיות. במכתב כתבו ההורים השכולים לראש הממשלה כי הם מתביישים בו, ודרשו ממנו להתפטר. הורי רפנאל מוסקל ראו כצוואה שיר שכתב בנם לפני מותו ובו הוא שאל, האם הוא כלי משחק בידי פוליטיקאים? להתארגנות שיזמו הורי רפנאל מוסקל קראו בשם הסמלי "אחריות לאומית".

התנועה לאיכות השלטון -

מדובר ב-NGO ותיק וממוסד, בשמו הרשמי "התנועה למען איכות השלטון בישראל", להלן "התנועה". התנועה קיימת משנת 1990. לתנועה נשיאות בראשות שופט בדימוס ומוסדות הנהלה, בה משמשים עורכי דין, אנשי אקדמיה ואזרחים. התנועה מפעילה אגפים, אתר אינטרנט, מתנדבים פעילים ברמות שונות, ומרבה להגיש עתירות לבג"צ. בראשות התנועה עומד מייסדה עו"ד אליעד שרגא, המשמש יו"ר הוועד המנהל.

עבר פחות משבוע מיום כניסת הפסקת האש לתוקף ועד להקמת אוהל מחאה על-ידי התנועה. האוהל הוקם ב-20 לאוגוסט 2006, ברחבה לפני בית המשפט העליון הנקראת על-שמו של השופט שמעון אגרנט, שעמד בראש ועדת החקירה לאירועי מלחמת יום הכיפורים. אוהל המחאה של התנועה מוקם לא הרחק מאוהל המחאה של חיילי המילואים בגן הוורדים, אך בנפרד.

מחאת התנועה החלה על רקע כוונת שר הביטחון להקים ועדת בדיקה מטעמו, בראשות רב אלוף במילואים אמנון ליפקין-שחק. כוונה זאת הוקפאה כמעט מיידית, כיוון שהקמתה עוררה התנגדות ציבורית ומחלוקת חריפה משנודע, כי המועמד לראשותה אמנון ליפקין שחק, נתן ייעוץ לשר הביטחון בזמן הלחימה. לאחר תחלופת חברים, הודיע יו"ר הוועדה עצמו על הקפאת עבודתה ולמעשה, הוועדה כלל לא החלה לפעול. ראש הממשלה אולמרט התכוון להקים ועדה, אך היסס איזו ועדה להקים. שלושת האפשרויות ששקל היו ועדת בדיקה, ועדת בדיקה ממשלתית, או ועדת חקירה ממלכתית. מחאת התנועה התמקדה בדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית, שרק באפשרותה היה לדעת מנהיגי התנועה לקיים חקירה נטולת לחצים מהממשלה. סיסמאות המחאה העיקריות של התנועה היו: "מצפון תיפתח חקירה", "איבדתם את הצפון" ו-"הפנו לנו עורף".

קבוצות לחץ אחרות: לאחר המלחמה פעלו שני גורמים נוספים שלא בהכרח עסקו במחאה והפגנה פעילה, אך קולם נשמע ברמה. פעילותם של גורמים אלו הובלטה ונוצלה בידי אמצעי תקשורת וגורמי מחאה. אחת משתי הקבוצות היו קציני צה"ל בכירים וספציפית, קבוצה גדולה של כמאה אלופים במילואים. האלופים קיימו כינוסים עם ראש המטה הכללי ובינם לבין עצמם וברובם לא הסתירו את ביקורתם על אופן הכנת וניהול המלחמה, מי בריש גלי ומי בחדרי חדרים. הניסיון הצבאי הרב שצברו אלופים וקצינים בכירים במילואים, ההצלחות הצבאיות וההישגים הרבים והמשמעותיים במלחמות ובקרבות בעבר, הקנו משקל רב לכל אמירה של קבוצה זאת.

תשעה ימים לאחר קיום כינוס האלופים במחנה צריפין ויום לאחר התפטרותו של אלוף פיקוד הצפון אודי אדם, ב-14 בספטמבר 2006, קרא גם הרמטכ"ל לשעבר רב אלוף משה (בוגי) יעלון לרמטכ"ל, לשר הביטחון ולראש הממשלה לקחת את האחריות על כתפיהם ולהתפטר.

עיתון "הארץ" מסר כמעט חודשיים לאחר שהתפטר אודי אדם, ב-12 בנובמבר 2006, אודות התפטרותו מהצבא של תת אלוף גל הירש, מי שפיקד על אוגדת הגליל בתקופת המלחמה ולפניה. גם על גל הירש נמתחה ביקורת רבה על-ידי קצינים בכירים. הסיבה הישירה שהביאה את גל הירש להחלטתו הייתה דו"ח ביקורתי מאד שכלל דרישה להדחה, שהוגש על-ידי אלוף דורון אלמוג, אשר עמד בראש ועדה שבדקה את אירועי חטיפת החיילים רגב וגולדווסר. במכתב ההתפטרות רמז תא"ל הירש, שבאחריות לכשלי המלחמה נושאים אנשים שכיהנו בתפקידים רמים משלו.

קבוצת הלחץ אחרת הייתה זו של הורי שני החיילים רגב וגולדווסר, שחטיפתם בידי חיזבאללה הייתה הגורם הישיר לפרוץ המלחמה. גורלם של חטופי גבול הצפון חובר בתקופה המדוברת

לפחות חלקית בידי כלי התקשורת בישראל, עם גורלו של גלעד שליט, החטוף מגבול ישראל – רצועת עזה. התקיים שיתוף פעולה בין בני המשפחה של החיילים החטופים מן הגזרות השונות. עקב הרגישות המיוחדת הקיימת במדינת ישראל לשבויים וחטופים הנמצאים בידי אויב, יוחס משקל רב לדברים שיצאו מפי הורים ובני משפחה של החיילים החטופים.

הפעילות המחאתית שלאחר מלחמת לבנון ה-2

מחאה באמצעים "רגילים"

אוהלי מחאה והחתמה על עצומות - חיילי מילואים החלו להשתחרר עם הכרזת הפסקת אש. אנשי מילואים משוחררים פתחו מיידית בפעילות מחאתית. אסף דוידוב ורוני צווינגבוים יצאו ב-21 באוגוסט לצעדת מחאה מהקסטל, לעבר ביתו של ראש הממשלה אולמרט בירושלים. המוחים נשאו שלטים עליהם נכתב בכתב יד "אזרחי ישראל, אחינו, חייבים לצאת מהבועה", "עוד ניצחון כזה (בנקודות) ואבדנו", כפרפראזה על הצהרתו של המלך פירוס ושלטים ברוח דומה. דרישתם הייתה התפטרות שלושת האחראים העליונים לדעתם להכנות למלחמה ולניהולה: ראש הממשלה אולמרט, שר הביטחון פרץ והרמטכ"ל חלוץ. בשלב זה עדיין הצהירו המוחים שאלו דרישותיהם ואמרו במפורש שאינם מעוניינים בוועדות חקירה. אוהל מחאה של אנשי המילואים הוקם יום אחד לאחר מכן ב"גן הוורדים", כשבוע בלבד לאחר כניסת הפסקת אש לתוקף. בימים הבאים השתחררו יחידות מחטיבת "אלכסנדרוני", וכמה עשרות מהם התארגנו והצטרפו למשוחררים מיחידות אחרות ששהו באוהל.

במקביל, הוקם אוהל מחאה נוסף של התנועה לאיכות השלטון, בכיכר אגרנט בירושלים. אוהל איכות השלטון מוקם במרחק הליכה קצר ביותר מאוהל המחאה של חיילי המילואים. את האוהל איישו לסירוגין בכירים מהתנועה ומתנדבים. באותה עת לא היה שיתוף פעולה בין חיילי המילואים לאנשי איכות השלטון. דרישת התנועה הייתה מלכתחילה הקמתה של ועדת חקירה ממלכתית, שתחקור כשלים בניהול המלחמה. באוהל המחאה עסקו בהחתמת מבקרים שבאו להזדהות ועוברים ושבים על עצומה, שקראה להקמת ועדת חקירה ממלכתית. העתון "ישראלי" דווח ב-23 באוגוסט, כי נאספו 3,000 חתימות של תומכים בדרישה. כמות ראשונית זו של חתימות נאספה באמצעים "רגילים" כלומר, החתמה במקומות ציבוריים הומי אדם וצבירת חתימות ופרטים בסיסיים ביותר על החותמים, על גבי דפי נייר.

בשלב זה פורסם באמצעי התקשורת, כי מוטי אשכנזי, שהוביל את המחאה אשר הביאה להתפטרות ממשלתה של גולדה מאיר לאחר מלחמת יום הכיפורים (אשכנזי, נבו, אשכנזי, 2003), הביע את תמיכתו הפומבית במחאת המילואימניקים ואף ביקר באוהל המחאה. אשכנזי אמר ל"ישראלי" ולכלי תקשורת נוספים, כי לדעתו "אנשי המילואים משמשים פה לציבור רחב מאד". בשונה מהתנגדותם לניסיונות של גורמים פוליטיים לחבור אליהם, קיבלו המילואימניקים בברכה ובחום את תמיכתו של מוטי אשכנזי וראו בה העצמה מוסרית וגם חיזוק מעשי. הראיה של מוטי אשכנזי כמחזק חיזוק מעשי את המחאה נבעה ככל הנראה מכך, שאותן מחאות שהחלו בהפגנת יחיד שלו הובילו בסופו של תהליך ב-1974, להחלפת ההנהגה הצבאית והממשלה כולה.

מצעדים, כינוסים, שביתות, עתירות והפגנות –

המחאה החלה בצעידה של שני חיילי מילואים לירושלים והקמת אוהל מחאה במקום סמוך למרכזי השלטון והמשפט בישראל. לצעדה זו הצטרף גם כרמי גילון, לשעבר ראש השב"כ. בניסיון להגדיל מספר המשתתפים הפעילים ולדחיית סיום הפעילות השוטפת משעות הערב המוקדמות לשעות מאוחרות יותר, הובאו מרצים מתנדבים בעלי שם ובעקבות הרצאותיהם נערכו דיונים ורבי שיח בנושאים קשורים להרצאה ולמחאה.

עם הקמת אוהל המחאה בכיכר אגרוט בירושלים, הכריז יו"ר התנועה לאיכות השלטון אילעד שרגא ביחד עם אחרים, על שביתת רעב. הכוונה הייתה לשבות עד קבלת החלטה בדבר הקמת ועדת חקירה ממלכתית. משהסתמן שהסיכוי להקמת ועדה כזאת נמוך ושביתת הרעב לא זכתה לסיקור נרחב בתקשורת וגם לא לתהודה ציבורית רבה, הוכרז ב-14 בספטמבר 2006 על הפסקתה והמשכת המאבק באמצעים אחרים.

הוצאת מוחים למצעדים ברחובות, או להפגנות בכיכרות הייתה תמיד מקדם חשוב להצלחתן של מחאות. ההפגנה המרכזית בתגובה על מלחמת לבנון השנייה נערכה בכיכר רבין בתל-אביב. את ההפגנה ארגנה קואליציה של שלושת הגופים המרכזיים שמחו לאחר תום המלחמה, חיילי מילואים, הורים שכולים והתנועה לאיכות השלטון. עצרות והפגנות נקבעות במקרים רבים למוצאי שבת, עקב הפוטנציאל לגיוס מספר משתתפים מוגדל ולכן, גם הפגנה זו קוימה במוצאי שבת, 9 בספטמבר 2006. היומון "ישראלי" ציין, כי לדעת המארגנים הגיעו לכיכר 50 אלף מפגינים ואילו המשטרה העריכה את מספרם ב-40-60 אלף. מדובר בהפגנה רבת משתתפים, אך לא מן הגדולות ביותר שקוימו בכיכר רבין. "ישראלי" מיקם אמנם את הפתיח לידיעה על ההפגנה בעמוד הפותח, אך את הכותרת הראשית תפסה ידיעה אודות אזרח אשר דיווח על נהג שהשתולל, ולמרות זאת היומנאית במשטרה השיבה לו כי עליו לשלוח פקס. בעצרת נישאו נאומים של נציגי המפגינים, אך גם של משה ארנס איש מפלגת הליכוד, שכיהן בעבר כשר ביטחון. הדוברים וגם המשתתפים בהפגנה התמקדו בדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית, כיוון שהיא היחידה שאת חבריה אינם ממנים הפוליטיקאים שהיו מעורבים בנושאי החקירה.

למעלה מחודש מאוחר יותר בתאריך 12 לאוקטובר, כאשר עמדה להתקבל בפועל החלטה בדבר ועדת החקירה שתקום, נערכה הפגנת לפידים מול ביתו של ראש הממשלה אולמרט בירושלים. למרות שההפגנה הייתה במסגרת קואליציה של הגופים המפגינים, מספר המשתתפים נאמד בלמעלה מאלפיים בלבד. קטנים סיכוייה של הפגנה מעוטת משתתפים בסדר גודל כזה להשפיע על מקבלי ההחלטות.

ראש הממשלה התכוון להביא לישיבת הממשלה ב-17 בספטמבר 2006 הצעת החלטה שתמנה ועדת חקירה ממשלתית, שכל חבריה בראשות השופט בדימוס אליהו וינוגרד נבחרו בידי הממשלה והעומד בראשה. במוצאי שבת שלפני ישיבת הממשלה המיועדת ירדו פעילים מהתנועה לאיכות השלטון לעיירה שדרות, להפגין מול ביתו של שר הביטחון פרץ. המפגינים נשאו שלטים בנוסח "לא לועדת כיסוי וטיוח". מספר המפגינים היה מצומצם ביותר וכצפוי, הפגנה אחרונה זו לא הצליחה לשנות המגמה והחלטה על הקמת ועדה ממשלתית בראשות וינוגרד התקבלה בישיבת הממשלה. ראש המטה הכללי דן חלוץ התפטר מתפקידו ב-17 בינואר 2007, זמן רב לפני שועדת וינוגרד הגישה את דו"ח הביניים שלה. אתר YNET כינה את ההתפטרות "רעידת אדמה". הרמטכ"ל הסביר במכתב ההתפטרות, כי בחר להתפטר לאחר שבצה"ל תמו התחקירים על אירועי

המלחמה, הופקו לקחים והתווה מתווה להמשך – הוא מרגיש כי אחריותו באה למיצוי ולכן, מסיים את תפקידו.

ב-3 במאי 2007, לאחר פרסום דו"ח הביניים של ועדת וינוגרד יזמו האלוף במילואים עוזי דיין, אנשי רוח וסופרים, חיילי מילואים, ארגוני סטודנטים והורים שכולים עצרת מחאה. עצרת זו נערכה אף היא בכיכר רבין בת"א. "הארץ" מסר, כי הקריאה להשתתפות בעצרת השתמשה בשתי מילים פשוטות: "כישלונרים הביתה" ובמשפט "המדינה גדולה עליכם". מספר המשתתפים בעצרת עלה על כל הציפיות המוקדמות ונאמד באומדנים שונים בין יותר מ-100 אלף ל-250 אלף מוחים. אתר האינטרנט YNET העריך את מספר המשתתפים במעל למאה אלף. בעצרת נאמו עוזי דיין, מאיר שלו, משה מוסקל, אביו של חלל המלחמה רפנאל מוסקל ונוספים. כיוון שבעת קיום ההפגנה כל הבכירים מצה"ל שהיו אחראים להכנת וניהול המלחמה כבר לא כיהנו בתפקידיהם – כוונה העצרת להביא להתפטרותם של ראש הממשלה אולמרט ושר הביטחון פרץ.

פעולות מחאה אחרות

"ידיעות אחרונות" דווח, כי מפגינים התפרצו ב-20 לספטמבר 2006 לאולם בו קיימה "קדימה", מפלגתו של ראש הממשלה אולמרט, את הרמת הכוסית המסורתית לכבוד ראש השנה. קבוצת המפגינים לא הייתה גדולה והורכבה מנציגים של הורים ששכלו את בניהם במלחמה ומחיילי מילואים. המפגינים המתפרצים קראו לעבר ראש הממשלה "לך הביתה", ואילצוהו להגביר את קולו על-מנת לגבור על ההפרעות. ראש הממשלה לא הפסיק את מהלך האירוע והעיר כי "בחיים הדמוקרטיים מותר למחות ומותר גם להפריע ואנחנו יודעים לקבל גם את זה". ניסיונות מחאה דוגמת זה זכו אמנם לכיסוי עיתונאי, אך לא היו מזוירים ולא בעלי משקל והשפעה.

יקיר שגב מיוזמי מכתב מפקדי הפלוגות לראש הממשלה, ניסה ביחד עם קומץ חיילים קרביים להפריע לנאום ראש הממשלה ושרים אחרים ב-21 בינואר 2007, ב"כנס הרצליה על מאזן החוסן והביטחון הלאומי 2007", שנערך במלון דניאל בעיר. המחאה תוכננה לקראת פרסומו הקרוב של הדו"ח הסופי של ועדת וינוגרד, שנועד להתפרסם תשעה ימים לאחר מכן. האירוע אמנם כוסה תקשורתית ואף זכה לכתבה נרחבת מהעיתונאית לילי גלילי מ-"הארץ", ולכינוי "מחאה נוסח הסיירת", אך הוא לא היה אירוע מרכזי שהשפיע על החלטות בעקבות פרסום הדו"ח.

משלושת הגופים המוחים, התנועה לאיכות השלטון הנה היחידה הקיימת באורח קבע. התנועה מרבה להשתמש בפניה לבתי משפט להשגת מטרותיה, כאמצעי להבעת מחאה ולקבלת תהודה ותמיכה ציבורית. שלושה ימים בלבד לאחר שנתקבלה בישיבת ממשלה החלטה על הקמת ועדה ממלכתית "ועדת וינוגרד", הוגשה עתירה לבג"צ נגד הוועדה. בעתירה נטען, כי הקמת הוועדה אינה תואמת את לשון החוק, שכן הנחקר ממנה את חוקריו ופעולה כזאת לוקה בחוסר סבירות בולטת ועל-כן, יש להורות על בטול הוועדה ולהקים תחתיה ועדת חקירה ממלכתית. בנוסף נטען, כי סמכותה של הוועדה לחקור את טפול משרדי הממשלה באוכלוסיית הצפון אינו ברור, וגם בכך יש פגם יסודי. ב-5/10/06 הוציא בג"צ צו המורה למדינה לנמק מדוע לא תוקם ועדה ממלכתית. בסופו של דבר נדחתה עתירת התנועה על-ידי הרכב של 7 שופטי בית המשפט העליון. נדחתה גם עתירה נוספת, בה ביקשה התנועה דיון חוזר של בג"צ בהרכב מורחב עוד יותר.

ועדת וינוגרד

כאמור, בישיבתה ב-17/9/2006 החליטה ממשלת ישראל על הקמת ועדה ממשלתית לבדיקת אירועי מלחמת לבנון השנייה. הועדה הממשלתית הוקמה למרות הלחץ הציבורי והפוליטי הכבד שהופעל למען הקמתה של ועדה ממלכתית. כחברי הועדה מונו השופט בדימוס ד"ר אליהו וינוגרד – יו"ר, האלופים במילואים מנחם עינן וד"ר חיים נדל, הפרופסורים רות גביזון ויחזקאל דרור.

לפי אתר הבית של הועדה, כתב המינוי כלל בדיקת ההיערכות וניהול הלחימה בצפון, הן של הדרג המדיני והן של הצבא. לוועדה התאפשר להגיש המלצות, אך לא מעבר לכך. בנוסף, לא הובהר דיו עניין בדיקת הכנת העורף למלחמה ותמיכת הממשלה וגופיה בעורף, בזמן הלחימה. הועדה החלה את עבודתה המעשית כבר ב-18 בספטמבר 2006, למחרת קבלת ההחלטה בדבר הקמתה. למתן עדות זומנו עשרות רבות של נושאי משרה שהיו קשורים למלחמת לבנון השנייה, ראש הממשלה, שרים, פוליטיקאים, קצינים ואנשי ממשל בכירים. במשך תקופה ארוכה ניהלה הועדה את דיוניה בדלתיים סגורות. לאחר התערבותו של בית המשפט העליון, פורסמו חלק מהפרוטוקולים וניתן פומבי לחלקים נרחבים מדו"ח הביניים והדו"ח הסופי.

דו"ח חלקי של ועדת וינוגרד פורסם ב-30 באפריל 2007. הדו"ח כלל ביקורת חריפה הן על מפקדי הצבא והן על מקבלי החלטות בדרג המדיני. חלק זה של הדו"ח עסק בתקופה שלפני המלחמה ובימי הלחימה הראשונים. הועדה מצאה, כי ההחלטה לצאת למלחמה התקבלה בחופזה וללא שיקול דעת מעמיק של הדרג המדיני. חלק זה של הדו"ח היה ספציפי מאד והצביע על ראש הממשלה אהוד אולמרט ועל שר הביטחון פרץ, כאחראים לכשלים שפורטו בדו"ח. ביחס לראש הממשלה נכתב, כי הזירה לא נבחנה כראוי, לא היו יעדים ברורים ללחימה, אף לא היה ברור ברמת החלטות ממשלה שמדובר במלחמה. לא נדון אם האמצעים שנקטו הם המתאימים ביותר להשגת מטרות שהוגדרו. תפקודיו של ראש הממשלה בשלבים אלו הוגדרו בדו"ח ככשל חמור.

על הממשלה כגוף נאמר בדו"ח שהצביעה על נושאים שלא היו ברורים דיים לשריה ולכן, לא מילאה את תפקידה כראוי. על שר הביטחון פרץ נכתב, שהיה הן חדש בתפקיד והן לא מנוסה בנושאי ביטחון, לא דאג לחפות ולפצות על חסרונותיו בצעדים שניתן היה לעשות בקלות, כגון מינוי עוזרים ופורומים מומחים ומיסוד התייעצות שוטפת עם. הרמטכ"ל לדעת חברי הועדה חטא במתן משקל יתר לעוצמתו של חיל האוויר ויכולתו להכריע את המלחמה בכוחות עצמו. מעבר לכך, לא מסר לממשלה את כל המידע שהיה נחוץ. הדיונים במטה הכללי לא נוהלו באווירה ומתכונת שאפשרה סיעור מוחות אמיתי. בנוסף, מצאה הועדה כי היריב לא הוערך כערכו האמיתי.

שלב זה של פרסום מסקנות הביניים של ועדת וינוגרד בא לאחר שכל הצמרת הצבאית שהובילה את המערכה התפטרה עוד קודם לכן. אלוף פיקוד הצפון אודי אדם ומפקד אוגדת הגליל עזבו את תפקידם עוד בשנת 2006 וגם אייל בן ראובן, אשר שימש כסגנו של אודי אדם נאלץ לעזוב. שר הביטחון פרץ היה לקראת בחירות פנימיות במפלגתו. הוא הצהיר שאם ייבחר מחדש לראשות מפלגת העבודה – ידרוש להחליף תיק הביטחון בתיק האוצר. פרץ פרש מהממשלה לאחר שכשל בפריימריז, קיבל רק קרוב ל-20 אחוזי תמיכה ובבכורה זכה אהוד ברק, שתפס מקומו כשר ביטחון. לאחר דו"ח הביניים התפטרו פוליטיקאים ששמו לא הוזכר כלל על-ידי המוחים - השר איתן כבל, ויו"ר הקואליציה אביגדור יצחקי.

כניסתו של אהוד ברק, אדם בעל עבר ביטחוני עשיר ביותר, לתפקיד שר הביטחון הרגיעה את הציבור. מתוך שלושת האישים המרכזיים שאת התפטרותם דרשו המוחים שניים כבר התפטרו וכך, ראש הממשלה אהוד אולמרט נשאר היחיד ממנהיגי המלחמה שהמשיך לכהן בתפקידו, למרות הביקורות והמחאות. שרת החוץ ציפי ליבני, חברת מפלגתו של ראש הממשלה, דרשה בשלב זה שייקח אחריות ויתפטר.

ועדת וינוגרד פרסמה את הדו"ח הסופי שלה ב- 30 בינואר 2008, שנה וחצי כמעט לאחר תום הלחימה. אמנם, הדו"ח הצביע על כשלים רבים וכלל המלצות מרובות, אך ביחס לראש הממשלה הדו"ח היה מתון למדי. הועדה מצאה, כי היומיים וחצי האחרונים של פעולות קרקעיות מאסיביות שגרמו לצה"ל ללא מעט אבידות, היו "כמעט הכרחיות" וכך, טענות המוחים שהרבו להתרכז בחלק זה של המלחמה ולתקוף אותו לא זכו לתמיכה ואישוש. כתוצאה ממתניות הדו"ח והודעתו של שר הביטחון אהוד ברק על הישארותו בממשלה - לא נאלץ אהוד אולמרט להתפטר, ונשאר לכהן כראש ממשלה. יתרה מכך, היו אף כאלה שדרשו התנצלות מאלה שתקפו את ראש הממשלה ודרשו את התפטרותו.

בערב פרסום דו"ח סופי של ועדת וינוגרד הגיע שר הביטחון אהוד ברק לאוהל מחאה מחודש של המילואימניקים ונפגש עם תומר בוהדנה, מפקד פלוגה שתצולמו התפרסם כאשר פונה פצוע מלבנון וסימן אות "וי" בידו המונפת ועם יקיר שגב, מיוזמי מכתב מפקדי הפלוגות. ברק הביע את הערכתו לתרומתם ופועלם של השניים ויתר המילואימניקים, אך חמק מלומר אם יקיים את הבטחתו להתפטר מהממשלה.

ICT במחאה בעקבות מלחמת לבנון ה-2

מובן שכמעט כל גורמי המחאה, בוודאי העיקריים שביניהם, השתמשו במגוון כלי ICT. לעיתים, התקיים שיתוף פעולה בין גורמים שונים בפועל, וגם בהפעלת ICT. במקרים רבים, שולב שימוש בכמה אמצעים, כגון החתמה על עצומות בתוך אתרים, או עידוד החתמה על עצומות באמצעות שליחת ו/או העברת דוא"ל. הצגת ICT כאמצעי מחאה כל אחד בנפרד, נעשית לשם מתן אפשרות לנסות ולמדוד או לאמוד משתנים שונים דוגמת היקפים וכמויות, זמנים, ולהעריך השפעות אפשריות.

אתרי אינטרנט – לקיום ולקידום המחאה הופעלו אתרי אינטרנט שהיו קיימים למטרות מגוונות עוד קודם לכן ובנוסף, הוקמו אתרי אינטרנט במיוחד לצרכי המחאה. האתרים שנסקרו בנושא זה היו של גופי המוחים עצמם ושל מפלגות פוליטיות, להן היה לכאורה אינטרס ברור להגיב על המלחמה והמחאה שבעקבותיה ובמיוחד למפלגות אופוזיציוניות, שמחאה מסוג זה נותנת בידן כלים לנסות ולהשיג חילופי שלטון אפשריים.

אתר הורים שכולים - האתר הוקם בסמוך לכניסת הפסקת האש לתוקף באוגוסט 2008, נקרא אז "אחריות לאומית", והחל מיידית בפעילות מחאתית. למרות שהעיתונות באותם ימים דווחה כי תנועת המחאה של ההורים השכולים הורכבה גם ממשפחות נוספות, המונצח היחיד באתר היה ונשאר סמ"ר רפנאל מוסקל. בעת הקמתו, נכתבה מטרת התנועה בכותרת דף הבית, מתחת לשם האתר. המטרה המוצהרת, המובלטת בראש האתר, הייתה רדתם מן הבמה הפוליטית של האחראים לדעת התנועה על המלחמה וכשליה. אחריות לאומית הייתה תנועה הקוראת ל"החלפת ההנהגה שכשלה במלחמה". פעולות האתר נחלקו אם כן בין מחאה להנצחה. בראשיתו, היו לאתר ארבעה חלקים: דף הבית, מחיצת רפנאל, דפי מטרטנו ו-הצטרפו אלינו. משני צידי

כותרת דף הבית הופיעו שתי תמונות של רפנאל. דף הבית נוצל באורח עקבי לפרסום וקידום המחאה, להסברים כלליים, להנעה ולגיוס של מוחים, ולפעולות ספציפיות.

כבר ב-23 באוגוסט, 9 ימים לאחר ההכרזה על הפסקת האש, קרא דף הבית של "אחריות לאומית" ל-"מסע של ציונות, מורשת קרב ואהבת הארץ", שהיה מיועד להסתיים בעצרת מחאה ליד קברה של ראש הממשלה לשעבר גולדה מאיר, בקריאה לראש הממשלה המכהן "אולמרט תלמד מגולדה ותרד מהבמה הציבורית". ב-1 בספטמבר דרבן דף הבית להשתתף בעצרת למען השבויים, שנועדה להיערך באותו ערב בכיכר רבין בת"א. בנוסף, הציבור נקרא להגיע לצעידה של משפחות שכולות מהמרכז למורשת בגין בירושלים, לכוון ביתו של ראש הממשלה אולמרט. לפי האתר, כוונת הצעדה הייתה שאולמרט ילמד ממנחם בגין אשר הצהיר "איני יכול עוד" והתפטר מכהונתו. במועד זה צורף לדף הבית מונה גולשים, שהעיד על 8,091 כניסות.

ב-16 בנובמבר 2006 הראה מונה הכניסות 12,373. לאתר נוסף מדור מאמר שבועי של משה מוסקל וכן מדור פורומים, שלא היה פעיל. עוד נוספה הדרכה, כיצד ניתן לתרום לתנועה. במועד זה לא הופיעה כל קריאה לפעילות מחאתית מסוימת. ארבעה חודשים מאוחר יותר, ב-19 במרס 2007 לא היה שינוי מהותי במתכונת האתר. המכתב הסרוק של סמ"ר רפנאל מוסקל, שהוריו התייחסו אליו כאל צוואה וסיבה למחאתם הופיע באופן קבוע בדף הבית מזה חודשים. דף הבית דווח על הגשת דו"ח ביניים אלטרנטיבי בפורים לראש הממשלה אולמרט, כ"משלוח מנות" מטעם המשפחות השכולות. מונה הכניסות לאתר הצביע על 17,838. חודש וחצי מאוחר יותר, ב-1 במאי 2007 עדכן דף הבית של "אחריות לאומית", כי הזמרת שירי מימון תבצע ביום הזיכרון שיר שכתב רפנאל - "אחרי המבול".

לפני קיום העצרת הגדולה בכיכר רבין קרא האתר להשתתפות המונית. לאחר העצרת, פורסמו בדף הבית אוסף של תגובות, תחת הכותרת "מבחן הכיכר – דברים שנאמרו". פורסם באתר דו"ח ביניים אלטרנטיבי של המשפחות השכולות. מונה הכניסות עמד ב-9 במאי 2007 על 21,542. שיעור הגידול של הכניסות לאתר לא היה גבוה, בוודאי שלא ניתן לומר בהקשר זה, כי השפיע במידה רבה על מספר המשתתפים הגדול בעצרת בכיכר רבין, שכן מ-19 במרס ועד ה-9 במאי עלה מונה הכניסות במעט יותר מ-3,700, מספר חסר משמעות ביחס מספר הגדול מאד של מפגינים שהגיע לכיכר, שאומדנם נע בין מאה אלף לרבע מליון.

בשלבם מאוחרים יותר, תמך אתר "אחריות לאומית" במועמדותו של משה מוסקל בבחירות המקדימות למפלגת הליכוד, שנערכו ב-8 בדצמבר 2008. תוצאתית, משה מוסקל לא הצליח להיבחר למקום ריאלי ברשימה. לאחר הבחירות הכלליות שנערכו ב-10 בפברואר 2009, פינה אהוד אולמרט את ראשות הממשלה לבנימין נתניהו. בעקבות ירידת אולמרט מהבמה הפוליטית, שינה אתר "אחריות לאומית" את אופיו מאתר מחאתי לאתר של זיכרון וגם את שמו ל-"לזכרו של רפנאל מוסקל – לוחם סיירת אגוז שנפל על הגנת המולדת במלחמת לבנון השנייה". מספר הכניסות לאתר "אחריות לאומית" ב-15 במאי 2009, במהלך כשנתיים ותשעה חודשים של קיומו הסתכם ב-50,648. מדובר בכ-30,000 כניסות במשך תקופת בת שנתיים, שחלפה מאז ההפגנה הגדולה בכיכר רבין במאי 2007.

אתר חיילי המילואים - גם חיילי המילואים, קבוצת מחאה עיקרית, הקימו אתר אינטרנט משלהם. בתחילה, נראה היה כי לאתר יש ניהול מסודר וכוון מוגדר, תחזוקה הולמת ואנשים שישקיעו בו כספים ו/או יתרמו מזמנם וניסיונם בהתנדבות ובאופן מסודר ועקבי. לאורך זמן, האתר לא התפתח ולא שרד.

כותרת העמוד הראשי באתר כללה את המילה הממוסגרת "המילואימניקים" מימין ומשמאל את הביטוי "סרבני חקירה", עם קווים מדגישים מלמטה ומלמעלה. מתחת לביטוי זה נראו צלליות פניהם של ראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל. בתחילה, דף הבית של האתר כלל מידע שוטף על המאבק, מדור של עצומה, לינק לקליפ אודות הרמטכ"ל דן חלוץ, הודעות ופירוט האפשרויות ליצירת קשר ולהרמת תרומות לעמותה שהקימו, בשם "קחו אחריות". בנוסף, היה קטע מחאתי מאויר בשם עלילות אפי"ח (ראשי תיבות של: אולמרט, פרץ, חלוץ).

אתר חיילי המילואים התפתח במשך זמן-מה. עד 12 באוקטובר 2006 נוספו לאתר מדורים חדשים. נוספה לשונית שהובילה לעדויות חיילים מן המלחמה, חלק מן המעידים דוגמת ברוך עיתם היו פעילים מרכזיים בתנועת המחאה. מדור אחר, הביא קטעי עתונות שנגעו למלחמה ולניהולה, או שהיו קשורים למחאה וכן מדור חדש "צור קשר", ששימש כמובן לשאלות, הערות ולניסיון לצרף מוחים חדשים. המדור האחרון שנוסף נקרא "הקואליציה", בו נכללו עדכונים ודיווחים על פעילויות משותפות עם גופים אחרים. השותפים המרכזיים בקואליציה לפי דף יסוד – הקואליציה" היו ההורים השכולים. הדף כלל הודאה בשוני הקוטבי ובמחלוקות הרבות בין הגופים והחברים, אך הקואליציה התבססה על שתי הסכמות מרכזיות: דרישה מהמנהיגות ללקיחת אחריות והכרח להקים ועדת חקירה ממלכתית, שתבדוק באופן בלתי תלוי את מחדלי המלחמה ו"תחזיר את אמון הציבור במוסדות הציבור ובה"ל".

חיילי המילואים עשו מאמץ למשוך מספר גבוה של מבקרים לאוהל המחאה שהקימו בגן הוורדים. לצורך משיכת מבקרים, פורסמו בשבועות המחאה הראשונים פעילויות מגוונות באמצעות אתר האינטרנט. בין הפעילויות שפורסמו באתר המילואימניקים היו: הופעה בגן של הזמר נמרוד לב ב-6/9/2006, הרצאות - ד"ר אורי מילשטיין "מלחמת לבנון השנייה כביטוי לקריסת מערכת הביטחון" ב-6/9 והפגנה באותו בוקר מול משרד הממשלה, "עם כסאות מודבקים לישבן", ערב עיון ב-10/9 בהשתתפות חתן פרס ישראל הפרופ' מנשה הראל, הרצאה של ד"ר מאיר פעיל ב-13/9 ופעילויות דומות.

אתר המילואימניקים חדל להתעדכן לאחר חודשים לא רבים. להמחשה, ב-13 נובמבר 2006 החלו להתפרסם קריאות שהופנו לרמטכ"ל חלוץ ללכת בעקבות גל הירש ולהתפטר מתפקידו. בביקור באתר ב-14 בנובמבר לא נמצא זכר למחאה כזאת, וכן לא היו כל פרסומים על תכניות פעולה וגם לא הודעות לגולשים ולמוחים. בדוגמה אחרת, הרמטכ"ל דן חלוץ התפטר באמצע ינואר 2007. במאי 2007, ארבעה חודשים לאחר מכן עוד קרא אתר חיילי המילואים להתפטרותו של דן חלוץ וכך גם חצי שנה מאוחר יותר, ב-29/11/2007. בראשית 2008 האתר חדל לפעול, ולא ניתן היה עוד למצוא אותו ברשת.

אתר התנועה למען איכות השלטון בישראל -

כאמור, מדובר בתנועה היחידה מעמודי התווך של המחאה שלאחר מלחמת לבנון ה-2, אשר הייתה קיימת זמן רב לפני המלחמה. למעשה, בעת המלחמה התנועה הייתה בשנה ה-17 לקיומה. אתר האינטרנט הוקם ב-1996 ועל-כן, החל כבר את העשור השני לקיומו. לכל הדעות מדובר באתר ותיק, גדול, מתוחכם ומסועף המייצג את המתרחש בתנועה עצמה, ומשפיע עליה ועוסק בתחומים רבים ומגוונים. מהאתר ניתן להתנתב לעשרות קישורים, למוסדות ממשל, לעמותות, תנועות, אתרים בחו"ל ועוד. עקב ריבוי עיסוקיה של התנועה, גם האתר מטפל בו-זמנית בתחומים שונים. הקדשת מקום בדף הבית הנה סימן לחשיבות רבה, שהתנועה ומנהלי האתר מייחסים לנושא.

דף הבית של התנועה היה בנוי בספטמבר 2006 מהלוגו למעלה, לחצנים ל- 17 נושאים ומדורים לאורך הצד השמאלי של העמוד (המתכונת שונתה בהמשך), נושאי טפול עיקריים מתחת ללוגו ונושאים אחרים שהצריכו "גלגול מסך" למטה. האתר אינו מפעיל מונה לספירת כמות הכניסות אליו. במשך החודשיים הראשונים של המחאה הוקדשו חלקים נרחבים מעמוד הבית למחאת מלחמת לבנון ה-2. עוד לפני שהתברר כי ראש הממשלה אולמרט אינו מתחייב להקים ועדת חקירה ממלכתית, יצאה התנועה עם סיסמת מחאה שכיכבה בפרסומיה, על שלטי הרחוב ובמשך זמן רב מוקמה באותיות גדולות מאד מתחת לשם התנועה בראש דף הבית. אותיות סיסמת המחאה היו גדולות ובולטות במידה רבה מהאותיות של "התנועה למען איכות השלטון בישראל" והן אמרו "מצפון תיפתח חקירה", כפרפראזה על דברי הנביא ירמיהו: "ויאמר יהוה אליי: מצפון תיפתח הרעה, על כל יושבי הארץ".

אתר התנועה היה אתר מתוחכם בתקופה שלאחר מלחמת לבנון השנייה. התאפשרה פעילות מולטימדיה ענפה. ניתן היה להקשיב ב-5/9/2006 לתשדיר הזמנה של יו"ר התנועה אליעד שרגא לעצרת המחאה בכיכר רבין בת"א. בנוסף, ניתן היה להקשיב גם להזמנותיהם של שלושה קציני מילואים בכירים לאותה עצרת, סא"ל יחיאל גילה, אל"מ אמנון נחמיאס ותא"ל ראובן בנקלר. ארבעה ימים לאחר מכן, ב-9/9/2006, השתתפו בעצרת בין ארבעים לשישים אלפי מפגינים. עמוד הבית של האתר אפשר במועדים אלו גם צפייה והקשבה לשני תשדירי פרסומת של התנועה, שנפסלו לשידור על-ידי הוועד המנהל של רשות השידור. התנועה עתרה לבג"צ בעקבות הפסילות, אך התשדירים מעולם לא שודרו.

במדורי החדשות של האתר הובאו באופן שוטף קטעים מעיתונים שונים. הוצגו קטעי העתונות שסיקרו ליקויים חדשים הקשורים למלחמה, אודותיהם פורסם בתכיפות גבוהה. הוצגו גם קטעי עתונות שביטאו את הפעילות המחאתית למען ההתפטרות המנהיגים שהובילו את המלחמה ולמען הקמתה של ועדת חקירה ממלכתית בלתי תלויה לחקירת אירועי המלחמה וניהולה. מאלין מובן, כי אתר התנועה התייחס, עודד השתתפות, סיקר ותיעד כל הפגנה שהתקיימה. גם באוגוסט 2009 ניתן היה להיכנס לאתר, לכתוב בחלונית חיפוש את הביטוי "מלחמת לבנון השנייה" ולקבל הודעות לעיתונות, מאמרים, דעות, תמונות וחומרים נוספים הקשורים למחאה שתמה מזמן. אתר התנועה היה עקבי וניסה כל העת לגייס פעילים חדשים לפעילויות מתוכננות, וגם פעילים חדשים לשורותיו, חברים או לכל הפחות משלמים דמי חבר שנתיים קבועים. כך למשל עודד ב-5 בספטמבר 2006 אתר האינטרנט פעילים פוטנציאליים לאייש אוהלי מחאה חדש שכבר הוקם בכיכר רבין בת"א, ולהתנדב לפתוח אוהלי מחאה בערים נוספות. פעילים ואזרחים נתבקשו להתייצב באוהלי המחאה, לקיים משמרות מחאה ולאייש את האוהלים, שפעלו באותם ימים 24 שעות ביממה. בשלב מאוחר יותר, ב-13 בספטמבר 2006, פורסם באופן בולט ביותר בדף הבית, כי דרושים בעלי אופנועים, ל"פעילות מיוחדת" הכלולה במאבק הציבורי להקמת של ועדת חקירה ממלכתית. משימת יחידת המפגינים האופנוענים המתנדבים דרשה מספר שעות ביום והייתה אמורה להתקיים "ברחבי הארץ". האתר הפנה את המתנדבים לקו טלפון נייד של רכזת מתנדבים, אשר שמה נמסר. לא ברור אם הפגנות אופנועיים אכן התקיימו בעקבות הפרסום באתר. חיפושים באתר עם מלות מפתח שונות הקשורות לאותה הפגנה לא העלו דבר.

אתרי מפלגות במחאת מלחמת לבנון ה-2

נסקרו אתרי מפלגות הליכוד, מרצ (בעת ההיא נקראה המפלגה "מפלגת מרצ-יחד"), ישראל ביתנו ומפלגת העבודה. מחד, למרצ, לליכוד ולישראל ביתנו היה אינטרס ברור כמפלגות אופוזיציוניות לתמוך במחאה נגד מלחמת לבנון השנייה. מנגד, למפלגת העבודה שהייתה שותפה קואליציונית של מפלגת השלטון קדימה, והעומד בראשה עמיר פרץ כיהן כשר בטחון לפני המלחמה ובמהלכה, לא היה כל אינטרס למחות ויתכן שאף לא היה עניין לדווח או לאזכר את המחאה הציבורית.

אתר מרצ - ב-3 בספטמבר 2006, עת בה המחאה הציבורית בעקבות המלחמה התנהלה כבר למעלה משבועיים והייתה נמרצת ביותר, אתר מרצ התייחס באופן קצר וענייני בלבד למחאה. יתרה מכך, העמוד הראשי לא שונה לצורך הבלטת המחאה. המחאה עצמה הוזכרה במדור "מאמרים-חדשות-פעילויות" בלבד. האזכור לא היה ישיר, האתר לא פרסם מחאה יזומה ועצמאית, אלא הסתפק בפרסום פעילויותיה של "התנועה לאיכות השלטון", להקמת ועדת חקירה לאירועי המלחמה. פעילויות שפורסמו היו הקמת אוהל המחאה בכיכר אגרנט בירושלים, קיום מצעד מחאה לעבר משרד ראש הממשלה והצבת משמרות מחאה (של התנועה לאיכות השלטון). לא נמצאו פרסומים למחאה אלקטרונית באמצעות ICT, דוגמת החתמה על מקוונת על עצומות, פרסום אלקטרוני של מאמרים מקוריים ו/או שיבוץ באתר של מאמרים אשר התפרסמו קודם לכן בצורה לא מקוונת, בעתונות המודפסת, או במקומות אחרים.

בנובמבר 2006 אתר מרצ התעלם לגמרי ממחאת מלחמת לבנון השנייה. במדור מאמרים-חדשות-פעילויות הוזכרו עניינים אחרים, דוגמת תקציב המדינה לשנת 2007, שיטת הממשל בישראל, מפגן הגאווה, סיוע לפצועים מאירוע בית חנון, הופעות בפורומים שונים של בכירי המפלגה ונושאים אחרים, שלא היו קשורים למלחמת לבנון השנייה ולמחאה בעקבותיה. המחאה היחידה שהוזכרה בעת ההיא באתר, הייתה קיום הפגנה שתוכננה ל-5/12/2006, נגד "תכנית ספדי" לבניית 20,000 יחידות דיור בהרי ירושלים, תכנית שלדעת אתר המפלגה הייתה הרסנית לעיר.

אתר הליכוד - במהלך חודשים ספטמבר עד נובמבר 2006 עבר אתר מפלגת הליכוד תהליך של הקמה מחדש ולא היה פעיל ברשת. בחיפוש לא נמצא אתר אלטרנטיבי לזה המושבת זמנית ולכן, ניתן לומר כי מפלגת הליכוד לא אמרה את דברה באמצעות אתר אינטרנט, ביחס למחאה שהתנהלה.

אתר מפלגת העבודה - מחודש אוגוסט 2006, עד וכולל חודש נובמבר באותה שנה, האתר לא עודכן. המידע האחרון שהופיע באתר מפלגת העבודה בחודשים אלו התייחס לבחירות לכנסת ה-17. הבחירות נערכו למעלה מחצי שנה קודם לתחילת מחאות מלחמת לבנון ה-2, ב-28/3/2006. נמצאה הפנייה לאתר אחר, של יו"ר המפלגה באותה העת עמיר פרץ. הניסיונות להעלות את אתר עמיר פרץ באמצעות הקישור שסופק באתר המפלגה לא צלחו. האתר של עמיר פרץ לא עלה והחזיר פעם אחר פעם הודעת שגיאה בה נאמר שהשרת המתאים לא נמצא.

אתר ישראל ביתנו - בסוף אוגוסט 2006, כאשר המחאה הציבורית בנושא התנהלות מלחמת לבנון ה-2 הייתה בעיצומה, אתר ישראל ביתנו לא שיקף אותה. לא הוזכרו מחאה, דרישות התפטרות של ההנהגה שהייתה מעורבת, או הדרישה להקמתה של ועדת חקירה. הנושא שהובלט באתר באותה עת היה סקר שפורסם ומצא, כי אילו נערכו בחירות כלליות - ישראל ביתנו הייתה הופכת למפלגה הגדולה ביותר בישראל.

לאור בחינת עצם קיומם ופעולתם של אתרי מפלגות בתקופת המחאה, היקף התייחסותם למחאה, תוכנם וקיומם של קשרים וקישורים לגורמי מחאה נוספים ניתן לקבוע, כי לאתרי המפלגות לא

היה תפקיד בייזום וניהול מחאות וגיוס מוחים. גם בסיקור המחאות שלאחר מלחמת לבנון השנייה והבאתן לידיעת הציבור היה תפקידם של אתרי מפלגות ישראליות צנוע, ואולי אף שולי.

WEB 2.0 במחאת לבנון 2

כצפוי, התקופה שלאחר המלחמה לבנון התאפיינה בכתיבה ערנית של בלוגים רבים. חלק מהבלוגים נכתבו על ידי בלוגרים פרטיים והפרסומים היו במסגרת אתר שהוקם לצורך העניין. בלוגרים אחרים כתבו במסגרת אתרים ייעודיים לכותבי בלוגים, בדרך כלל אתרים נושאים, או שהכתיבה בהם נעשית לפי נושאים, דוגמת אקטואליה, ספורט, אופנה וביילויים. חלק מהבלוגים התפרסמו במסגרת אתרי מחאה, חברה וחדשות, גם על-ידי עיתונאים, כותבים מקצועיים, ידוענים ואחרים.

הצלחתם של חלק לא מבוטל מהבלוגים והבלוגרים שהוצגו בפרק 7.6 נבעה מכך, שהופעלו במקום ו/או בנוסף לאמצעי תקשורת מיינסטרימיים, במדינות בהן היו מגבלות על התקשורת, או הופעלו מגבלות תקשורתיות באירועים מסוימים, דוגמת בורמה וסין, אירועי 11 בספטמבר 2001 בניו יורק, ולאחרונה גם בהפגנות נגד תוצאות הבחירות הכלליות שנערכו באיראן ביוני 2009. במקרים אלו באו אמצעי WEB 2.0 במקום וכהשלמה לכלי תקשורת מקובלים. בנוסף, הופעלו אמצעי ICT אלה בעיתות משבר אמון בין הציבור לכלי התקשורת ההמונית, כפי שציין הכת שם. מהאמור לעיל נובע, כי מעבר לבחינת כמות ותכנים של בלוגים, יש לבחון גם היבטים נוספים, כגון הקשרים למצב הכללי ולמידת האמון שהציבור רכש לכלי תקשורת מיינסטרימיים, התמדה ותכיפות עדכון בלוגים, קישוריות וגם כמויות של כניסות לבלוגים ותגובות להם. מאליו מובן שבמסגרת העבודה ניתן לסקור דוגמאות מייצגות בלבד. בלוגר ישראלי הציע בבלוג שלו בפרסום ב-1/5/2007 לסקור ולהשוות טקסטים בין הבלוגוספירה לעיתונות הממוסדת, במטרה לוודא מי חזה טוב יותר את תוצאות הביקורת על המלחמה? פוסט זה לא זכה לתגובות כלשהן מאת גולשים. אותו כותב פרסם גם ב-30 ביולי 2006, ב-Notes, ותהה אודות יעדי המלחמה. לפרסום זה הגיעו 5 תגובות.

בלוג מחאתי התפרסם במסגרת אתר של "תל"י – תנועה להצלת ישאל". רמת הקישוריות באתר גבוהה, ניתן היה להתחבר לאתרים וכתובות דוא"ל של פוליטיקאים, למידע על מועדי ואתרי מחאה, למוחים, מאגרי מידע, לקטים של דברי דוא"ל ועוד. הפוסט הראשון היה "אודות תל"י", בו הוסברו בפירוט המטרות והיעדים. לפוסט זה ניתנו 25 תגובות, בחלקן מאותם מגיבים, שהגיבו מספר פעמים. לפוסט אחר בבלוג, מאת "דונה פלסטיק", שכותרתו היה "לבנון 2006", ניתנה תגובה אחת ויחידה.

בלוג קלאסי, רציף ומתמשך נכתב על-ידי ארז מטסונוקי (Matsunoki) ושמו "בלוג זה לחלשים". ארז התייחס מעט מאד למלחמה, כתב עליה בפוסט "התנצלות, מחאה, המלצה ובקורת", מיום 24/7/06. בפוסט זה ארז מעביר בקורת על עוצמת התגובה הישראלית, על ראיונות שמעניקים מפקדים מן השטח, על חוסר המחשבה שבהמשכת המלחמה ללא השגת יעדים שהוגדרו (דוגמת החזרת החיילים שנחטפו בגבול הצפון) ובעצם על כל דבר הקשור למלחמה. לבד מפוסט זה כתב ארז עוד עשרה פוסטים שעסקו במלחמה. כל יתר הפוסטים של ארז במאותיהם עוסקים בכל נושא, לבד מן המלחמה והמחאה שבאה בעקבותיה. לפוסט המוזכר מיום 24/7/06 הגיעו 14 תגובות, בחלקן כפולות ומשולשות. מספר תגובות אפסי, או כמעט אפסי נמסר ליתר הפוסטים בבלוג בנושאי המלחמה והמחאה שבעקבותיה.

הבלוגר יוחאי עילם סבר, כי מחאת המילואימניקים הנה אמנם מוצדקת, אך אנשי המילואים ממנפים את המחאה להחלפת הממשלה, כהמשך למחאת ה"כתומים" בתקופת ההתנתקות מגוש קטיף. פוסט פרובוקטיבי שלו ברוח זו בבלוג "שטויות בשתי שפות", בשם "מחאת המילואימניקים הכתומים" הניב 7 תגובות, מהן שלוש תגובות של הכותב עצמו, לתגובותיהם של המגיבים לפוסט. יוחאי עילם כתב פעמיים נספות על המלחמה והמחאה שבעקבותיה. מספר התגובות לפוסטים הללו לא עלה על 10 תגובות לכל פוסט.

בלוג בשם "הבלוג של ציון – ישר בפרצוף" מכיל 8 פוסטים. בלוג זה התפרסם במדור הבלוגים של אתר "תפוז". ששה פרסומים הופקדו בבלוג מראשית המלחמה ועד כניסת הפסקת האש לתוקף ושניים בלבד הופקדו לאחר מכן. בפוסטים של ציון שהועלו בזמן המלחמה יש בקורת קשה על דרך ההתנהלות ואי התחשבות בציבור. בשניים מהפוסטים שולבו סטיקרים בהם כתוב "גם אותנו אולמרט דפק, על החתום: צה"ל". ציון מתח בקורת גם על השמאל הישראלי שיצא להפגנות נגד המלחמה, עוד במהלכה. הבלוג תמך במחאה שלאחר המלחמה וליווה את יציאתה של מחאה זו לדרך, אך לא המשיך לפרסם מעבר ל-22 לאוגוסט 2006, מועד שבו הייתה המחאה בחיתוליה. הפרסום האחרון מעיד על-כך שהמחבר מרוצה מהמחאה והתאמץ רבות במטרה לקדמה. שם הפוסט מעיד על עצמו: "תודה לכל מי שעזר, המחאה יצאה לדרך, גם לכם יש כוח מסתבר". בפוסט זה מדווח על מחאתה של תנועת מילואים נוספת שיצאה לדרך (אין פרטים) ונמתחת בקורת חריפה מאד על חייל גדוד 300 שהצהירו, כי לא יגיעו לשירות מילואים בעתיד. נטען, כי הצהרה כזאת גרועה הן לצה"ל והן למדינת ישראל. בפוסט המעדכן על יציאת המחאה לדרך יש קישורים ל-2 דיווחים באתרים חיצוניים. האחד ל-[YNET](#), אודות מחאתה של התנועה לאיכות השלטון והאחרת ל-[NRG](#), על מחאת חיילי המילואים, שמנעו כניסת גורמים פוליטיים (מטעם מפלגת מרצ) אל תוך שורותיהם. לפוסט זה לא היו תגובות. לחלק מפוסטים קודמים היו תגובות בודדות. הפוסט שביקר את הפגנות השמאל במהלך המלחמה הביא 16 תגובות. הבלוג לא המשיך ללוות את השלבים המתקדמים של המחאה.

שמו של בלוג אחר שהתפרסם גם הוא באתר "תפוז" מדבר בעד עצמו "אולמרט, אולמרט תתפטר". בבלוג זה המוקדש כולו להבאת ראש הממשלה אולמרט לכדי התפטרות, נמשכו הפרסומים מ-17 לאוגוסט 2006 ועד 19 בספטמבר. בסך הכול פורסמו בבלוג 26 פוסטים. מספר התגובות שפוסטים אלו הביאו בעקבותיהם היה נמוך ביותר, ועמד על 0 לרוב הפוסטים ועד 6 מגיבים, מספר מרבי של תגובות לפרסום יחיד. הבלוג כלל קישורים וחיבורים למאמרים בעברית ולעיתונות זרה, לגופי מחאה דוגמת התנועה לאיכות השלטון והמילואימניקים, לעצומות מחאה – עם דברי עידוד לחתום על עצומות אלו, קישורים למאמרי מחאה ובקורת באתרים מרכזיים "הארץ", [YNET](#) ו-[NRG](#), פרטים אודות מועדים וצורות התארגנות של מחאות וצעידות מחאה. גם בלוג זה לא התמיד, לא ליווה את המחאה לשלבים מאוחרים יותר של התפטרות בכירי פיקוד הצפון, הרמטכ"ל, שר הביטחון ופרסום מסקנות ביניים ומסקנות סופיות של ועדת וינוגרד.

ברגיל, יואב בורוביץ הוא עיתונאי ספורט ב"הארץ", המנהל גם בלוג ספורטיבי באתר העיתון בשם "חוקים משלו". בורוביץ שילב בבלוג שלו פוסטים, שדנו במלחמת לבנון השנייה ובמחאה בעקבותיה. ב-21 באוגוסט 2006 כתב בורוביץ פוסט לא שגרתי, בו תקף את "שתיקת הנשים". בפוסט זה שאל את עצמו ואת הקוראים, מדוע שתקו "שלישיית הדיוות" של הפוליטיקה הישראלית: ציפי ליבני, שלי יחימוביץ ויולי תמיר, ולא השמיעו את קולן במהלך המלחמה ובסמוך

לסיומה. הוא כותב, כי הקול היחיד שנשמע בעניין זה בפוליטיקה הישראלית היה של זהבה גלאון (ממפלגת מרצ), שבעיניו, הוא קול מגונה. את שלושת הנשים המובילות השווה לנשים צייתניות מהתקופה הויקטוריאנית. לפוסט זה התקבלו 136 תגובות, נתון גבוה למדי ביחס למספר התגובות שתואר בקטעים הקודמים. עוד לפני כן ב-18 לאוגוסט פורסם בבלוג של בורוביץ הפוסט "אהוד בית"ר", שהאשים את אהוד אולמרט באלימות וחוסר סבלנות בפתיחת המלחמה. מספר התגובות אינו ידוע, כיוון שבשלב מאוחר יותר לא ניתן היה להגיע לפוסט.

הבלוג "החברים של ג'ורג', התנהל בתוך אתר "נענע10". בבלוג זה הופקדו פוסטים רבים בנושאי מלחמת לבנון השנייה וגלי המחאה בעקבותיה. הפוסטים שאלו שאלות וקבעו דברים בנוסח "האשליות מתחילות להתפורר, התקשורת מתחילה להתעורר" (15 תגובות), ועצות בסגנון "כן לשחרר, לא לקבל גוויות (ביחס לחילופי שבויים – 21 תגובות). ככלל, כמות התגובות נעה בין פוסטים ללא תגובה, ל-52 תגובות, מספר התגובות הגבוה ביותר שניתנו לפוסט אחד. כל הפוסטים בבלוג מסתכמים בכמה עשרות.

בלוג מסוג שונה, הוא זה המתפרסם על-ידי עיתונאים מקצועיים. כזה הוא הבלוג "יומני סבר", הנכתב בידי העיתונאי סבר פלוצקר באופן קבוע ב-YNET, אחד האתרים הנגלשים ביותר במדינת ישראל. פלוצקר המרבה להתבטא בענייני כלכלה, כתב אודות המלחמה ותוצאותיה בצורה מאוזנת למדי. ב-16 וב-21 באוגוסט ביקר את פקודותיו של הרמטכ"ל חלוץ מלשכתו, למכירת מניות בעיצומה של הלחימה. על הפוסט שפורסם ב-16 באוגוסט הגיבו 441 גולשים ואילו על האחר, 14 בלבד. ב-23 באוגוסט מכיר פלוצקר בזכות למחות ולהפגין "עד גבול הדמוקרטיה" ומפקפק במומחיותו הצבאית של כל חייל מילואים החוזר מלבנון. לפוסט זה היו 493 תגובות עם דעות קוטביות למדי. ב-30 באוגוסט הצטרף פלוצקר לתובעים הקמת ועדת חקירה לאירועי המלחמה, בפוסט "לחקור דווקא כי ניצחנו", שגרר 127 תגובות, רובן תומכות בהקמתה של ועדת חקירה. ב-3 בספטמבר, בעיצומה של סערת המחאה, יצא פלוצקר להגנת שיטת הפיקוד באמצעות מסכי הפלזמה, שהותקפה בידי מוחים, מומחים ועיתונאים רבים. בפוסט "אין מתאים מחלוץ" מציע פלוצקר שלא להתייחס למלחמה המוגבלת שתמה, אלא למלחמה עתידית כללית, שאולי תפרוץ מול איראן. מלחמה זו תיראה שונה לגמרי ואותה יאלצו לנהל באמצעות טכנולוגיה עילית ומסכי פלזמה, כפי שהחל דן חלוץ להנהיג במלחמת לבנון השנייה. גם פוסט זה גרר ויכוח סוער של 396 תגובות חלוקות מאד בדעות – מ-מצדיקים בהחלט ועד שוללים מן היסוד. לאחר מועד זה עזב פלוצקר את העיסוק במלחמה והמחאה שבעקבותיה, לא הגיב גם על פרסום מסקנות הביניים ל ועדת וינוגרד, אך פרסם בינואר 2007 שני פרסומים, מהם משתמע כי אהוד אולמרט ראש הממשלה אינו חייב להתפטר. הפרסום ב-31 בינואר 2007 "וינוגרד דבר והיפוכו" הניב 5 תגובות בלבד וכמות תגובות דומה גם על הפרסום "אולמרט מאחוריך" ב-9 בינואר 2007 שגרס, כי מלחמת לבנון השנייה אינה עילה להתפטרות ראש הממשלה.

רוב הבלוגים שנסקרו לא היו ממוקדים מאד בנושאי המלחמה והמחאות שאחריה, רובם לא התמידו על-פני תקופת זמן ארוכה, לא זכו לתגובות מאסיביות מצד קוראים ודעות המגיבים לא היו אחידות. הדברים האמורים נכונים בהקשר לכל סוגי הבלוגים. בלוגרים המקצועיים דוגמת סבר פלוצקר היו מאוזנים יותר מבלוגרים ברשות עצמם, זכו בתחילה למאות תגובות, אך בתקופה מאוחרת יותר בינואר 2007, גם כאשר הובעה דעה הפוכה ליעד המחאה – מעטים מאד הגיבו. נראה, כי לא הבלוגים היו אמצעי ICT שטיפחו והזינו את המחאה, שינו את הדעה

והאווירה הציבורית או חיזקו אותה, גייסו מוחים רבים לטובת המחאה, או תרמו באופן רב משקל להצלחתה.

פורומים

במסגרת אתר "פרש" (Fresh) קוימו פורומים רבים שנושאים היה קשור למלחמת לבנון השנייה. חלק מהפורומים מחו על אופן קבלת החלטות, והפעלה או אי הפעלה של שיטות ואמצעי לחימה. פורומים אחרים דנו בשאלות דוגמת "האם מלחמת לבנון השנייה היא הפסד או ניצחון?". לרוב הפורומים לא הייתה נגיעה ישירה למחאה שהתנהלה לאחר תום הקרבות, אך היו בכל זאת פורומים אחדים שעסקו בכך. באחד הפורומים הועלתה השאלה "האם פיטורי "השלישייה" יעזור?". מדובר בנושא המצוי יותר בשולי המחאה ולא במרכזה, מה-גם שהתשובות שנתנו המשתתפים היו קוטביות. בפורום זה שהחל ב-22 באוגוסט 2006 היו 9 דיונים, בהם השתתפו 7 דנים.

גולשת/שכניה עצמו HummerH1 ניסה להתחיל ב-10 בספטמבר 2006 דיון בנושא ועדת וינוגרד בכותבו "הבוקר דיון בבג"צ בדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית", אך איש לא הצטרף לדיון (מספר המשתתפים עמד על 0). גם ניסיון לדיון בפורום אחר ב-22 באוגוסט 2006 בנושא התפטרותו של גל הירש לא זכה להיענות של מתדיינים. פורום שדן במסגרת פרש בנושא "עצומה – שווה להיכנס לקישור" משך 12 תגובות, משמונה מתדיינים ו-447 צפיות. העצומה לא קראה למחאה, אלא להנהגת אמצעי לחימה ושיטות לחימה קיצוניות יותר.

במסגרת "פרש", התנהל פורום נוסף בשם "מה שבראש", בו החל דיון ב-23 באוגוסט 2006 בנושא מסע המחאה של הורים שכולים. הדיון החל בגולשת/ SOON2, בהזמנה להשתתף במסע המחאה של ההורים השכולים. נמסרה גם כתובת אתר של ההורים השכולים (האתר של רפנאל מוסקל), לרבות הלינק עצמו, לצורך קבלת פרטים אודות צעדי המחאה הננקטים. הדיון נוהל בעיקר בנושא, אם ניתן היה לעשות מהלכי מלחמה אחרים ובשאלה: האם למחות על נפגעים במלחמה? מחד, הוצגה עמדה שבכל מלחמה נפגעים חיילים ואזרחים ומנגד, הדעה שמפקדים ומנהיגים פוליטיים לא ידעו את שעושים ולחילופין, הורו על פעולות שיועציהם יעצו להם שלא לנקוט. בדיון נכללו 12 תגובות שהופקדו בידי שבעה מתדיינים. לאחר מכן ננעל הדיון על-ידי מנהל הפורום, כיוון שלדעתו מתדיין בשם "שיפ" (sheep) השתמש בפורום לקידום רעיונות שפרסם גם במקומות אחרים ומטרתו הייתה פרסום וקידום הרעיון ולא דיון של ממש, כפי שמחייבים נהלי הפורום.

דיוני פורומים נערכו גם "במרכז פורומים" ישראל הייד פארק". מרכז פורומים זה שייך לאתר "חברה", אתר חברתי ידוע ומוכר. ב-16 לאוגוסט 2006 החלה "ייחודית" דיון ב"הקמת ועדת חקירה ייחודית ובלתי תלויה לנושא המלחמה". הדיון נמשך למעשה עד וכולל ה-9 בספטמבר 2006. ראשית הדיון בהצגה ארוכה של קטעים רלוונטיים רבים ממגוון של עיתונים יומיים מודפסים, והלינקים המובילים לקטעים אלו באתרי אינטרנט של העיתונים וכן מידע מאתרי אקטואליה אחרים. הקטעים כללו גם תמונות, והכותבת סימנה במדגש צבעוני את הקטעים שלדעתה היו חשובים והצביעו על כשלי מלחמה בחזית וגם בעורף, אותם יש לחקור בוועדת חקירה בלתי תלויה. התקיים דיון שכלל 26 תגובות, חלקן ארוכות למדי, אשר הופקדו בידי תשעה מתדיינים. הדיון ארך כאמור למעלה משבועיים, עד 9 בספטמבר 2006.

ב-"הייד פארק" התקיימו 24 פורומים נוספים שנושאים היה מלחמת לבנון השנייה. רק אחדים מהפורומים עסקו במחאה שלאחר המלחמה. מספר הדיונים בפורומים אלו נע מאפס, כלומר

הייתה הצגת נושא וכלל לא התקיים דיון, ועד 16 דיונים - המספר הדיונים המרבי שהוקדש לנושא אחד.

בדומה למקרה של הבלוגים, גם המחאה באמצעות פורומים סבלה ממיעוט פורומים, מיעוט מתדיינים ומיעוט מגיבים. ברוב המקרים הדיונים נערכו על-ידי קומץ גולשים, שחלקם השתתף בדיון יותר מאשר פעם אחת.

עצומות

מספר גבוה של חותמים על עצומה הזורשת דבר-מה, העיד תמיד על היענות ותמיכה ציבורית בנושא העצומה. לאור זאת נבדקו העצומות שפרסמו גופי מחאה שונים, לאחר מלחמת לבנון השנייה. מדובר על עצומות שפורסמו באתרי אינטרנט והחתימה עליהן קודמה לעיתים קרובות על-ידי העברה של הקישורים לעצומות גם באמצעי ICT אחרים, כגון עידוד לחתום ומסירת קישור באמצעות דואר אלקטרוני.

עצומת חיילי המילואים - בעצומה דרשו המילואימניקים 3 דרישות. התפטרות שלושת מנהיגי המלחמה אולמרט, פרץ וחלוץ, תיקון הכשלים שנתגלו – באמצעות הקמת ועדת חקירה והחזרת שלושת החיילים החטופים, שני חטופי מלחמת לבנון וגם החזרתו של גלעד שליט, שנחטף בגבול ישראל – עזה.

לכאורה, עצומה אלקטרונית הנה אמצעי נוח ויעיל לגיוס תמיכה המונית. בביקור באוהל המחאה של חיילי המילואים בתאריך 4/9/2006 נצפה, כי במשך שעותיים של לפני צהרים חתמו על העצומה באוהל חמישה חותמים בלבד. במונחים של החתמה יומית, מדובר בקצב של כ- 60 חותמים ליום. עיון בטבלת חותמים על העצומה שפורסמה באתר המחאה של חיילי המילואים העלה, כי בתאריך 1 בספטמבר 2006 היו כ- 8,900 חותמים. כמעט חודשיים מאוחר יותר, מספר החותמים עמד על 22,477. קצב החתמה שהסתכם ביותר מ-200 חותמים בממוצע יומי. אבל, קצב צבירת החתימות נחלש מאד, ובכל חודש אוקטובר הצטרפו פחות מ-3,000 חותמים חדשים לעצומה.

עצומת חיילי המילואים - טבלת המעקב אחר ההחתמה:

תאריך	שעה	חתימות
1/9/06	14: 30	8,903
5/9/06	8: 20	11,166
5/9/6	8: 50	11,198
6/9/06	9: 00	11,867
7/9/06	10: 07	12,719
8/9/06	15: 20	13,541
9/9/06	14: 55	13,783
11/9/06	08: 46	14,520
14/9/06	13: 10	15,110
15/9/06	10: 01	16,314
16/9/06	12: 35	16,769
18/9/06	10:10	17,198
24/9/06	18: 12	18,368
28/9/06	10: 04	19,386
1/10/06	04: 40	19,666
2/10/06	18: 02	19,676
16/10/06	08: 45	22,176
29/10/06	20: 20	22,477

לאחר 29/10/2006 הופסק פרסום מספר החתימות על העצומה. בשלב זה הופסק בהדרגה גם עדכון האתר עצמו. בתאריך 29/11/2007 עדיין ניתן היה למצוא באתר את הדרשיה להתפטרותו

של הרמטכ"ל דן חלוץ, שלמעשה התפטר בינואר אותה שנה, למעלה מעשרה חודשים קודם לכן. במועדים מאוחרים יותר האתר כולו הורד מהרשת.

עצומת התנועה למען איכות השלטון

בשונה מחיילי המילואים, דרישת התנועה למען איכות השלטון לא כללה את התפטרותם של מנהיגי מלחמת לבנון השנייה. כתנועה הדוגלת באיכות השלטון, הייתה לה מחויבות לפעול בשלבים. ראשית חקירת האירועים, ומאוחר יותר אם החקירה תצדיק זאת – דרישה להתפטרות האחראים שיימצאו בחקירה. לכן, בעצומת התנועה לאיכות השלטון מופיעה דרישה להקמתה של ועדת חקירה ממלכתית בראשות שופט ביהמ"ש העליון. בדברי ההסבר נרשם, כי ועדת החקירה צריכה לקום לצורך קיום תהליך של הפקת לקחים וביורור סוגיות יסודיות הנוגעות לביטחון מדינת ישראל, שהתעוררו בעת המלחמה בצפון. בעצומה נדרש שמנדט הועדה שתוקם, יכלול את מוכנותו למלחמה של העורף במדינת ישראל וגם את המוכנות הצבאית והמדינית. בעצומה לא הייתה הפרדה בין חקירת הדרג הצבאי לחקירת מעשי ומחדלי הדרג המדיני, כפי שנעשה לאחר מלחמת יום הכיפורים. הדרישות המדויקות להקמת הועדה פורטו במכתב שנשלח מהתנועה לראש הממשלה ביום 20 באוגוסט 2006.

חתימה על העצומה הייתה אמורה להביע תמיכה בהקמת ועדת החקירה הממלכתית. לחותמים התאפשר לסמן אם הם חברים בתנועה למען איכות השלטון והאם הם מעוניינים להיות פעילים, או לתרום. הגם שניתן היה לצפות לכך מתנועה הדוגלת באיכות שלטונית ובין השאר בשקיפות מלאה של כל זרועות השלטון ומעשיהם – מספר החותמים על העצומה לא פורסם מעולם, כפי שנהוג לפרסם במקרים דומים. לא זו בלבד, ברגיל אין מדובר בפרסום הנתונים, אלא בהצבת מונה חתימות אלקטרוני ואוטומטי במקום בולט באתר, או בדף החתימות על העצומה, המודיע לחותמים/ת, כי חתימת/וה היא חתימה מספר כך וכך. חסרונו של מידע זה באתר מנעה מגולשים, מ-מוחים ו/או מתומכים את הידיעה בזמן אמת, אודות היקפי התמיכה בדרישותיה של התנועה למען איכות השלטון, להקמת ועדת חקירה ממלכתית.

בתאריך 11 ביולי 2009 הוגשה בקשה לתנועה למען איכות השלטון, באמצעות מדור "כתוב לנו" באתר האינטרנט של התנועה, לקבלת מידע אודות כמות החותמים על העצומה האלקטרונית. דובר התנועה השיב, כי כ-30,000 אלף איש חתמו על העצומה באמצעות אתר האינטרנט ובנוסף, כ-50,000 באוהלי המחאה ובנקודות החתמה בארץ. יש קושי בהתייחסות אקדמית למידע, כיוון שהמקור אינו במונה אוטומטי. זאת ועוד, קיימת סבירות גבוהה לחתימות חופפות בין הערוץ האלקטרוני לזה שבנקודות החתמה באוהלים ובכיכרות.

עצומת עו"ד דרור שרמן

ב-27 באוגוסט 2006 פורסם באתר הסטודנטים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, כי עורך דין בשם דרור שרמן מחתים עצומה באינטרנט, בעניין "טוהר הנשק" של צה"ל. העצומה נכתבה לאור הנפגעים הרבים יחסית שספג צה"ל בהכניסו כוחות רגלים לתוך כפרי דרום לבנון. בעצומה זו החתים למעשה עו"ד שרמן את הגולשים על רעיון שלפיו לפני ששולחים כוחות קרקע לתוך כפר, יש להפציצו מן האוויר ולרככו ארטילרית באופן כזה, שלא יישאר כל סיכוי להתנגדות וכך לדבריו, צה"ל יחסוך לעצמו את הנפגעים. מן העצומה עולה, ששליחת כוחות קרקעיים לכיבוש כפרים בידיעה שיהיו נפגעים אינה אתית. פקודה לכניסה רגלית לטיהור קיני מחבלים לפני שעברו טיהור מרחוק כמתואר, הנה "פקודת שיש לראותה בנסיבות הטרור האסלאמי, פקודה בלתי חוקית בעליל". את העצומה כינה שרמן "עצומה לשינוי כללי טוהר הנשק והתאמתם ללוחמה

במזרח התיכון". בתחילה חתמו יחסית רבים, אך במהלך חודש ספטמבר חתמו רק כ-1,500 על העצומה. חודשיים מאוחר יותר לא ניתן היה להעלות עוד את אתר העצומה. ניסיונות חוזרים להגיע אל האתר עד שנתיים מאוחר יותר, לא צלחו.

טבלת מעקב אחר כמות החתימות על העצומה של עו"ד שרמן :

תאריך	שעה	חתימות
3/9/06	09: 15	9,015
3/9/06	10: 30	9,064
6/9/06	09: 10	9,772
6/9/06	10: 08	9,880
8/9/06	15: 21	10,012
9/9/06	14: 45	10,082
11/9/06	08: 52	10,185
14/9/06	13: 11	10,259
15/9/06	10: 03	10,299
16/9/06	12: 36	10,316
18/9/06	10:11	10,363
24/9/06	19: 52	10,459
29/9/06	10: 12	10,490
1/10/06	08: 45	10,516
2/10/06	18: 01	10,529
16/10/06	09: 47	10,613
29/10/06	20: 20	10,667
29/11/07	09: 26	לא נפתחה
3/1/2008	19: 48	לא נפתחה

עצומה להחזרת חיילים חטופים

באתר אינטרנט "הבנים" שהוקדש להשבת שלושת החטופים, אהוד גולדווסר ואלדד רגב מגבול לבנון וגלעד שליט מגבול רצועת עזה, התפרסמה עצומה להשבת הבנים. לאחר שגופות החטופים מגבול הצפון הוחלפו בעסקת שבויים וחללים עם ארגון "חיזבאללה", האתר מוקדש כולו להחזרת גלעד שליט. החזרתם מהשבי של החיילים גולדווסר ורגב אוזכרה באופן קבוע בתחתית דף הבית. מדובר באתר מושקע, כולל מדורים מגוונים ואפשרות לצפייה בשמונה שפות. אחד ממדורי האתר, הנפתח מעמוד הבית מוקדש לעצומה לממשלת ישראל, להחזרת החטופים לבתיהם. לאחר חתימה, מופיעה כתובית המודה לחותם על הצטרפות, אך אין פירוט של מספר המצטרפים לעצומה ולכן, לא ניתן להעריך אמפירית את משקלה והשפעתה.

עצומות רב לאומיות

לרשת הועלו פטיציות רבות הקשורות למלחמת לבנון ה-2 בשפות שונות, בעיקר באנגלית. היו גם עצומות קשורות למחאה בישראל. באתר Petitiononline החתימו על עצומה שקראה לאהוד אולמרט להתפטר. מספר החותמים היה נמוך ביותר. מראשית ספטמבר ועד סוף נובמבר 2006 נצברו 2,880 חתימות בלבד. מספר חותמים כה נמוך מייתר דיון על אפקטיביות עצומות רב לאומיות בהקשר למחאה שלאחר מלחמת לבנון ה-2. באותו אתר החתימו גם על עצומה להחזרת החטופים. על פטיציה זו חתמו 18,861 גולשים, בין אוקטובר לסוף דצמבר 2006. סיכום נושא העצומות מבהיר, כי הנוחות שבחתימה על עצומה באמצעות ICT בבית, במקום עבודה, ולעיתים גם במקום ציבורי, שדה תעופה, מלון, קניון ועוד – לא הצליחו לסייע במקרה של

המחאה שלאחר מלחמת לבנון ה-2, לצבור מסה קריטית של חותמים. מספר החתימות על העצומות השונות אינו בקנה מדה תאילנדי, שם נצברו 5 מיליוני חתימות למען חנינה לראש הממשלה המודח טקסין צ'ינוואטרה, על-פי ידיעה ב-YNET מיום 1 באוגוסט 2009. 5 מיליוני חתימות מהוות בתאילנד כ-7.5% מכלל התושבים. בהקבלה, על עצומת מחאה במדינת ישראל היו חותמים כ- 547,000 מוחים.

טלפוניה ניידת

טלפונים ניידים שימשו את המוחים לאחר מלחמת לבנון השנייה בתקשורת מילולית בינם לבין עצמם, ובינם לבין גורמים חיצוניים, לציבור וגופי שלטון ותקשורת "מיינסטרימית". מדובר בתיאום מקומות מפגש של מחאה, ניהול שוטף של פעולות מחאה ופעולות רוטיניות, דוגמת מי תורן באוהל מחאה ומי מחליף את מי ומתי. יעיל ונוח לשכנע באמצעות טלפון נייד להשתתף בהפגנה או מצעד, למסור מידע על זמנים ומקומות, לבקש אשורים למצעדים והפגנות וכיוצא באלה.

לא ידוע על שימוש בטלפונים ניידים למחאה עצמה, בתבניות שהובאו בפרק הדין בשימושים במדינות אחרות, דוגמת זימון המוני של מוחים למצעד או להפגנה באמצעות הודעות טקסט רבות תפוצה, כפי שנעשה ב-קסיאמן בסין בשנת 2007. לא ידוע גם על הפעלת דפוסי מחאה מתקדמים של יצירת רינגטונים מחאתיים בדומה לרינגטונים בפיליפינים, שהופעלו ביחס לגברת מרקוס, ובמדינות דוברות ספרדית בהקשר לנשיא ונצואלה הוגו צ'אבס. כתוצאה מחופש העתונות והמידע, לא היה צורך בהעברת תמונות וסרטונים שצולמו בהסתר, כפי שהועברו מבורמה כסיוע להפגנות הנזירים ולאחרונה, גם מההפגנות נגד המשטר באיראן, לאחר הבחירות לנשיאות בשנת 2009. מהאמור עולה, כי טלפונים ניידים שימשו כטלפונים ובעיקר ככאלה. לא נעשה שימוש מקיף ובעל השפעה מחאתית בטלפונים ניידים במשמעותם ככלי ICT, בוודאי לא בהיקפים ובעוצמות דומות לשימוש שנראו במקומות אחרים בעולם.

דוא"ל במחאת מלחמת לבנון ה-2

הקושי בניתוח פעילות מחאתית באמצעות דוא"ל נעוץ בכך, שברוב המקרים לא קיימת אפשרות למעקב והערכה אמפירית של מספר הנמענים אליהם הגיע דבר דואר נתון, וקשה מאד לאתר לאן מועברים דברי דואר בשרשור מתמשך. יחד עם זאת, אין חולק על העובדה, שהדואר האלקטרוני שימש את המחאה שלאחר מלחמת לבנון השנייה במספר ערוצים מקבילים.

שימוש פרקטי מאד היה העברתן של הודעות והזמנות להשתתפות בכינוסי מחאה, הפגנות, מצעדים ופעילויות שונות מטעם כל הגופים המוחים. מרגע שנמען הביע את רצונו לקבל דוא"ל מטעם גוף מחאתי, הוא נכנס לרשימות תפוצה מסודרות. דרך אחרת למסירת הודעות מסוג זה הייתה העברתן במסגרת רשימות תפוצה פרטיות, לא פעם בליווי הערה בכותרת בנוסח "חשוב ביותר", "נא לא למחוק", "זה הזמן לפעול" וכו' דומות.

צורה נוספת של מחאה בדוא"ל התבטאה בהעברות שרשרת. הועברו תמונות, קריקטורות ובדיחות שנגעו לקברניטי המלחמה, להתנהגותם ופעולותיהם. אפשר שהדוגמה הבולטת והיותר ידועה בנושא זה הייתה תמונתו של שר הביטחון עמיר פרץ, המנסה לצפות בדבר-מה, באמצעות משקפת מכוסה בכיסוי דסקית פלסטית, כך שבוודאות אינה יכולה למלא את ייעודה ומציגה את שר הביטחון כחסר ידע בפעולה בסיסית הנוגעת לתחום אחריותו. קריקטורה ידועה שהופצה באמצעות דוא"ל מראה את שלושת קברניטי המלחמה חבולים ופצועים, הולכים בסיוע קביים,

מול הליכתם הגאה של אדריכלי הניצחון במלחמת ששת הימים. המחשה אחרת להעברת חומרי מחאה בדוא"ל הייתה מצגת של "אהוד לך הביתה" המבוססת על סיפור הילדים "דוקטור סוס". המצגת דרשה מראש הממשלה לשעבר ללכת הביתה ולהשתמש בכל אמצעי שיחפוץ: ללכת ברגל, באמצעות גלגליות, ריצה בנעלי שריון שנפגע, על קביים וכן הלאה. פריט אחר שהופץ בדוא"ל במספר מחזורים, היה תצלום מונטאז' של אהוד אולמרט על שטר בן 20 ₪, כאשר ערך השטר שונה ל-0 שקלים חדשים.

המחאה שלאחר מלחמת לבנון השנייה באה לביטוי בדואר אלקטרוני גם באופנים נוספים. הדרישה להחזרת חיילים חטופים עברה פעמים רבות, בצורות מגוונות. הפנייה לעצומות באמצעות קישורים ועידוד מילולי לחתימה על עצומות אלו, העברת מכתבים ודברים נרגשים של בני משפחות של חטופים, הועברו קבצי אודיו של שירים שחוברו לחטופים מסוימים ואחרים שרו על כל החטופים. מספר פעמים הועבר באמצעות דוא"ל סיפור ילדים אודות "הדג והכריש", שכתב החטוף גלעד שליט. הסיפור הופץ במסגרת הקמפיין הנרחב להחזרתו מהשבי וכמחאה על הימנעות מנקיטת פעולות נמרצות של הנוגעים בדבר בממשלה.

תוצאות המחאה שלאחר מלחמת לבנון השנייה וחלקן של ICT

המחאות שלאחר מלחמת לבנון ה-2 הצליחו להשיג חלק מיעדיהן. תרומתן של טכנולוגיות ICT להשגה חלקית זו של היעדים הייתה מוגבלת. ICT שימשו כאמצעי מחאה נוספים ומשלימים, לא כאמצעי מחאה חלופיים וגם לא מכריעים. הצלחתה החלקית של המחאה התאפשרה בהתאמה למבנה ההזדמנויות הפוליטיות, לבשלות של מוחים והמנהיגות. השילוב בין ICT לאמצעי מחאה רגילים לא היה ברמה גבוהה, לא נראו או נשמעו די הפניות הדדיות מפרסומים רגילים ל-ICT ולהפך.

תמצות דרישות קבוצות המחאה השונות מוביל לדרישה להקמתה של ועדת חקירה ממלכתית, בהנחה שזו תגרום ל"רעידת אדמה פוליטית" ותסייע הן להסקת מסקנות והפקת לקחים והן לסילוקם של שלושת קברניטי המלחמה ולהחזרת חטופים.

תוצאותיות, הוקמה ועדת חקירה שחבריה מונו על-ידי הממשלה ולא הוקמה ועדת חקירה ממלכתית, כפי שדרשו המוחים. באשר לדרישה להתפטרות שלושת הקברניטים, הרמטכ"ל חלוץ ושר הביטחון פרץ עזבו את תפקידם זמן רב לפני הגשת הדו"ח הסופי של הוועדה. עזיבתו של הרמטכ"ל קשורה למחאה, אך שר הביטחון עזב רק לאחר שנחל כשלון חרוץ בפריימריז במפלגת העבודה. לפני הכישלון הצורב בבחירות המקדימות הצהיר, כי אם ינצח – ירצה לעזוב את משרד הביטחון למשרד האוצר כלומר, הייתה אצלו נכונות חלקית בלבד למה שתמר הרמן Hermann, *op-cit.* הגדירה כסימן לבשלות: נכונותם של מקבלי החלטות להיענות לתביעות ציבוריות. פעולות המחאה הציבורית שבה השתלבו גם מחאה ובקורת בתוך צה"ל ומקצינים בכירים במילואים השפיעו על מהלכי התפטרות של חלוץ. הדברים ברורים פחות ביחס לפרץ. באשר לראש הממשלה אולמרט, הוא נהנה מכך, שהביקורת שהופנתה אליו בחלק השני של דו"ח ועדת וינוגרד הייתה מתונה ובחלק מהמקרים פעולותיו הוצדקו. מבצע "עופרת יצוקה" בעזה, בסוף 2008 - ראשית 2009 הוכיח, כי הצבא הפיק לקחים רבים ממלחמת לבנון השנייה ועל-כן, במונח זה המחאה השיגה את יעדיה. גופות חטופי הצפון הוחזרו בעסקה מאוחרת. עד כתיבת שורות אלו, גלעד שליט עודנו מצוי בשבי.

מבחינה ארגונית, הצליחו המוחים להפיק מספר אירועים רבי משתתפים, אם כי לא ענקיים ולא רצופים במידה מכריעה. באספקט ארגוני אלקטרוני – המחאה לא המריאה לגבהים בכל הממדים שנבדקו. אתרי אינטרנט של מפלגות אופוזיציה לא סייעו, לא נפתחו המוני בלוגים וכמות הפוסטים לא סחררה, המדדים המספריים של המגיבים לבלוגים ולכתבות ושל המשתתפים בפורומים, של הגולשים לאתרי מחאה ומספרי החותמים על עצומות לא היו מרשימים דיים. מתדיינים וטוקבקיסטים היו חלוקים מאד בדעותיהם. השפעות מחאה באמצעות *ICT* לא נראים כאלה, שהם לבדם היו מאלצים בעלי תפקידים לקבל ולו חלק מדרישות המוחים, ללא סיוע מאמצעי מחאה אחרים וקונבנציונאליים. גם מבחינת משך המחאה לא הצליחו *ICT* להאריך משמעותית את הפעילות המחאתית ופרט להתעוררות מסוימת בעת פרסום דו"חות וינוגרד והמחאה לשחרור גלעד שליט – המחאה לא האריכה ימים. *ICT* השתלבו היטב במחאה שלאחר מלחמת לבנון ה-2 בחלק מהמקרים. במקרים אחרים דוגמת פרסום אתרים בעתונות, ברדיו ובטלביזיה, אף לא זאת.

4.2 מחאה להורדת עלויות הצפייה במונדיאל

רקע וגורמי המחאה

כדורגל נחשב לספורט הפופולארי והנצפה ביותר מכל ענפי הספורט. המונדיאל הוא סדרת תחרויות הגביע העולמי בכדורגל, המאורגנת על-ידי הפדרציה הבין לאומית לכדורגל – פי"א (FIFA), בכל ארבע שנים. התחרות מורכבת מ-64 משחקים המחולקים לשלבים, שבסופן אחת הקבוצות זוכה בגביע הנקרא "הגביע העולמי". הקבוצה הזוכה מחזיקה בגביע למשך ארבע שנים רצופות. ההשתתפות בתחרות הנה על-בסיס לאומי, כל קבוצה משתתפת מייצגת מדינה. נערכות תחרויות אזוריות מוקדמות והקבוצות הטובות ביותר זוכות להשתתף במונדיאל.

טורניר המונדיאל נחשב לאירוע הפסגה בכדורגל העולמי, ונצפה על-ידי מאות מיליוני בני אדם. ביוני 2006 נערך טורניר המונדיאל בגרמניה, משכו היה כחודש ימים. מבחינת צופי הטלביזיה במדינת ישראל בישר קיום המשחקים בגרמניה זמני צפייה נוחים, שכן שעת המשחק בגרמניה בתקופת המשחקים הייתה מוקדמת בשעה אחת מהשעה במדינת ישראל. פירושו של דבר שעל מנת לצפות בתחרויות לא היה צורך לקום השכם בבוקר, ללכת לישון מאוחר מאוד בלילה, או לעזוב מקום עבודה באמצע היום.

בעבר, שודרו משחקי הגביע העולמי בערוצים ציבוריים, ללא תשלום. במשחקים שלא שולבו בלוח המשדרים בערוצים ישראליים, ניתן היה לצפות בערוצי טלביזיה זרים.

כבר בשנת 2001 נכתב ב-YNET, כי הצפייה הטלביזיונית במונדיאלים של 2002 ו-2006 תהיה בשיטת תשלום לפי צפייה (Pay Per View). השינוי היה עקב מסירת זכויות השידור העולמיות של שני הטורנירים הקרובים ל-"קירש מדיה", בחוזה שידור בסכום עתק שהגיע ל-1.46 מיליארד לירות שטרלינג. משחקי המונדיאל שנערכו בשנת 2002 שודרו בישראל בערוץ ספורט +5, בעלות של 25 ₪, שהיוו תשלום חודשי לצפייה בכל משדרי הערוץ. לפי כללי פי"א, הצופים בכל מדינה זכאים לצפות חינם במשחקי נבחרתם, אך הנבחרת הישראלית לא הצליחה להעפיל למונדיאל 2006. מי שהחזיקה בזכויות השידור בישראל הייתה חברת "צירלטון". זמן רב לפני מונדיאל 2006 פורסם, כי גובה התשלום המשוער שתגבה "צירלטון" בתמורה לצפייה במשחקי המונדיאל, יסתכם בכ-1,200 ₪.

הפרסומים על גובה התשלום עוררו תרעומת רבה בקרב אוהדי כדורגל ואזרחים שהתכוונו לצפות במשחקים. התעורר חשש, שרבים לא יוכלו לעמוד בתשלום הגבוה. הכוונה "להחשיך" ערוצים זרים המשדרים משחקים מהמונדיאל הכעיסה וגרמה ככל הנראה למחאות, לא פחות מגובה התשלום עצמו. החל לחץ על קובעי גובה התשלום והתפתח מאבק ציבורי. המאבק התאפיין בכך, שהתנהל בחלקו הגדול באמצעות האינטרנט. פוליטיקאים וחברי כנסת רבים התערבו בנעשה, כיוון שרבים מן הבוחרים, חברי מרכזי מפלגות וגופים אחרים הם אוהדי כדורגל, וכך גם חלק מהפוליטיקאים עצמם. על רקע זה יזם יו"ר ועדת הכלכלה של הכנסת, ח"כ אמנון כהן, דיון במחירי השידורים. הדיון נערך ב-5 במרס 2006 ולקראתו פורטו גלגולי דרישות המחיר, בנייר עמדה שהוכן ב-28 בפברואר 2006, בידי הדרגים המקצועיים בכנסת. באותה עת עמדה הצעתה של חברת הכבלים "הוט" על 800 ₪. בסופו של דבר החליטה הוועדה, שניתן יהיה לגבות 492 ₪ בגין הצפייה בשידורים. אוהדי כדורגל, צופים פוטנציאליים והציבור הרחב לא קיבלו את העלות שנקבעה בכנסת ולכן, נמשכה והוגברה פעילות מחאתית להוזלת עלות הצפייה הטלביזיונית בשידורי המונדיאל.

מחאת המונדיאל באמצעים מסורתיים

מעט מאד נעשה במובנים מסורתיים של מחאה, נגד עלויות הצפייה בשידורים הישירים מהמונדיאל. לא היו מצעדים, לא נערכו הפגנות ולא קוימו פעילויות במקומות ציבוריים. עו"ד רסלר ואחרים הגישו עתירות לבג"צ, נגד מועצת הכבלים והלווין וחברות "הוט ו-י"ס". העתירות נדחו. למרות היעדרן של מחאות והפגנות רחוב, יש לשים לב לשני יסודות נוספים. האחד, אתר NRG דווח ב-8 במאי 2006, כי מטה מאבק של הסטודנטים תכנן לערוך הפגנה למחרת בצהריים, מול משרדי המועצה לכבלים ולווין. ראשי אגודות סטודנטים תכננו לפנות לשר האוצר הירשזון, שהיה שר תקשורת עד שבועיים קודם לכן, לקיים הבטחה של שידור המונדיאל ללא תמורה כספית. לא ברור אם הפגנת הסטודנטים אכן התקיימה – לא נמצא כל דווח עתונאי המעיד על קיומה בפועל. היסוד השני בעל חשיבות רבה הרבה יותר. מדובר במחאה באמצעות חרס כלכלי – שקיבל ביטוי בהימנעות מהרשמה לחבילת השידורים למונדיאל. לפי פרסומים אחדים, נרשמו עד סמוך מאד למשחקים כ-1,500 מנויים בלבד לתכנית. מדובר במספר נרשמים נמוך מאד, שלא היה בכוחו לכסות אף לא חלקית, את הוצאותיהן של הזכיינית וחברות הכבלים והלוויין, על רכישת הזכויות ותפעול השידורים.

מחאת ICT – עלות שידורי המונדיאל

אתרי אינטרנט

את הובלת המאבק להוזלת עלויות הצפייה בשידורי המונדיאל נטל על עצמו פורטל הספורט "ONE". במשך תקופה מסוימת, הקדיש "ONE" חלקים ניכרים מעמוד הבית שלו לעניין זה, באמצעות כתבות, דיווחים ועדכונים שוטפים. כיוון שכמעט כל הגולשים לאתר הנם אוהדי ספורט והם אוהדי כדורגל ברובם, עודד האתר בעמודו הראשי את הגולשים שהגיעו אליו, לחתום על עצומה. נושא העצומה היה הוזלת עלויות הצפייה הטלביזיונית בשידורים הישירים, שעמדו להיות מועברים מהמונדיאל בגרמניה.

למעט אתר פרטי נוסף, שיוזכר ב"עצומות" - לא היו אתרי אינטרנט אחרים שהתייחסו לנושא עלות שידורי הטלביזיה מהמונדיאל, כאל פרויקט בעל חשיבות עליונה. הבעיה עלתה באתרי חדשות, במיוחד במדורי הספורט, אך לא קיבלה ביטוי וחשיפה מעבר לכל נושא ספורטיבי אחר שעל סדר היום.

עצומות

כאמור, פורטל הספורט ONE קרא בעמודו הראשי לחתימה על עצומה נגד עלות שידורי הטלביזיה מהמונדיאל. הדרישה הייתה לשידורי מונדיאל ללא תמורה כספית נוספת, מעבר לתמורה ששולמה בעת ההיא על-ידי צופי הטלביזיה כתשלום ל"חבילות" ספורט. היוזמה להחתמה על עצומה התפרסמה גם באמצעי תקשורת מיינסטרימיים, כך למשל הופיעה ידיעה בעניין זה גם במוסף הכלכלי הידוע של עתון הארץ "TheMarker". לפי TheMarker, ההחתמה על עצומה החלה בשלב מאוחר למדי, אך היא התקדמה במהירות. עד מועד הדיווח, 15 במאי 2006, נאספו לפי TheMarker 50,000 חתימות. בקראו לגולשיו לחתום על העצומה התבסס ONE על האמירה "המונדיאל של כולנו", שהופיעה במקום בולט בדף הבית ומתחתיה הנקודות הבאות: " * 492 שם זו פשוט שערורייה * אתם יכולים לעצור את הביזיון * לא להשאיר רבדים שלמים של האוכלוסייה

בחוץ, רק מפני שידם אינה משגת * למה גם זה קורה רק בישראל! * ביחד יכולים לעצור את רוע הגזירה * חתמו על העצומה!". בסמוך לנקודות אלו היה כמובן לחצן, לקישור ישיר אל העצומה נגד גביית תשלומים גבוהים עבור הזכות לצפות בשידורים הישירים מן המונדיאל. ברבות הימים מחק האתר מהפריטים ההיסטוריים שלו את כל המדור הקשור לעצומה ואת העצומה עצמה, אך כפי שהוא עצמו מעיד בידיעה אחרת, על העצומה חתמו גולשים רבים מאד, שמספרם עלה על 178,000.

אתר נוסף שנאבק בתשלומים עבור צפייה במונדיאל ובתשלומים בתמורה לצפייה בכדורגל וספורט בכלל, היה אתר פרטי. אתר זה כינה את עצמו "אתר החרם" ושילב בשמו את יעדו (במחבר: we will not pay), כלומר: אנו לא נשלם. מדובר באתר ייעודי שנבנה ללא אמצעים רבים. אתר זה כלל דף בית בלבד שהוקדש כמעט כולו להדרכת הגולשים המגיעים אליו, בשיטות התחמקות שונות מתשלום עבור צפייה בשידורי המונדיאל ושידורי ספורט אחרים. באתר קישורים לאתרים אחרים, ולשתי כתבות בנושא ב-YNET. ספר האורחים של האתר נועד לשמש גם כעצומת מחאה והחותמים נתבקשו לשמור על לשון נקייה. בספר חתמו 7,602 גולשים, שהביעו ברובם מחאה ברורה נגד עצם קיומם של תשלומים עבור זכות הצפייה במונדיאל, ונגד גובהם של תשלומים אלו.

WEB 2.0 במחאת המונדיאל

בלוגר בשם מורלו פרסם ב"תפוז בלוגים" ב-13 במאי 2006 כחודש לפני פתיחת המונדיאל, דרכים אלטרנטיביות לצפייה בלא לשלם 492 ש"ח לחברת צ'ירלטון. לפוסט צורפו קישורים לצפייה במונדיאל באמצעות אינטרנט מהיר וכן לינק ל"פורום הלוויינים הישראלי", שם ניתן היה לקבל פרטים מלאים אודות קליטה של אירועי ספורט באמצעות שידורי לוויין. לא היו מגיבים לפוסט זה. בלוגר אחר ב"תפוז בלוגים", התלונן בבלוג "שיישאר ביננו" על הסכום הנדרש לצפייה במונדיאל וכינה אותו "בדיחה". גם במקרה שלו איש לא הגיב. הבלוגר אלעד יאיר פרסם בלוג באתר "נענע10". אלעד שחה נגד הזרם ולא הבין על-מה המהומה? הן מדובר בזכויות שידור לגיטימיות של חברה מסחרית ובכל מקרה, 12 משחקים לדבריו ישודרו חינם אין כסף. על פוסט זה שלו הגיבו שבעה גולשים.

יום לפני פתיחת המשחקים פרסם הבלוגר "יגאל 55555 – יגאל המהרהר" באתר תפוז, פוסט בשם "גילוי נאות, מה איתו?". בפוסט מעלה יגאל את מוגבלותה של צ'ירלטון לתמיכה בשלוש שפות בלבד, ואת עובדת הגשת בג"צ נגד החשכת ערוצי טלביזיה זרים, בעת קיום שידורים חיים של משחקי מונדיאל. פוסט זה נותר ללא תגובות. פוסט אחר בנושא שפרסם "יגאל המהרהר" בתפוז, זכה לשתי תגובות בלבד. הפוסט האחר פורסם ב-11 במאי, כחודש לפני תחילת המונדיאל, וכותרתו מעידה על תוכנו: "עכשיו גם את המונדיאל לקחו לנו...". בבלוג "ניימן 3,0" פורסמה תלונה בפוסט בשם "מונדיאל פיראטי". התלונה הייתה, כי כאשר החל המונדיאל במשחק מעניין ורב שערים, רבים מקרב "עם ישראל" טלפנו מיידית לשירות לקוחות ודרשו "חברו אותי!". בפוסט מוצעות דרכים לצפייה חינוכית במונדיאל. גם פוסט זה נותר ללא מגיבים. יוסי רז מתרעם בבלוג "המופע הטוב של היום" על הצלחת האינטרנט במחאה מסוג זה של עלות שידורי המונדיאל, בהשוואה לחוסר הצלחה במחאות אחרות של חלשים, דוגמת חולי סרטן המעי הגס, קשישים ונכים. המחאה הצליחה להוריד את מחירי חבילת השידור מ-492 ₪ ל-309 ₪, אך לא הצליחה לדעתו לסייע לחולים ולקשישים. לפוסט זה שלו הגיבו שניים.

פורומים

בקהילות ספורט של YNET הצביע ב-15 ביוני 2006 משתמש בשם YNETUSER+, באמצעות קטע מועתק מ-"גלובס", על אתרים שלא השתתפו בסיקור המחאה נגד מחירי השידורים מהמונדיאל, עקב שיקולים כלכליים. תחת הכותרת "ואיפה לא תקראו על המחאה נגד המונדיאל". בפורום של אתר "ספורטאנטר" התקיים דיון ב-10 בדצמבר 2005, בנושא "איפה נראה את המונדיאל?" הדיון משתרע על-פני עמודים רבים והנוטלים בו חלק היו רבים אף הם. לא כל התגובות היו ענייניות. אחדים מהמשתתפים הזכירו למתדיינים את דבר החרם וכללו בדבריהם את הקישור לאתר החרם. פורום "מונדיאל 2006" באותו אתר, "ספורטאנטר", עסק רק בנושאי המשחקים עצמם, ולא הקדיש מקום לצפייה ולמחאה על עלויות הצפייה. באתר "אנקדוטות" נערך ב-6 ביוני 2006 דיון ב"חשבונאות מונדיאל", בו ניסה "עידו" לחשב מה כדאי לחברת צ'רלטון ומה יקרה למחיר חבילת השידור. מסקנתו הייתה: עדיין לא כדאי לרכוש חבילת שידורים. השתתפו 9 מתדיינים. באתר "הייד פארק" נמצא פורום שהוקדש לגביע העולמי בשנת 2002, אך לא לתחרות הגביע העולמי ב-2006. "eliran" פתח בדיון ב-6 ביוני ב"פורום הלוויינים הישראלי", בנושא "אי אפשר למנוע מאנשים להסתכל על המסך". בדיון השתתפו 3 בלבד וצפו בו 68 גולשים. דיון אחר ב"פורום הלוויינים הישראלי" נערך ב-15 במאי 2006 ביוזמת "danwol", בנושא "פיני זהבי (צ'רלטון) דיבר היום ברדיו". הדיון זכה ל-23 תגובות, מתוך 388 צפיות. בראיון שנערך בגלי צה"ל טען זהבי, כי המדינה צריכה "לטפל" באותם פורעי חוק, שיצפו במונדיאל בשידורים מירדן. רוב המתדיינים הסכימו לעקרון שהשמים פתוחים, וצפייה בערוץ זר אינה בגדר עבירה על החוק.

טלפונים ניידת

המחאה להורדת עלויות שידורי משחקי מונדיאל 2006 פסחה על הטלפונים הניידים. המחאה לא לוותה בהודעות טקסט המוניים לקהלי יעד, שהיו עשויים להשתתף במחאה נגד העלויות. לא נשלחו הודעות טקסט למקבלי החלטות בדרג הפוליטי, או המקצועי. לא חוברו ונוגנו רינגטונים נגד חברת צ'רלטון, שרי התקשורת, התרבות והספורט, או נגד גורמים בענף הכדורגל. לא נשמעו רינגטונים שקראו להצטרפות לחרם, או להעברת שידורים חיים חינמיים, או מוזלים מאד מהמונדיאל.

דוא"ל

תרומת הדואר האלקטרוני אינה ניתנת לכימות מדויק. יחד עם זאת, הקישור לעצומה שיזם אתר ONE עבר שוב ושוב בדוא"ל בצירוף הפצרות, דברי עידוד והדגשת חשיבות שכל המופיעים ברשימות התפוצה, יכנסו לאתר ONE ויצרפו את חתימתם לעצומה. לעיתים, כלל דבר הדואר גם לינקים לכתבות באתרי החדשות, שנכתבו ברוח אוהדת להוזלת עלויות של שידורי המונדיאל. בנוסף, נשלחו לרשימות תפוצה דברי דאג רבים, שהאיצו בנמענים להצטרף לחרם הכלכלי, ולא להירשם לשירות יקר של צפייה טלביזיונית במונדיאל.

השגת יעדי מחאת המונדיאל וחלקן של ICT

המחאה לא הצליחה לגרום לצפייה חינמית בשידורי המונדיאל, אך הצליחה להוזיל את העלויות במידה משמעותית מאד. מעלות התחלתית מתוכננת שהסתכמה בכ-1,200 ₪, ירדה עלותה של חבילת צפייה ל-309 ₪. מעבר לכך, חברות עסקיות רבות יצאו במבצעי שווק והעניקו ללקוחותיהן

צפייה מוזלת או חינמית, בתמורה להארכת הסכמים קיימים, הצטרפות כמנויים חדשים וכיוצא בהם. ליותר מכך קשה היה לצפות, שכן שאין להניח שחברה עסקית שרכשה זכויות שידור בכסף רב, תוותר כליל על גביית תשלום עבור הצפייה. חלקן של *ICT* במאבק זה היה חשוב ביותר. במיוחד יש לציין את הצלחתה הגדולה של העצומה שיזם פורטל ONE, עליה חתמו כאמור קרוב ל-180,000 גולשים, יותר מ-3.5% מבעלי זכות הבחירה לכנסת בשנת 2006. לאתר ONE ולדוא"ל הייתה תרומה מהותית להצלחה בהשגת מספר חותמים משמעותי מאד על העצומה, ובהפצה וניהול החרם הכלכלי. לא בלט חלקם של יתר הכלים דוגמת טוקבקים, WEB2.0 ואחרים. אחדים כגון טלפונים ניידים, כלל לא הופעלו ככלי *ICT* במחאה, וגם לא לקידום המאבק הכלכלי. נראה, כי בשלותם של מוחים ושל מקבלי החלטות בדרג הפוליטי, עבודתם של לוביסטים והיותם של חלק ממקבלי ההחלטות, חברי כנסת וראש הממשלה אהוד אולמרט אוהדי כדורגל, תרמה לא מעט להצלחה. אין לגרוע מכוח הלחץ של יותר ממאה ושמונים אלף חותמים על שתי העצומות האינטרנטיות. מדובר במאבק שהצליח להשיג חלק נכבד מיעדיו באמצעות התנהלות באינטרנט, בסיוע בשלות במסגרת ההזדמנויות הפוליטיות.

4.3 מאבק למען שי דרומי ולחקיקת "חוק דרומי"

הרקע והגורמים למחאות

שי דרומי הנו חוואי מדרום הארץ. חוותו הוקמה כ-"חוות בודדים" בקרבת הישוב מיתר, בדרום הר חברון – לא הרחק מהישוב הבדואי חורה. בלילה שבין 12 ל-13 בינואר 2007, בשעה 3 לפנות בוקר פרצו ארבעה פורצים לחווה, במטרה לגנוב ראשי בקר. בפריצות לילות קודמות נגנבו מהחווה ראשי בקר, וכן הורעלו כלבי שמירה שדרומי ניסה לגונן בעזרתם על רכושו. מדובר במצב מפחיד, החווה מרוחקת ממקום ישוב. לא הייתה אפשרות מעשית לקרוא טלפונית למשטרת ישראל, כיוון שעד שניידת סיור הייתה מגיעה – הפורצים היו נעלמים עם שללם, כפי שאירע בפעמים קודמות. שי דרומי המתין לפורצים במארב, הבחין בהם ופתח באש מרובה שהחזיק ברשותו ללא רישיון נשק. מהירי נהרג אחד הפורצים, למרות שדרומי ניסה לאחר פציעתו לבצע בו פעולות החיאה. פורץ אחר נפצע ושניים נוספים הצליחו להימלט ללא פגע משטח החווה. הפורצים היו בדואים מדרום מדינת ישראל. משטרת ישראל עצרה את שי דרומי והאשימה אותו בהריגה, בגרימת חבלה בנסיבות מחמירות ובנשיאת נשק ללא רישיון. בית משפט החליט לשחררו למעצר בית, אך משטרת ישראל ערערה על ההחלטה השיפוטית בערכאה גבוהה יותר.

מעצרו של דרומי הוביל לויכוח ציבורי נוקב. מחד, היו בדואים שסברו כי יש לעצרו עד תום ההליכים ולהאשימו ברצח. חברי כנסת ערביים טענו, כי האשור שניתן להקמת "חוות בודדים" ניתן מתוך מניע של תפיסת אדמות בדואיות והעברתן לידיים יהודיות. בכלי תקשורת אחדים השוו את דרומי לאיש מערב פרוע העושה ככל העולה על רוחו, שיש למצות אתו את הדין על נטילת חיי אדם. מנגד סברו רבים, שיש לעצור את תופעת פריעת החוק הבדואית, ואת עבירות הרכוש הבדואיות. האחרונים עמדו על-כך, שעל משטרת ישראל לשחרר את דרומי ממעצר ואין להגיש נגדו כתב אישום, למרות החוק המחייב שהיה בתוקף באותה עת במדינת ישראל. אחרים הדגישו את הזכות הבסיסית של כל אדם להגן על רכושו ועל חיי משפחתו, במיוחד במצבים קיצוניים שאינם מאפשרים הגנה שוטפת של זרועות החוק, קריאה והגעה מיידית של משטרת ישראל. בעקבות מעצרו של דרומי התעורר שוב ויכוח ישן אודות עצם קיומן ופיתוחן של חוות מבודדות, לפי תפיסת "חוות בודדים". בנוסף לבדואים ולחברי כנסת ערביים, גם ארגונים ירוקים התנגדו לחוות וראו בהן מפגע סביבתי ופגיעה בנוף. לעומתם סברו חלק מחברי הכנסת, כי יש לשנות את החוק שהיה קיים כך, שיאפשר בתנאים מסוימים הגנה על רכוש וחיי אדם.

בעקבות הפרשה החל גל מחאה ציבורית. בתחילה, הייתה דרישה לשחררו של דרומי ממעצר ואי העמדתו לדין. משהחליטה משטרת ישראל להעמיד את דרומי לדין כאמור, דרשו המוחים לזכותו מכל אשמה ולחוקק חוק שיאפשר הגנה פעילה על רכוש וחיים, במתכונת דומה לזו הקיימת בארצות הברית.

שי דרומי – מחאה באמצעים מסורתיים

לא הוקמו אוהלי מחאה במתכונת המוכרת מהמחאות שלאחר מלחמת לבנון ה-2, מהמילואימניקים ומהתנועה לאיכות השלטון. לא נערכו משמרות מחאה מתמשכים מול הכנסת, או מול בתיאם של ראש הממשלה והשרים הנוגעים בדבר. לא נערכו הפגנות המוניות בכיכר רבין בת"א ומצעדים לא ניצעדו לירושלים הבירה. פעולת המחאה הציבורית ה"רגילה" היחידה שנערכה עם פתיחת משפטו של דרומי הייתה הפגנה של כ-250 מוחים, מול בית המשפט בבאר שבע. אתר YNET מסר, כי גם בצומת גומא בצפון הפגינו במקביל כ-150 איש. בנוסף, נערכו פעולות להבעת סולידאריות עם דרומי בדרך של נטיעת עצים בט"ו בשבט בחוותו, על-ידי אזרחים שהזדהו אתו ורצו להביע את תמיכתם בו. המפגינים נשאו שלטים שעליהם היה כתוב באותיות גדולות, "כולנו שי דרומי", והמשוואות: "אין הגנה – אין מדינה" וגם " אין שינויים לחוק+אין חקלאות=אין מדינה!".

משפורסם כי שי דרומי יועמד לדין פלילי, התגייסו למענו ארגון מגדלי בקר לבשר (אמב"ל) והתאחדות חקלאי ישראל. ההתארגנות למען דרומי התנהלה בשני מישורים. במישור הכלכלי נערכה מכירה פומבית של פרי הרבעה, שנתרמו על-ידי חקלאים וקיבוצים. חלק מהפדיון נתרם למען דרומי ונאספו תרומות לחשבון בנק שנפתח במיוחד לצורך מימון ההוצאות המשפטיות. הציבור נתבקש לתרום למען דרומי, לחשבון בנק של התאחדות חקלאי ישראל. בדרך זו נאספו יותר מ-100,000 ₪. במישור המשפטי הצהיר חיים דיין מנכ"ל אמב"ל כי ארגונו לא ישקוט, עד שישונו חוקי מדינת ישראל הנוגעים בעניין. סיוע נוסף שקיבל דרומי היה בתחזוק שוטף של חוותו, כל עת שהותו במעצר משטרתי וגם לאחר מכן. התחזוק בוצע על-ידי מתנדבים, חוואים וראשי מועצות אזוריות בדרום.

מחאת ICT - שי דרומי

אתרי אינטרנט

אתרי מפלגות

אין אזכור נרחב לנושא שי דרומי באתרי מפלגות. אתר מפלגת העבודה למעשה לא היה קיים, וניתן לגלוש לחלקים ממנו בלבד. בעת הכתיבה התאפשרה גישה אך ורק לנושא ועידת המפלגה. באתר הליכוד היה אזכור עקיף של שי דרומי. חיפוש באתר העלה תוצאה אחת, בתוך המלצה של נרי אבנרי על ישראל כץ, לקראת הבחירות הפנימיות במפלגה ב-8 בדצמבר 2008. חוק דרומי הוזכר כפרויקט שישראל כץ יזם את חקיקתו, וגם הביא לסיומו המוצלח. לקריאת המאמר כולו מופנה הגולש באמצעות לינק לאתר אחר (NFC). באתר מפלגת מרצ לא נתקבלה כל תוצאה לחיפוש של מלות המפתח "שי דרומי". באתר מפלגת ישראל ביתנו נכתבו שני מאמרים הקשורים לשי דרומי ולחוק על שמו. ב-30 באוגוסט 2008 כתב ישראל אהרונוביץ', חבר מפלגה בכיר שהיה בעבר סגן מפקח כללי במשטרת ישראל, כי חוק דרומי שאושר הנו חוק ערכי. לקראת בחירות פברואר 2009 נכתב באתר במדור "ישראל ביתנו בכותרות", כי ישראל ביתנו תקדם ענישה מחמירה לעבריינים וכמודל מובאים מקרה שי דרומי וחוק דרומי.

קיבוץ עלומים:

קיבוץ עלומים הוא קיבוץ דתי הממוקם דרומית לאשקלון, לא הרחק מנתיבות. במהלך המאבק הציבורי תמך הקיבוץ רבות בשי דרומי. באתר הבית של הקיבוץ הוקדש בזמן המאבק מקום נרחב לשי דרומי. היוזמה להכללת שי דרומי באתר הקיבוץ הייתה של חבר הקיבוץ עופר גמליאל. נכללו קריאה בשם המגזר החקלאי בנגב לשחרורו של דרומי, קישור לעצומה למענו, קישור לאתר התאחדות חקלאי ישראל, שאסף תרומות למימון ההגנה המשפטית על דרומי, וכלל בנוסף לפרטי חשבון הבנק, גם טלפון וכתובת דוא"ל של רכזת התרומות (יהודית yehudit@iff.co.il). באתר עלומים היו גם קישורים לכל הקשור למשפט דרומי, לדיווחים על דיונים, הפגנות (אותן הפגנות שהוזכרו ב"מחאה באמצעים מסורתיים"), תרומות, כתבות עיתונאיות, קישור ל"טלביזיה דרום" ולאחר של שי דרומי עצמו.

התאחדות חקלאי ישראל

ההתאחדות היא ארגון גג להתאחדויות ולארגונים חקלאיים רבים בישראל: קיבוצים, הקיבוץ הדתי, מגדלים מענפים מגוונים, מושבים, האיחוד החקלאי ועוד, בסה"כ 16 גופים. באתר הבית של ההתאחדות ניתנו סיוע ותמיכה רבים למחאה ולמאבק בעניינו של דרומי. המאבק לא ירד מסדר היום בדף הבית, בהודעות, במדור שהביא מן העתונות ובכתבות עצמאיות שהאתר פרסם. למעשה, פורסמו עשרות כתבות מסוג זה בכל שלבי המחאה. הכתבות עסקו בחלק הרעיוני של הנושא ובשינויי החקיקה הנדרשים, וכן באספקטים מעשיים, בדרישה לשחרורו של דרומי, בארגון סיוע לחווה ועוד. אחדות מן הכתבות באתר הפכו את שי דרומי לגיבור לאומי. בעקבות המקרה של שי דרומי הוקם באתר מדור מיוחד שנקרא "מלחמה בפשיעה החקלאית". הפרסום הראשון במדור זה החל במרס 2008. יש לזכור, כי למרות שהגלישה לאתר חופשית ואינה מיועדת לחברים בלבד, קיימת סבירות גבוהה מאד שרוב המבקרים באתר קשורים בדרך זו או אחרת לחקלאות. לא נמצאו באתר קישורים ישירים לחוות דרומי או לעצומה למען שי דרומי. הקישור לאתר ארגון מגדלי בקר לבשר (אמב"ל) - לא פעל והחזיר הודעות שגיאה של אתר שלא נמצא.

האתר של שי דרומי

האתר הוקם ביוזמת אדם פרטי, המוגדר באתר עצמו כ"חבר של שי" ובסיוע חברה למתן פתרונות אינטרנט שהקימה טכנית את האתר, תומכת בו ומתחזקת אותו. האתר מושקע ובו מדורים רבים מלבד העמוד הראשי: תרומות, תודות, סיור בחווה, לוח המשפט, תיאור מחאות והפגנות למען דרומי, סקרים, פרוטוקולים מהמשפט, מדור עזרה בחווה, קטעי עיתונות, מדור בשפה האנגלית ועוד. באתר היה גם קישור לסקר של מכון דחף שבוצע לאחר שנעצר דרומי, שהצביע על כך ש-74% מאזרחי ישראל תמכו בשינוי החוק הישראלי באופן שיידמה לחוק בארה"ב, כך שיתיר בתנאים מסוימים לפגוע במי שפורצים לתחומי אדם.

אין ספק שלרוב החוות בסדר גודל של חוות דרומי אין אתר אינטרנט ואם קיים אתר – הוא אינו גדול, מסועף, מתוחכם וברמת המושקעות של אתר חוות דרומי. אתר מסוג אתר הבית של חוות דרומי דורש ידע מקצועי רב, ותמיכה כספית ותחזוקתית בקנה מדה רחב. למעשה ניתן להגדיר, כי האתר הוא אתר המאבק למען שי דרומי יותר משהוא אתר של חוות דרומי עצמה. לאחר תום המאבקים למען שי דרומי הושאר האתר במתכונתו הקודמת. באתר מצוי גם קישור בולט לעצומה למען שי דרומי.

שי דרומי - עצומות

העצומה למען שי דרומי הייתה אלקטרונית בלבד. לא הוקמו אוהלי מחאה ולא נפתחו נקודות החתמה בערי ישראל. העצומה הנה חלק מאתר האינטרנט של שי דרומי ולא ננעלה לחותמים, גם לאחר שחוק דרומי אושר בכנסת ושי דרומי זוכה בבית משפט. הקישור לעצומה הנו האלמנט הבולט ביותר מבחינה חזותית בדף הבית של אתר דרומי. כותרת העצומה היא "כולנו שי דרומי". וטקסט מפרט בתמצות, את זכותו של כל אזרח להגן על עצמו ועל רכושו, בכל נקודה ברחבי מדינת ישראל. מחברי העצומה מציינים, כי היא תועבר למקבלי ההחלטות בישראל, בלא לנקוב בשם או בתפקידיהם. יצוין, כי הלובי החקלאי נחשב ללובי חזק בכנסת. החתימה על העצומה חייבה את החותם למסור את שמו ואת כתובת הדואר האלקטרוני שלו. אזור המגורים הוא נתון אופציונאלי וכן ניתן לסמן בקשה לקבלת עדכון שוטף אודות המאבק, לתיבת הדוא"ל שהחותם מסר. בסך הכול חתמו על העצומה 46,857 תומכים, מספר השווה ערך לכ- 2 מנדטים.

שי דרומי ו- WEB 2.0

בלוגים - רוב הבלוגים בנושא דרומי נכתבו כאשר הכנסת אישרה את "חוק דרומי" וכן לאחר שזוכה בבית משפט. אך מעט נכתב בראשית המאבק, בעת מעצרו של החוואי. יחיאל לייטר כתב ב-25 בינואר 2007 ב"בלוג המערכת" של "המרכז הירושלמי לעניני ציבור ומדינה", פרסום שכותרתו "האזרח שי דרומי והאמנה החברתית". בפרסום זה לייטר מביע תקווה שיעשה צדק עם דרומי ומביא את עניינו כאחד מהסימפטומים לפרימת האמנה החברתית במדינת ישראל. פוסט זה זכה ל-6 תגובות, המתוארכות 3 חודשים לאחר הפרסום. ב"תפוז בלוגים", פרסם ב-16 בספטמבר 2007 ע"י "המצליף" מ-"הבלוג של Bluestar82", פוסט "מצוקת החקלאים בעקבות הכתבה על שי דרומי", ששמו מדבר בעד עצמו. לפוסט זה נרשמו 4 תגובות, שתיים מהן תגובות של הכותב על תגובות של אחרים. ב-26 בפברואר 2007 פרסם "תום" ב"ישראלבלוג" של אתר "נענע10", פוסט תחת הכותרת "עוד כמה מילים על פרשת דרומי". בפוסט זה מצטייר חוק דרומי כהיתר לרצוח והתקשורת, כבונה במכוון תדמיות שגויות לדרומי ולפורץ. היו 129 תגובות במשך כשבועיים. כאמור, לאחר זיכויו של דרומי בידי בית משפט, הייתה "התפרצות" אמיתית של כתיבה בבלוגים, בכמויות גדולות מאד. לא ניתן לייחס כתיבה זו למאבק למען שי דרומי או למען חוק דרומי, כיוון שבלוגים אלה נכתבו לאחר שיעדי המחאות הושגו.

פורומים - המצב בפורומים דומה לזה שבבלוגים, רוב הפורומים יזמו וקיימו דיונים בנושא דרומי לאחר זיכויו בבית המשפט, חלקם לאחר קבלת חוק דרומי בכנסת ומיעוטם בלבד בתקופת המאבק לשחרורו של דרומי, לקבלת החוק בכנסת ולמען זיכויו בבית המשפט. בפורום "מדברים ערבה" העלה מתדיין בשם "סלבדי" את נושא "שי דרומי, החקלאי שירה בפורץ לביתו" ומסר את הלינק לעצומה למען דרומי ואת פרטי החשבונות למתן תרומה. לא היו תגובות ולא נערך דיון. מספר הצפיות הסתכם ב-704. באתר "קולמוסנט" החל מתדיין בשם "TACH" דיון על-ידי הצגת "קריקטורה שבועית- סיפור דרומי, דרומי מדרים ופוגע". לפרסום זה היו 13 תגובות, בחלקם מאותם המגיבים. בפורום למען שי דרומי "צדק לשי דרומי" לא ניתן להיכנס לפורום כלשהו מאינדקס הפורומים, המכיל שני פורומים. כל ניסיון כניסה מחזיר הודעות "שגיאה כללית".

טלפוניה ניידת

לא ידוע על פעילות מחאתית כלשהי למען שי דרומי, שהשתמשה בטלפוניה ניידת במובן ICT. כלומר, לא נשלחו הודעות טקסט רבות תפוצה בנושא שי דרומי, דוגמת הזמנה להפגנה, גם לא כהודעת טקסט שגרתית המודיעה כי האיש זכאי, או מודיעה דבר-מה אחר. לא חוברו רינגטונים למען שי דרומי, נגד הפורצים, או להיפך.

דוא"ל במחאת שי דרומי

בדומה למחאה שלאחר מלחמת לבנון ה-2 ובעצם לכל מחאה, תרומת הדוא"ל אינה ניתנת למדידה אמפירית. יחד עם זאת יודגש, כי על העצומה למען שי דרומי חתמו קרוב ל-50,000 חותמים. הקישור לעצומה למען שי דרומי הגיעה לכותב דברים אלו פעמים רבות באמצעות דואר אלקטרוני, מגורמים שונים ושאינם קשורים זה לזה. בכל פעם לווה דבר הדואר בדברי עידוד להיכנס לקישור ולחתום על העצומה. לרוב צורפו גם דברי בקורת חריפים על התנהלות המשטרה והשוואות לנעשה בתחום זה בארה"ב. בכל הפעמים כלל דבר הדואר לינק, להתחברות ישירה לעצומה. כיוון שלא נערכו הפגנות, מצעדים והחתמה פיזית, התמקדה הפעילות באמצעות דוא"ל בהחתמה על העצומה, ובהעברת קישורים לכתבות קשורות ובסיוע למאבק המשפטי ולפעילות השוטפת בחווה. מאותה סיבה של היעדר פעילות מחאתית באמצעים רגילים, ניתן ליחס במידה רבה את הצלחת ההחתמה על העצומה, להפצה המאסיבית באמצעות דוא"ל.

השגת יעדי מחאת שי דרומי וחלקם של ICT

מבחינת השגת יעדים, כל יעדי המחאה הושגו. לאחר תקופת מעצר לא ארוכה מדי שוחרר שי דרומי למעצר בית, חוק דרומי התקבל בכנסת ונכנס לספר החוקים של מדינת ישראל, ושי דרומי עצמו זוכה מאשמת הריגה בבית המשפט. בדיון משפטי אחר, הוטלו על שי דרומי 6 חודשי עבודות שירות בגין שימוש בנשק ללא רישיון כחוק. אין חולק על חלקו של הלחץ הציבורי בהשגת היעדים, אך יחד עם זאת יש לזכור את פעולת הלובי החקלאי החזק בכנסת, את העובדה שבשונה ממלחמת לבנון ה-2, מנהיגים ונבחרי ציבור לא נדרשו לשלם מחיר אישי ולמנהיגי המפלגות היה אינטרס לרצות את הלובי החקלאי. לכן, לנבחרי הציבור היה קל יותר להיענות לדרישות ורמת בשלותם במסגרת מבנה ההזדמנויות הפוליטיות הייתה גבוהה יותר, בנוסף כמובן לצדקת המחאה, עוצמתה והתמשכותה. מובן שאין לומר, כי מחאה ציבורית עיצבה את פסק הדין. עם זאת בית המשפט הכיר וחש את השיח הציבורי, רוחו וכיוונו. יש להניח, שגם קבלת "חוק דרומי" בכנסת הקלה על בית המשפט.

ניתן לומר, שכיוון שלמעט הפגנה צנועה ביותר לא נערכו פעולות מחאה רגילות, המחאה בעניינו של שי דרומי נעשתה באמצעי ICT. לכן, ניתן לראות ב-ICT חלק בלתי נפרד מהצלחת המחאה, שבאה לביטוי במישור המשפטי והחקיקתי.

4.4 מאבק להעלאת שכר – ארגון המורים

רקע וגורמים למחאה

מראשית שנת הלימודים בספטמבר 2007 עד חודשיה הראשונים של 2008, הייתה תקופה סוערת בתחום ההשכלה במדינת ישראל. בתקופה קצרה זו יצאו למאבק ציבורי ושבתו מורים ומרצים באוניברסיטאות. המורים בישראל מאוגדים בשני ארגונים יציגים. הסתדרות המורים מאגדת את רוב המורים, וארגון המורים העל יסודיים, להלן "הארגון" (באתר הרשמי "ארגון המורים בבתי הספר העל-יסודיים, בסמינרים ובמכללות"), מייצג מיעוט משמעותי מקרב מורי ישראל. לפי המעודכן באתר הבית של הארגון, במדור "אודות", רשומים כ- 41,000 מורות ומורים כתברים בארגון. בעת המאבק היה רן ארז ראש ארגון המורים. כשרת החינוך כיהנה יולי תמיר, בתפקיד שר האוצר שימש רוני בר-און ובראש הממשלה עמד אהוד אולמרט. ארגון המורים העל יסודיים השבית את הלימודים בבתי ספר בהם לימדו חבריו וחלקית, בבתי ספר בהם לימדו מורים משני הארגונים היציגים.

השביתה החלה לאחר תקופת עיצומים. ראשיתה בתום חגי תשרי, ב-10 באוקטובר 2007, והיא נמשכה מעבר לחודשיים, עד 13 בדצמבר. סיבת השביתה הייתה שכר המורים ולמעשה, גם מעמד המורה בישראל. תוקף ההסכם הקיבוצי של המורים פג עוד בשנת 2001 והמו"מ לחידושו לא נשא פרי. בתוך כך הקימה לימור לבנת, שרת החינוך לפני תקופת השביתה את ועדת דברת, שהמליצה על רפורמות מרחיקות לכת בחינוך. הסתדרות המורים הגיעה להסכם עם הממשלה, במסגרתו ניתנו 26% כתוספת שכר והמורים התחייבו ללמד יותר שעות. ארגון המורים קיבל את הצורך ברפורמה, אך חלק על דרך היישום, סירב להצעת השכר ודרש שלוש דרישות עיקריות: תוספת שכר גבוהה בהרבה, החזרת שעות לימוד שקוצצו וצמצום מספר התלמידים הלומדים בכתות. שני הצדדים התבצרו בעמדותיהם. ארגון המורים ובמיוחד רן ארז העומד בראשו, היו נחושים להשיג את יעדיהם. נציגי הממשלה ובעיקר אנשי משרד האוצר חששו מהתוצאות הכלכליות ומפתיחת הסכם, שנחתם קודם לכן עם הסתדרות המורים.

מחאת ארגון המורים באמצעים מסורתיים

שביתת ארגון המורים לוותה בנקיטת צעדי מחאה מסורתיים רבים שלא היו כרוכים בהפעלת ICT, אך היו יוצאי דופן ונועדו למשוך תשומת לב ותמיכה ציבורית רחבה ככל האפשר במאבק. מורות ומורים הפגינו בהפגנות מקומיות רבות, בצמתים ובנתיבי תחבורה ראשיים ועל איי תנועה, מלווים בשלטים עם סיסמאות המאבק, בדגלי ישראל, מצוידים במגאפונים ובמשרוקיות. נערכו הפגנות רבות מסוג זה, בכל אחת מהן בנפרד השתתפו לא רבים, עד כמה עשרות. בדרך כלל לא היו הפרעות משמעותיות לתנועה. בשלב מסוים נערכו בצמתים הפגנות לפידיים של מורים בשעות החשיכה, בלווי שלטים "באנו לגרש את החושך". נערכו תהלוכות והפגנות בערים רבות בישראל, מקרית שמונה ועד אילת. בין סיסמאות המאבק שהפכו מוכרות היו "בלי חינוך אין עתיד" ו"חינוך זול עולה ביוקר". סיסמאות אלה הונפו בשלטים והודפסו על חולצות שחולקו למפגינים, למורים וגם לאנשים מן היישוב. הוקמו אוהלי מחאה בערים הראשיות ואוהל מחאה נודד.

עצרת מחאה מרכזית נערכה בכיכר רבין בתל-אביב, במוצאי שבת ה-17 בנובמבר 2007. מודעות ענק על-פני עמודים שלמים בעתונות היומית קראו להשתתפותם בעצרת של מורים, הורים, תלמידים, אנשי אקדמיה, סטודנטים, אזרחים וחניכי תנועות נוער. במגמה להפוך את העצרת לאטרקטיבית מאד, נועדו להופיע בעצרת אמנים ישראליים מובילים רבים. בהפגנה נכחו כ-

100,000 מוחים והושר בה המנון מיוחד שחובר למען המורים. בין האמצעים המעניינים שהופעלו במאבק היה הגעת מורים עם ראש הממשלה אהוד אולמרט לנמל התעופה בן גוריון, בעת שהמריא לארצות הברית לועידת אנאפוליס לשלום, ונסיעה הפגנתית של מורים בעקבותיו. אמצעי מעניין אחר היה כניסה קולקטיבית של מורים לים, כאקט סימבולי להמחשת סכנת הטבעת והמתת החינוך במדינת ישראל. ממשלת ישראל מצידה הגישה לאחר תקופה ארוכה בקשה לבית הדין לעבודה, וזה הוציא צווי מניעה שחייבו את המורים לשוב לעבודה בתום ימי חג החנוכה. בית הדין אפשר לצדדים הגעה להסכם בימי חג החנוכה ולמעשה, כך אירע.

ICT ומחאת ארגון המורים

אתרי אינטרנט

פרט לאתר של ארגון המורים לא נמצאו אתרי אינטרנט שהקדישו עצמם למאבק, כפי שאירע במחאות אחרות. אתרי המפלגות הגדולות ומפלגות שנסקרו בפרק אודות מחאת מלחמת לבנון ה-2 לא עסקו במחאה ולא הציגו מחאה זו בעמודי הבית שלהן.

אתר ארגון המורים העל יסודיים

לארגון המורים העל יסודיים אתר אינטרנט ממוסד, גדול, מסועף, קבוע וותיק. האתר משרת את חברי הארגון בנושאים רבים ומשמש ככלי לתקשורת שוטפת של הארגון עם חבריו. בנוסף לדף הבית, קיימים באתר עשרה מדורים, העוסקים בנושאים מגוונים, מהיסטוריה של הארגון ועד לזכויות מורים, השתלמויות, אפשרויות תעסוקה, קישורים למוסדות, ארגונים ושירותים למורה ועניינים רבים אחרים. בין השאר מארח האתר פורומים העוסקים בנושאי הוראה, חינוך ונושאים הקשורים בהם.

בתקופת המאבק וההשבתה הוסב כל דף הבית של אתר הארגון למחאה ונרתם למאבק. לעשרת המדורים הקבועים נוספו נושאים קשורים בשביתה. המדורים החדשים נועדו לסייע במישרין או בעקיפין, דוגמת מדור הצעות עבודה למורים השובתים, דורשי עבודה ומדור רווחה. תחת הכותרת שובצה תמיד תמונה קשורת מחאה, שבה הופיעו מורים בהפגנה, או בפעולה מחאתית. חדשות הארגון שגם בימים כתיקונם מפורסמות דרך קבע בדף הבית, הוקדשו כולן לאירועים שונים מהמאבק וכללו גם הפניות למאמרים ופרסומים בכלי התקשורת, במיוחד לאתרי חדשות גדולים, דוגמת YNET ו-NRG.

ב-30 באוקטובר 2007, כשלושה שבועות לאחר תחילת השביתה, הציג אתר הארגון בדף הבית תמונות מורים מבית ספר חקלאי פרדס חנה, בהפגנה שנערכה שלושה ימים קודם לכן. קישורים גדולים, בולטים ומצולמים הפנו להסברים אודות עיקרי המאבק, מסיבת עיתונאים, ולפירוט תכנית של משרד האוצר וכיצד מתכוון משרד זה לדעת המורים, לחסל את החינוך במדינת ישראל. מקום בולט תפסה הזמנה לעצרות תמיכה ומחאה, עצרת שנועדה להתקיים למחרת בחוף תל-אביב תחת הכותרת "אל תטביעו את החינוך" והזמנה להשתתפות בשבירת שיא גינס ב"שיעור הגדול ביותר בעולם", שנועד להיערך ב-8 בנובמבר, גם הוא בתל-אביב, בגני יהושע.

דף הבית היה עמוס בהפניות לחומרים נגד תכניתה של ועדת דברת לשיפור החינוך בישראל, ולהופעות של נציגי המורים בכלי תקשורת אלקטרוניים. אחד האלמנטים המובלטים ביותר במספר מקומות בדף הבית, היה מתן הלוואות בגובה משכורת חודשית למורים שלא קיבלו שכר. ב-16 בנובמבר, יממה לפני העצרת הגדולה בכיכר רבין, העמוד הראשי של האתר היה מוקדש למתן הנחיות והוראות ארגוניות, דוגמת פרטים על מקומות מפגש וקווי הסעה להפגנה. בנוסף,

היו הצעות עבודה למורים שובתים, מכתבו של רן ארז לראש הממשלה, בו הוא מלין על שהאחרון "הבריז" מדיון שנקבע ועל סחבת בהתדיינות. עוד כלל עמוד הבית פרטים על הפגנות ותמונות מהפגנות שהתקיימו בעבר.

קישור בולט בדף הבית האיץ בגולשים לחתום על עצומה.

עצומות במאבק ארגון המורים

עצומה הקשורה למאבק פורסמה באתר ארגון המורים העל יסודיים במדור מיוחד. העצומה הופנתה לראש ממשלת ישראל אהוד אולמרט, וקראה לו להתערב לא לתב (המילים המודגשות הודגשו בעצומה המקורית) ולהביא לסיום המשא ומתן בין ארגון המורים לנציגי המדינה. ארבע דרישות היו בעצומה: 1. צמצום מספר התלמידים בכתות 2. החזרת שעות לימוד שנגזלו מכל תלמיד 3. הקצאת שעות סיוע ללקויי למידה 4. שיפור משמעותי במעמד המורה ובשכרו. עותקי העצומה נועדו לשרי החינוך והאוצר, יו"ר ועדת החינוך ולכל חברי הכנסת.

כאמור, הייתה הפניה בולטת לעצומה בדף הבית של ארגון המורים, בתוספת המרצה לחתום עליה. עידוד לחתום על העצומה נעשה גם באמצעי *ICT* אחרים שיפורטו בהמשך. במדור העצומה הוצב מונה למניין החותמים. עד 16 בנובמבר בערב, יממה אחת לפני עצרת המחאה הגדולה שנועדה להיערך בכיכר רבין בת"א, חתמו 10,455 על העצומה. העצומה לא נמחקה מהאתר, קיימת גם בשנת 2009, ומספר החותמים עליה הגיע ל-13,729. בהתחשב בעובדה שהעצומה נועדה לחתימה על-ידי כלל אזרחי ישראל, במאמצים הגדולים שנעשו להחתים עליה ובמניין חברי ארגון המורים העל יסודיים המגיע ל-41 אלף - מדובר במספר חותמים לא משמעותי.

עצומה נוספת של הורי תלמידים, קראה לנשיא המדינה שמעון פרס "להקים ועדה לשדרוג החינוך". מטרתם של ההורים הייתה לאסוף 1,000,000 חתימות. כותרת העצומה נקשרה בכוונה לאסוף מליון חתימות והייתה "כבוד הנשיא, מליון חותמים לא טועים". אתר החתמה אינטרנטי הוקם באדיבות חברה עסקית בשם "יורם דאר שירותי תוכנה". שמו של האתר כלל גם הוא את יסוד מליון החתימות. בפועל עד 3 בינואר 2008, כשלושה שבועות לאחר תום שביתת מורי ארגון המורים העל יסודיים – חתמו על העצומה 27,938 בלבד, אחוז נמוך מתוך השאיפה המקורית להחתמת מליון חותמים.

מחאת המורים ו-WEB2.0

בלוגים – באתר הבלוגים המיועד למורים "בלוגמורים" הופקדו בחודשי המאבק מאות פוסטים, לעיתים עשרות ביום. בפוסטים אלו הובעו מגוון גדול של גישות ודעות, על היבטים רבים מאד של השביתה. לקראת תום השביתה פורסם ב-11 בדצמבר 2007, מכתב תמיכה במורים מטעם למעלה מ-30 ארגונים חברתיים. לפוסט זה הגיעה תגובה אחת. לרוב הפוסטים שפורסמו לא היו תגובות, או שכמות התגובות הסתכמה באחת-שתיים. "abraham" פרסם ב-"פייסבוק", ב-26 בנובמבר את "האמת על שביתת המורים". בפרסום זה כתב, כי אם יונהג שכר דיפרנציאלי למורים – מורים על יסודיים טובים יעזבו את ארגונם ולרן ארז יישאר רק "ארגון המורים הלא טובים והנחשלים". גם לפוסט פרובוקטיבי זה הגיעה תגובה אחת בלבד. יחד עם זאת, ב-14 בדצמבר ממש בסוף שביתת המורים, קרס אתר "בלוגמורים", לדברי מנהלי האתר מעומס מבקרים. למחרת נפתח "בלוגמורים" בכתובת חדשה וזמנית. שי כהן פרסם בבלוג "קפה דה מרקר" פוסט תחת הכותרת "זה חינוך, טמבל!". בפוסט טוען הבלוגר, כי שביתת המורים הנה מאבק על המשאב הציבורי כולו

ולא מאבק מקצועי בלבד. לדבריו, כל אחד צורך חינוך, גם אם זה חינוכו של ילד שאינו מכיר, בכפר או בעיר במרחקים. לפוסט זה היו 34 תגובות מ-22 מתדיינים.

פורומים

באתר "תפוז" התקיימו פורומים בנוגע לשביתת המורים העל יסודיים. עוד בטרם נפתחה השביתה, פרסם bingoman בפורום מורים, שהשביתה מתחילה אחרי סוכות. על פרסום זה נערכו 32 דיונים, על ידי 12 מתדיינים. ב-30 בנובמבר כתב-שאל איציק וולף "חוזרים ללימודים ביום ראשון?" כותרת הדיון התייחסה להודעת משרד החינוך, שהלימודים יתקיימו כסדרם בכל מערכת החינוך - מול הודעת ארגוני ההורים על השבתת כל מערכת החינוך, כמה ימים לפני חופשת החנוכה. במקרה זה קוימו 10 דיונים, על-ידי שלושה מתדיינים. הנהלת פורום "תפוז אנשים" הודיעה ב-2 בדצמבר, כי תארח בפורום את יו"ר ארגון המורים העל יסודיים, רן ארז. הודעה זו פתחה רצף של 220 דיונים, על-ידי עשרות משתתפים, רק מיעוטם מול רן ארז עצמו. רוב הדיונים נערכו עד טרם הצטרפותו של רן ארז.

חיפוש דיונים קשורים לשביתה ב"פורום המורים והגננות הגדול", לא הניב תוצאות, הגם שהפורום מופיע כלינק מתוך אתר ארגון המורים.

טלפוניה ניידת

לא היה שימוש בטלפונים ניידים כאמצעי ICT מחאתיים, דוגמת שליחת מסרונים מאסיבית למפגינים פוטנציאליים, הפצת מסרי ארגון המורים כרינגטון, הקלטת קטע מוזיקלי להמתנה לשיחה, או רינגטון מוקלט של שר האוצר, שרת החינוך, או פעילויות דומות אחרות. לא ידוע על זימון מרוכז של חברי ארגון המורים לאירועי מחאה באמצעות הודעות טקסט ממוקדות לקבוצות מורים. ייתכן מאוד כי ההימנות משימוש בטלפונים הניידים קשורה בעלות הגבוהה בישראל, לשליחת מסרונים וזמן אוויר.

דוא"ל

בדומה ליתר המחאות שנסקרו בעבודה זו, תפקיד הדוא"ל במחאת ארגון המורים העל יסודיים אינו מדיד באופן ישיר. לעיתים הציגו דברי הדואר תמונת מצב ובפעמים אחרות דרבנו רשימות תפוצה לפעולה. המחשה להצגת תמונת מצב מגולמת בדבר הדוא"ל הנקרא "אשתי מורה", בו מגולל בעל את תלאותיה של אשתו המורה ומגיע למסקנה, שעליה לעזוב "את המקצוע כפוי הטובה". לדוא"ל צרף אותו בעל תצלום תלוש שכר של מורה. למיילים אחדים צורפו מצגות שהסבירו, כיצד מתכוון משרד האוצר "לחסל בשלבים את החינוך בישראל". לאחד מדברי הדואר צורפה טבלת השכר של המורים, דוא"ל אחר הכיל מכתב אישי ממורה לשרת החינוך יולי תמיר. אחד מדברי הדוא"ל שהופצו מספר פעמים כלל תסריט, בו הוצנחו אנשי עסקים (רמז ליו"ר ועדת דברת שהנו איש עסקים) בכיתת לימוד דמיונית, תוך תיאור קשייהם בכיתה ובעיותיהם המגוונות וכן תיאור בעייתיותם של תלמידים שונים.

בין דברי הדואר שדרבנו לפעולה היו שהמריצו לגלוש לאתר ארגון המורים העל יסודיים ולחתום על העצומה, תוך הדגשה חוזרת של חשיבות הנושא. אחרים נשלחו בכוונה לדרבן אזרחים להצטרף להפגנות מקומיות של מורים וכמובן, להשתתף בהפגנה הגדולה שנערכה ב-17 נובמבר בכיכר רבין בת"א. בין השאר, הועברה בדוא"ל "תשובה" מאת ד"ר ניר ארגוב לעיתונאית סימה קדמון, שפרסמה בדיעות אחרונות מאמר שהתפרש כמצדד בעמדת משרד האוצר. לדוא"ל זה

צורפה גם כתובת הדואר האלקטרוני של ניר ארגוב, לצורך יצירת תחושה אוטנטית ומתן אפשרות למשלוח תגובות למחבר.

השגת יעדי מחאת ארגון המורים וחלקן של ICT

שביתת ארגון המורים העל יסודיים הסתיימה בפשרה. התוספת לשכר הסתכמה ב-35%, במקום 26% שהוצעו קודם. התוספת חולקה לשני חלקים, כאשר החלק המאוחר היה עתיד היה להיות משולם רק לאחר חתימה על הסכם רפורמה בחינוך. פירוש הדבר היה, כי המורים קיבלו רק 4.5% תוספת מיידית, מעבר לתוספת שהוצעה לפני השביתה הגדולה. שאר התוספת הוכפפה לחתימה על הסכם עתידי. המורים התחייבו להחזיר שעות שביתה ואילו המדינה התחייבה להחזיר חלק משעות הוראה שקוצצו בעבר.

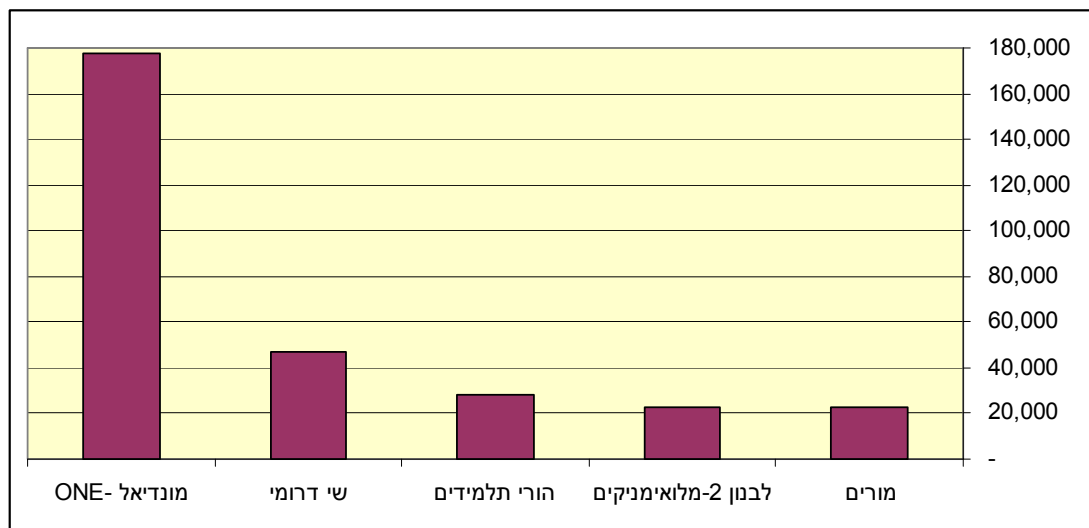
באשר לחלקן של טכנולוגיות ICT – משקלן לא היה מכריע אם כי משמעותי. הפעילות באמצעות הדואר האלקטרוני הייתה אינטנסיבית והורגשה היטב, גם אצל בעלי תיבות דואר שכלל לא היו קשורים למאבק המורים. גולשים לא הגיבו במספרים גבוהים לפרסומים באמצעות ICT, כתבות, פורומים, בלוגים ולא נענו בהמוניהם להמרצות באמצעות דוא"ל. התגובות שהגיעו היו מעורבות, בעד השביתה ומטרותיה, אך תגובות רבות היו נגד השביתה, וגם נגד ציבור המורים ונגד העומד בראשו ודרך התנהגותו. התקיימו פורומים, אך רמת ההשתתפות בדיונים לא הייתה חריגה. הפוטנציאל הטמון בטלפוניה הניידת לא נוצל. אתרי מפלגות לא היו שותפים למאבק, אף לא אתרי מפלגות האופוזיציה. אתר ארגון המורים העל יסודיים תמך כמובן והמריץ את המאבק. היקף השימוש בבלוגים ורמת התגובתיות של גולשים לא חרגו ולא הגביהו. המחאה באמצעות עצומות לא צלחה. מספר החותמים על עצומת המורים העל יסודיים היה לא משמעותי, כמו גם מספר החותמים על עצומת ההורים, אשר שאפו להגיע למיליון חתימות, אך השיגו 28,000 חותמים, רחוק מהיעד ופחות ממספר החותמים במחאות האחרות שנסקרו.

5. דיון בממצאי המחקר

ארבע מחאות נחקרו בהיבטים של עשיית שימוש בכלי ICT מגוונים, היקפי ואופני השימוש ומדת ההשפעה של כלים אלו על מהלכה של כל מחאה ותוצאותיה. במחאות שנבדקו לא אוששה תחזיתם של Rosenstone & Hansen (1993) שסברו, כי קלות, נוחות וכלכליות עשויות להוביל להגברת השתתפות פוליטית. במסגרת המחאות שנסקרו, לא נעשה שימוש באחדים מהאמצעים החדשניים, או כמעט שלא נוצל הפוטנציאל הגלום, למרות שעשיית שימוש הוכחה בעולם כזולה, נוחה ואפקטיבית. יחד עם זאת היו הישגים מסוימים גם למחאות שלא הצליחו לסחוף חלקים מהותיים מהציבור אך הפעילו כלים אלטרנטיביים, דוגמת שביתה, כפי שעשו המורים העל יסודיים.

עצומות

תרשים 1- חתימות על עצומות במחאות שנחקרו:

בכל המחאות שנבדקו הסתמנו עצומות כאמצעי מרכזי לחתירה להשגת יעדי מחאה. כמות החתימות על עצומה תלויה פחות ממה שניתן היה להניח במאסיביות הפצת העצומה באמצעי ICT מקבילים. נראה, שכמות חתימות תלויה יותר בבשלות מוחים, אמונתם בצדקת המחאה ובאפשרות להשיג תוצאות ויעדים.

מספר החותמים על עצומת שי דרומי היה 46,857, כפול ומעלה מ- 22,477 חותמי העצומה להתפטרותם של אהוד אולמרט ומנהיגים אחרים, לאחר מלחמת לבנון ה-2. מספר חותמי עצומת מלחמת לבנון ה-2 היה נמוך, למרות התהודה הגדולה והמתמשכת של המחאה בתקשורת הכתובה והאלקטרונית. כמות החותמים על עצומת מלחמת לבנון ה-2 נופלת בהרבה גם ממספר החותמים על העצומה שלאחר מלחמת יום הכיפורים, אף שלרשות מוטי אשכנזי לא עמדו בשנת 1974 אמצעי ICT כלשהם. מיעוט החתימות שנצברו בולט לאור מעורבותו של NGO ותק ובעל קשרים ואמצעים – התנועה לאיכות השלטון בישראל, מול היעדר תמיכה מסוג זה למוטי אשכנזי ודלות האמצעים שעמדו לרשותו. ארגון המורים העל יסודיים לא הצליח להחתים מספר מרשים של תומכים על העצומה שלו. מספרם של התומכים שחתמו שווה לכשליש בלבד ממספר המורים הרשומים בארגון. גם 28 אלפי חתימות על עצומת הורי תלמידים לנשיא, רחוקה מאד משאיפת

המארגנים ל-1,000,000 חתימות. העצומה של ONE להורדת עלויות הצפייה בשידורי המונדיאל זכתה למספר חתימות גבוה, קרוב ל-180,000. ביחד עם העצומה באתר החרם, הגיע מספר החותמים לכ-186,000.

אתרים

ארבעת המחאות זכו ללווי ותמיכה מאתר או אתרים קיימים, או שהוקם אתר בית חדש שייעודו הובלת המאבק. למעשה, למעט במאבק המורים הופעלו אתרים קיימים וחדשים גם יחד. לאחר מלחמת לבנון ה-2 הוקמו אתרי ההורים השכולים והמילואימניקים, הופעלו אתר התנועה לאיכות השלטון ואתרים אחרים. המאבק בעניין שי דרומי לוה על-ידי אתר דרומי, שגם אם לא הוקם במיוחד לצורך זה – שודרג למאבק ולווה על-ידי אתרים אחרים, ארגון מגדלי בשר לבקר, קיבוץ עלומים והתאחדות החקלאים. אתר ארגון המורים היה הדומיננטי בעת שביתת המורים ופורטל הספורט ONE נתן את הטון בכל הקשור במחאה להורדת עלויות הצפייה בשידורי המונדיאל בשנת 2006 ולווה על-ידי אתר חדש, "אתר החרם".

לא הייתה מעורבות משמעותית של אתרים מפלגתיים. אתרי מפלגות היו מעורבים במחאות פחות משניתן היה לחשוב תחילה. גם המחאה בעקבות מלחמת לבנון השנייה לא השתקפה היטב באתרים מפלגתיים, לא אלו של הקואליציה ואף לא באתרי מפלגות אופוזיציוניות. חוק דרומי ושי דרומי הוזכרו באתרי מפלגות מעט מאד ובעקיפין בלבד.

WEB2.0

בלוגים – בכל המחאות הופעלו בלוגים. לא ניתן לומר שהייתה "התפרצות" של כתיבת בלוגים באלפיהם. במחאה בעניינו של שי דרומי, נכתבו רוב הבלוגים בשלבים מאוחרים, לאחר שכל יעדי המחאה הושגו במלואם. ביתר, ליוו הבלוגים את מחזור החיים המלא של כל מחאה. במקרה של המחאה להורדת עלויות הצפייה במונדיאל 2006 ליוו הבלוגים גם את השלב הטרומי מחאתי. בשלב זה הועלו בבלוגים רעיונות רבים ביחס לצורת המחאה הנחוצה, כלפי מי יש להפנותה והיעדים אותם ניתן להשיג. הגם שמפעילי "בלוגמורים" טענו, כי האתר קרס בשלבי המחאה המאוחרים עקב עומס יתר – קשה לומר גם במקרה זה שהיה שימוש כללי מאסיבי בבלוגים. את שניתן לומר אודות כתיבת הבלוגים, ניתן בהחלט לומר גם על רמת התגובות, שבדרך כלל נעה מאין תגובה, עד עשרות אחדות של תגובות.

פורומים – המצב בכתיבת פורומים קשורי המחאות הנבדקות מזכיר במידה רבה את שאירע בהקשרים אלו בבלוגים. מספר הפורומים היה סביר, לא מעבר לכך. הדיוניות לא הייתה רחבה וההשתתפות לא עלתה לגבהים. כאשר השתתף יו"ר ארגון המורים רן ארז בפורום באתר "תפוז", לא עלה מספר הדיונים על 220 ומספר המשתתפים היה מטבע הדברים מצומצם יותר. גם נושאים מרתקים דוגמת התפטרותו של גל הירש לאחר מלחמת לבנון ה-2, לא הביאו אלפי מתדיינים לפורומים. במקרה של שי דרומי התקיימו רוב הפורומים לאחר השגת יעדי המחאה, בדומה למה שאירע בתחום כתיבת בלוגים. באתרים המונים הן את מספר הצפיות והן את כמות התגובות הורגש פער גדול מאד בין נתוני מספרי הצופים, למספר המגיבים, כפי המתואר אצל ג'ון כץ (Katz, 1998) הסבור, כי תופעת ה"הסתתרות" או ה"נסתרות" ברשת מעוותת אגינדות, דיונים ואת תוצאותיהם. פריס ושותפיו (Preece, Nonnecke, Andrews, 2004) ניסו לאתר את חמשת

הסיבות העיקריות לתופעת ה"הסתתרות" ברשת. סיבות אלו יכולות להיות תקפות לכל סוגי הפעילויות ברשת, פורומים, בלוגים, טוקבקים ואחרים.

טלפוניה ניידת

כמכנה משותף, השימוש שנעשה בטלפונים ניידים בארבעת המחאות התאפיין יותר בקיום שיחות ותאומים במכשירי טלפון בשל היותם קלים, ניידים, צמודים וזמינים. מוחים לא השתמשו ביכולות *ICT* מתקדמות של טלפוניה ניידת. לא בוצעו פעולות של הנעה וגיוס המוניים ובו-זמניים ממכשיר בודד, או ממחשבים לנקודות קצה מרובות. לא חוברו רינגטונים מתריסים בעלי אופי מחאתי, להשמעה במקומות ציבוריים הומי אדם. לא הולחנו מוזיקה ושירים, לשמש כצלילי המתנה למענה טלפוני. לא נוצרו חיקויים טלפוניים של פוליטיקאים, לא נעשה שימוש בהקלטות דוגמת ההקלטה של נשיאת הפיליפינים גלוריה ארויו. לא ידוע על שילחה המונית של הודעות טקסט, תמונות וסרטונים למקבלי החלטות ובעלי תפקידים שמוחים רצו בהסתלקותם מתפקידיהם. מסרונים ודוא"ל הביאו לרחובות ביירות כמיליון מפגינים במרס 2005 ולהתפטרותו של אסטרדה בפיליפינים ב-2001, לאחר שנשלחו 30 מיליוני הודעות טקסט. זה לא קרה במחאות בישראל. לא היה כל צורך בהפצת תמונות וסרטונים למדינות אחרות ולעתונות זרה כפי שאירע בבורמה, כיוון שלא היו על הפרק אכזריות, דיכוי ושליחת זכויות המחאה וחופש הביטוי.

דוא"ל

הדואר האלקטרוני שימש בעיקר כאמצעי עזר להכוונה למקורות מידע ולכלי *ICT* אחרים אשר נעשה בהם שימוש מחאתי, כגון הפצת קישורים לאתרים מחאתיים ולעצומות, הפניה לכתבות באתרים חדשותיים דוגמת *YNET*, *NRG* ונוספים. לעיתים, הכילו דברי דוא"ל מידע על קרב מסוים במלחמה, התנהגות מפקדים, טבלת שכרן של מורות, סכומי כסף הנדרשים עבור צפייה בשידורי המונדיאל וכדומה. במקרים אחרים הועבר מידע אודות מועדי הפגנות, מצעדים וכיוצא בהם, בתוספת מידע כיצד להגיע, קווי הסעה ומידע פרקטי נוסף. בדרך כלל התווספו למידע הענייני גם ניסיונות הנעה, גיוס ושכנוע להשתתפות, באמצעות טקסטים, מצגות וסרטונים שצורפו לדברי הדואר האלקטרוני. הגם שתעבורת הדוא"ל אינה ניתנת לכימות מדויק, ניתן לומר בבטחה ביחס לכל המחאות שבמסגרת עבודה זו, כי ניכרה תעבורה ערנית מאד של דברי דוא"ל קשורי מחאה. לא ניתן לומר כי הדוא"ל היה אמצעי ארגון מחאה מרכזי במודל הדומה לביירות 2005, כאשר בסיוע דוא"ל ומסרונים גויסו כמיליון מפגינים, במדינה שמספר תושביה נמוך ממספר תושבי מדינת ישראל.

6. סיכום ומסקנות

מסקירה קצרה של מחאות בעולם לפני עידן האינטרנט והטלפונים הניידים עולה בבירור, כי היו גם מחאות בכל התקופות שנדונו. המחאות נערכו במדינות רבות בעולם, במהלך תקופות היסטוריות נפרדות, תחת משטרים שונים וגם מדינת ישראל לא יצאה מכלל זה. זאת ועוד, יוזמי המחאה הצליחו לעיתים לארגן מצעדים, הפגנות, כינוסים, קונצרטים וצורות אחרות של מחאה, בהיקפים ניכרים ובאופן שקול המחאה נשמע היטב במסדרונות ובחדרי הנוגעים בדבר במרכזי השלטון. מידי פעם התקיימה מחאה שחדלה רק לאחר שינויי החלטות ומדיניות שלטונית, דוגמת המחאות השונות שנוהלו נגד מלחמת וייטנאם. גם מחאות שלא הביאו לתוצאות ברורות ומיידיות של שינוי, כגון מחאתה של "זו ארצנו" נגד תהליך אוסלו, זכו ללא סיוע *ICT* לתהודה רחבה ולצריבה בתודעה הציבורית. ניתן לומר, כי המחאות שהחלו בהפגנת היחיד של מוטי אשכנזי מול משרד ראש הממשלה בירושלים תרמו להתפטרות ממשלת ישראל ושר הביטחון משה דיין, שהתפטרותו הייתה יעד מרכזי למחאתו של אשכנזי. כיוון ש *ICT* לא היו קיימים בזמנים בהם התקיימו האירועים שנסקרו, אורגנו המחאות ונוהלו בכלים ארגוניים קודמים, והתפרסמו בסיוע כלי תקשורת מיינסטרימיים בתקופתם, טכנולוגיות וטכניקות, שעמדו לרשות היוזמים והמארגנים בעת קיומן של אותן מחאות.

טכנולוגיות *ICT* בהחלט משנות את אופי המחאות בישראל, את דרך ניהולן ומשפיעות על התוצאות. בשלב זה אין מדובר בשינוי מהפכני למעט מהפכת השימוש עצמה, שיש לה חשיבות גדולה משלה בעיקר בכל הקשור לניהול מחאות. השינוי הבולט מכולם מתבטא ביכולות של *ICT* לשמש פלטפורמה בלבדית, או כמעט כזו, לניהול מחאה באמצעות טכנולוגיה בלבד ולגרום לתוצאות. מדובר במחאות המשיגות את יעדיהן באופן מלא, או משיגות חלקים משמעותיים מהיעדים, בלא עשיית שימוש באמצעי מחאה קודמים. הדברים באו לביטוי בולט במחאה בעניינו של שי דרומי ובנושא עלויות הצפייה במונדיאל 2006.

במחאה שלאחר מלחמת לבנון ה-2 לא הייתה בשלות פוליטית וציבורית ולכן, לא היה בכוחן של הטכנולוגיות לסחוף המוני מוחים שלא היו בשלים לכך. התוספות הטכנולוגיות לאמצעי מחאה קודמים לא הצליחו לגרום לראש שממשלה אהוד אולמרט להקים ועדת חקירה ממלכתית ולהתפטר מתפקידו. מצב דברים זה תואם את שצפתה תמר הרמן *Hermann, op-cit.* בנושא בשלותם של מוחים ומקבלי החלטות במסגרת PSO. זמינות, נוחות, נגישות ומחיר נוח לא הניעו וגייסו המוני מוחים. נראה ש-*ICT* כגורם תומך מחאה לא קיצרו ולו ביום אחד את שבידת המורים העל יסודיים, לא הצליחו לסחוף המונים לחתום על עצומות ועל-כן, לא תרמו תרומה מכרעת לתוצאות מחאה זו, השנויות במחלוקת גם בקרב מורי ארגון המורים עצמם. זאת ועוד, לאחר מלחמת יום הכיפורים התנהלה המחאה שהחל מוטי אשכנזי. מחאת אשכנזי השיגה את יעדיה, שנים רבות טרם בואן לעולם של טכנולוגיות *ICT*. לאחר מחאת לבנון עזב אמנם שר הביטחון פרץ את תפקידו, אך עקב כישלוננו בבחירות הפנימיות במפלגתו וקשה לומר, כי עזיבתו הנה תולדה ישירה של המחאה או שימוש בכלי *ICT* במחאה.

היו הישגים בכל ארבעת המחאות שנחקרו. מחאות שנוהלו באמצעים משולבים כלומר, נוהלו באמצעים רגילים שנתמכו על-ידי ICT, זכו להישגים הנופלים מהיעדים הראשוניים ולכן, לא היה נחוץ להשיב על השאלה: עד-כמה נבעו ההצלחות משימוש ב-ICT? במקרים שנבחנו, דווקא מחאות שנוהלו בלבדית או כמעט בלבדית באמצעות ICT, הצליחו יותר בהשגת יעדים שהוצבו. הצלחות אלו היו שילוב של בשלות בתוך מבנה ההזדמנויות הפוליטיות, הן של מוחים והן של מקבלי החלטות. שימוש מוצלח בטכנולוגיות בהחלט קידם את השגת היעדים, אך אין ליחס את ההצלחות ל-ICT בלבד. מתוצאות המחקר נובע, ש-ICT אינן צפויות להפוך בעתיד הנראה לעין ל"תרופה מרפאת כל" בתחומי מחאה ודמוקרטיה, יש באפשרותן של ICT להגביר בעתיד את ההשתתפות המחאתית אך עדיין יהיה הצורך בשילוב האמצעים המסורתיים בכללם "יציאה לרחובות". גם יכולותיהן של ICT בשכנוע מקבלי החלטות לקבל דרישות מחאתיות – מוגבלות. מוגבלות זו יתכן ותפחת בעתיד, כאשר מקבלי החלטות יהיו מי שייולדו בעידן הטכנולוגי, אך אינה צפויה להיעלם.

אלמנט שחסרונו בלט היה שילוב ושיתוף יעיל ומוצלח של אמצעים טכנולוגיים, עם דרכי מחאה קודמות ועם אמצעי תקשורת מיינסטרימיים. להמחשה, במודעות בעתונות שקראו להפגנות המוניות בכיכרות, לא שולבו הפניות לכתובות אתרי אינטרנט מחאתיים וקריאות לחתימה על עצומות אלקטרוניות. בהפגנות בכיכר רבין בתל-אביב ובמצעדים לא נראו שלטי ענק בנוסח "היכנסו לאתר וחתמו על העצומה", בצירוף כתובת הקישור המתאים באותיות קידוש לבנה. גם אפשרויות העידוד בדרכי ICT להשתתפות במחאה רגילה לא נוצל במלואן כתוצאה מעלויות גבוהות. בהקשר זה, בלטה ההתעלמות מהטלפונים הניידת, הן כאמצעי ארגוני יעיל, רב תפוצה והן ככלי מחאתי בעל יכולות לתרום להשגת יעדי המחאה.

תוצאות ומסקנות אלו מצטרפות אל ומחזקות תוצאות מחקרים שהוצגו בפרקי העבודה. ממצאי המחקר מחזקים את טענת דהאן (דהאן, 2004) הסבור, שאין להתייחס לרשת האינטרנט כמונחים מהפכניים, אלא כ"חלק מהחיים". אלישר-מלכה (אלישר-מלכה, 2004) מגיעה גם היא למסקנה: "שינוי? בהחלט כן, מהפכה? עדיין לא".

במחאות שנסקרו עולה, כי המהפכה טרם הגיעה, אך שינוי בדרך ניהול המחאות כבר הורגש היטב.

מבט קדימה

פיתוחה של טכנולוגיה אינו מהווה ערובה ליישומה. טכנולוגיות חדשות רבות נותרו כאבנים שאין להן הופכין, או מיושמות בתחומים מוגבלים בלבד. לחלופין, משך אימוצן של טכנולוגיות אורך שנים רבות, מעבר לצפוי על-ידי יוצריהן ומומחים שונים. קורה, שהפעלתה של טכנולוגיה נדחית או מיושמת באופן חלקי בלבד, עקב ויכוחים על בטיחותה, יעילותה, תרומתה, השלכותיה החברתיות ומסיבות אחרות. להמחשה, אף שהצבעה אלקטרונית אפשרית כבר שנים מבחינה טכנית, לא כל בתי הנבחרים אימצו את הטכנולוגיה ובלא מעט פרלמנטים עדיין מונים נציגי סיעות את הידיים המורמות של חברי הבית. הצבעות בבחירות כלליות נערכות במדינות בהן נהוג משטר דמוקרטי וכך גם במדינת ישראל, באמצעות קלפיות ופתקי הצבעה הנספרים ידנית בידי ועדות קלפי. בחירות מקדימות ממוחשבת לקראת הבחירות הכלליות בישראל בפברואר 2009 נכשלו מסיבות שונות ב-2 מתוך 3 מפלגות גדולות. במפלגות הליכוד והעבודה. בעקבות כך התלבטה מפלגת קדימה האם לחזור להצבעה בשיטת פתקי נייר, אך לבסוף החליטה על הצבעה ממוחשבת שעלתה יפה. בחירות מקדימות פנים מפלגתיות מתקיימות עדיין ברוב המקרים בשיטות ותיקות, אף שטכנית ניתן לקיימן באמצעות טכנולוגיה מתקדמת. במקרה של הצבעה בבחירות קיימת יותר מטכנולוגיה אחת הניתנת ליישום, דוגמת הצבעה באמצעות מסכי מגע, אתרי אינטרנט, דואר אלקטרוני ומשלוח מסרונים מטלפונים ניידים.

העובדה ששתיים מהמחאות הנחקרות התבצעו בעיקר באינטרנט ממשיכה ומחזקת מאד את המגמה בדבר הפיכתו ההדרגתית של האינטרנט מזירה לוגיסטית – לזירה עצמה. מגמה אחרת הצפויה להתעצם יחד עם ההתחזקות הצפויה של האינטרנט וכלי מחאה טכנולוגיים נוספים כזירה ולא כאמצעי בלבד, הנה הגברת ההדדיות והשיתוף בין אמצעים קודמים ל-ICT. מדובר בעיקר בהפניה משלטים, ממדיות מודפסות ואלקטרוניות לאינטרנט ולטלפונים ניידים ובשימוש ברשתות חברתיות לעידוד הפגנות המוניות. מגמות אלו טרם באו לביטוי מודגש במחאות שנסקרו, אך ניצנים בהחלט נראו בשנה-שנתיים האחרונות, בישראל ובמקומות אחרים. להמחשה, במהלך פברואר-אפריל 2008 שודרו תשדירים ברדיו ובטלביזיה ("קול ישראל – רשת ב", "ערוץ 2") ל"חיזוק ירושלים". התשדירים ברדיו והטלביזיוניים הפנו לאתר אינטרנט <http://www.jer.org.il>. אופן שימוש זה מזכיר במידת מה את שעשה ארגון AVAAZ ביוני 2007 במחאה נגד אי נקיטת פעולה בנושא ההתחממות הגלובאלית. במרוץ לנשיאות ארה"ב נעשה במהלך שנת 2008 שימוש רב ברשת, לרבות שילוב כלים. בנאום הניצחון בבחירות המקדימות במדינת פנסילבניה ב-28 באפריל 2008, הפנתה מועמדת המפלגה הדמוקרטית הילרי קלינטון את תומכיה לאתר האינטרנט שלה <http://www.hillaryclinton.Com>, לצורך הרמת תרומות. מגמת ההפניה לאינטרנט, או לשימוש במכשירים טלפון ניידים לצורך מחאה, גיוס, הזדהות, הצטרפות, תרומות, חתימה על עצומה וכיוצא בהם, צפויה להתחזק ולהתעצם. צפויה גם להתחזק מאד מגמה של עידוד מחאות רגילות ו"יציאה לרחובות" באמצעות כלים טכנולוגיים.

"EDem10", הכנס האקדמי הבינלאומי הרביעי לדמוקרטיה אלקטרונית התקיים במאי 2010

באוניברסיטת דנובה, ב-Krems, אוסטריה. למשפט המייצג של הכנס נבחרה אמירה ידועה של

קליי שירקי (Shirky, Clay), "A revolution doesn't happen when a society adopts new tools. It happens when society adopts new behaviors"

כלומר, המהפכה המחאתית תתרחש כאשר ההתנהלות המחאתית וההתנהגות הציבורית תשתנה. מבחינה מחאה ו-ICT, מדינת ישראל אינה נמצאת נכון לעכשיו במהפכה עצמה בהתאם לקריטריון שהציב שירקי. אפשר שהדברים יתרחשו כאשר הן המוחים והן מקבלי החלטות יהיו אותם ילדות וילדים שנולדו בשנים האחרונות, אשר בגיל מוקדם ביותר "נלחמים" בבית עם הוריהם על זמן מחשב, על רכישת מחשב ועל קבלת מכשיר טלפון נייד מתקדם. דור שלם מתרגל להשפעות דמוקרטיות של האינטרנט והטלפונים הניידים ומטמיע אותם בהצבעה בתוכניות "ריאליטי" שונות, במצעדי פזמונים וכיוצא בהם. אפשר שמדובר בהכנת "אזרחים אינטראקטיביים" של הדור הבא, צורך שהועלה בידי Coleman *op-cit.* סביר שדור חדש זה יאמץ דפוסי התנהגות חדשים ויחס למחאה באמצעות ICT חשיבות רבה ביותר ויהיה קרוב יותר למהפכה, לפי המתווה של קליי שירקי. בתוך פרק זמן לא ארוך אנו עשויים להיווכח, האם תתממש תחזיתו של הוריגן Horrigan, *op-cit.* בדבר ההשפעה המקרבת שתהיה לניידות. אם הצפי של Horrigan, *ibid.* יתממש, כלי ICT ניידים אכן יקרבו משתמשים ומוחים רבים במדינת ישראל אל החיים הדיגיטליים והמחאה הדיגיטלית. בהינתן שהתפתחויות אלו יצטרפו לבשלות של מוחים ומקבלי החלטות במסגרת PSO, יגברו סיכויי ICT לניהול מוצלח של מחאות ולסיוע מאסיבי להשגת יעדי מחאות, הן באמצעות השתתפות אלקטרונית והן בעידוד המוחים למחאות המוניות ב"רחובות".

ביבליוגרפיה

ביבליוגרפיה בעברית

- אלישר-מלכה, ורד (2004), "הפוליטיקאים והאינטרנט: סיפור אהבה-שנאה", פנים, גיליון 30, חורף 2004. <http://www.itu.org.il/Index.asp?ArticleID=2062&CategoryID=579&Page=2>
- אשכנזי, מוטי, ברוך נבו, אשכנזי נורית (2003), "הערב בשש תפרוץ מלחמה", הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 134-219.
- דהאן, מייק (2004), "חלק מהחיים, לא מהפכה" פנים, גיליון 30.
- הכט, יעקב (2003), "הדמוקרטיה ברשת והמרחב הציבורי הוירטואלי כמגזר רביעי", מגזין ברשת, איגוד האינטרנט הישראלי, יוני 2003, http://www.isoc.org.il/magazine/magazine3_9.html
- הכט, יעקב (2006), "הביטוי העצמי המקוון – המקרה של הבלוג", מגזין ברשת, איגוד האינטרנט הישראלי, פברואר 2006, http://www.isoc.org.il/magazine/magazine5_8.html
- מנשה, סופיה (2003), "התהוותם של פרלמנטים בימי הביניים", האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב עמ' 232-241.
- מרקוזה הרברט (1964), "האדם החד ממדי", מרחביה ותל-אביב: ספרית פועלים/דעת זמננו, הוצאת הקיבוץ הארצי, השומר הצעיר (1969), פרק א'.
- ערמון, רוני (2000), "האינטרנט ככלי מאבק למען חברה שוויונית", שתיל שבכתב, גיליון מס' 5, נובמבר 2000.

ביבליוגרפיה באנגלית

- Alimi, Eitan, Y., Gamson, William, A., Ryan Charlotte (2006), "Knowing Your Adversary: Israeli Structure of Political Opportunity and the Inception of the Palestinian Intifada", Sociological Forum, Vol. 21, No. 4.
- Ashlock, Jesse (2009), "Seeing Other People", Print, Vol. 63, No. 1, pp. 40-45.

- Barber, Benjamin, R. (1993), A Conceptual Frame: Ch. 7 in Strong Democracy,
 ,תג'ג'טמ'ן (עורד) תיאוריות דמוקרטייות בנות זמננו,
 חלק א', (האוניברסיטה הפתוחה: תל-אביב) עמ' 319-342.
- Barber, Benjamin, R. (1998), "Three Scenarios for the Future of Technology and
 Strong Democracy", Political Science Quarterly, Vol. 113, No. 4, pp. 573-589.
- Barber, Benjamin, R. (2001), "The Uncertainty of Digital Politics", Harvard
 International Review, Vol. 23, No. 1, pp. 42-47.
- Beckles, Colin, A. (2001), " Black Liberation and the Internet: A Strategic Analysis",
Journal of Black Studies, Vol. 31, No. 3, Special issue: Africa: new Realities and
 Hopes, pp. 311-324.
- Beneson, Harold (1993), "Patriarchal constraints on women workers' mobilization:
 the Lancashire female cotton operatives 1842-1919", British Journal of Sociology
 Vol. 44, No. 4, pp. 613-633.
- Bennett, Lance, W. (2004), "Communicating Global Activism: Strengths and
 Vulnerabilities of Networked Politics", in "Cyberprotest : new media, citizens, and
 social movements" , edited by Wim, van de Donk, Loader Brian, D., Nixon, Paul, G.,
 Rucht, Dieter, Routledge, pp. 123-146
- Blanchard, Anita (2004), "Blogs as Virtual Communities: Identifying a Sense of
 Community", Into the Blogosphere,
http://blog.lib.umn.edu/blogosphere/blogs_as_virtual.html
- Carty, Victoria , Onyett, Jake (2006), "Protest, Cyberactivism and New Social
 Movements: The Reemergence of the Peace Movement Post 9/11", Social Movement
 Studies, Vol. 5, No. 3, pp. 229–249.
- Coleman, Stephen (1999), "Can the New Media Invigorate Democracy?", Political
 Quarterly, Vol. 70, No. 1 (January 1999), pp. 16-22.
- Cleaver, Harry (1998), "The Zapatista Effect: The Internet and the Rise of an
 Alternative Political Fabric", Journal of International Affairs, Vol. 51, No. 2, pp. 621-

בתוך נטע האילן (עורכת), סוגיות בסוציולוגיה של האינטרנט ושל תקשורת מקוונת, 640. האוניברסיטה הפתוחה (2007), רעננה, עמ' 501-520

Dahlgren, Peter (2004), "Cyberprotest: new media, citizens, and social movements", edited by Wim, van de Donk, Loader Brian, D., Nixon, Paul, G., Rucht, Dieter, Routledge, Foreword.

Einstein, E.L. (1979), "The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early Modern Europe". Cambridge University Press.

Eisinger, Peter (1973), "The Conditions of Protest Behavior in American Cities", American Political Science Review, No. 67, pp. 11-28.

Everett, Anna (2004), "On Cyberfemism and Cyberwomanism: High-tech Mediations of Feminism's Discontents", Signs, Chicago, Vol. 30, No 1, pp. 1278-1286.

Fisher, Dana, R., Stanley Kevin, Neff Gina, Berman David (2005), "How Do Organizations Matter? Mobilization and Support for Participants at Five Globalization Protests", Social Problems, Vol. 52, No. 1, pp. 102-121.

Friedman, Michael (2007), "The Revolution Will Be Transmitted: Web 2.0 and Upheaval in Burma", Humanist, Vol. 67, No. 6, pp. 34-34.

Froehling, Oliver (1998), "The Cyberspace "War of Ink and Internet" in Chiapas, Mexico", Geographical Review, Vol. 87, No. 2, Cyberspace and Geographical Space. pp. 291-307.

Gamson, William, A. (1988), "Political Discourse and Collective Action", in B. Clandermans et. al. From Structure to Action: International Social Movement Research-a Research Annual, Vol. 1, pp. 214-246.

Gamson, William, A., Meyer, David, S. (1996), "Framing Political Opportunity" in Comparative Prospects on Social Movements, Doug McAdam, John D. McCarthy and Mayer Zald, Eds., Cambridge University Press pp. 90-275.

Goodlad , Graham (2004), "Rise to Power: Why did the Leader of a Fringe Political Movement, which Won No Seats in the 1919 Election, Become Prime Minister of Italy Only 3 Years Later?", Modern History Review, 15.4.2004, pp. 24-29.

Habermas, Jurgen (1994), "Three Normative Models of Democracy", Constellations, Vol. 1, No. 1, pp. 1-10. בתוך, משה מאור (עורך), השתתפות פוליטית במשטרים דמוקרטיים, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב (2003), כרך א, עמ' 53-59

Haklai, Oded (2003) " Linking Ideas and Opportunities in Contentious Politics: The Israeli Nonparliamentary Opposition to the Peace Process", Canadian Journal of Political Science, No. 36 Vol. 4 pp. 791-812

Harcourt, Wendy (2000), "The Personal and the Political: Women Using the Internet", Cyberpsychology & Behavior, Vol. 3, No. 5, pp. 693-697.

Hermann, Tamar (1996), "Do They Have a Chance: Protest and Political Structure of Opportunities", Israeli Studies, Vol. 1, No. 1, pp. 144-170. בתוך, תמר הרמן (עורכת), תנועות חברתיות ומחאה פוליטית בישראל, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב (1997), כרך ב, עמ' 20-46.

Hiden, John (1989), "Historiographical Review: Hard Times- from Weimar to Hitler", The Historical Journal, Vol. 32, No. 4, pp. 947-962.

Hoffman, Donna, L., Novak, Thomas, P., Venkatesh, Alladi (2004), Has the Internet Become Indispensable? , Communication of the ACM, Vol. 47, No. 7, pp 37-42.

Horrigan, John (2009), "The Mobile Difference, Wireless connectivity has Drawn Many Users More Deeply into Digital Life", Pew Internet & American Life Project. <http://pewinternet.org/Reports/2009/5-The-Mobile-Difference--Typology.aspx>

Johnston, Josée (2000), Pedagogical Guerrillas, Armed Democrats, and Revolutionary Counterpublics-Examining Paradox in the Zapatista Uprising in Chiapas Mexico, Theory and Society, Vol. 29, No. 4, pp. 463-505.

Juris, Jeffrey, S (2005), " The New Digital Media and Activist Networking within Anti-corporate Globalization Movements, [Annals of the American Academy of Political and Social Science](#), Vol. 597, pp. 189-208.

Katz, John (1998), "Luring the Lurkers", Slashdot,
<http://news.slashdot.org/article.pl?sid=98/12/28/1745252>

Keren, Michael (2006), "Blogosphere", Lexington Books, pp. 1, 5-11,15-16, 28-30,38, 129-141, 148-153.

Koopmans, Ruud (1999), "Political. Opportunity. Structure. Some Splitting to Balance the Lumping", Sociological Forum, Vol. 14, No. 1, pp. 93-105.

Lehman-Wilzig, Sam (2004), "Worth an Agora? 2003 Party Sites and Public Discourse", Israel Affairs, Vol. 10, No. 4, pp. 242-262.

Lim, Merlyna, Kann E. mark (2006), "Democratic Deliberation and Mobilization on the Internet" (draft), Networked Publics – Annenberg Center for Communication,
<http://networkedpublics.org/book/politics>

Lusoli, Wainer, Ward, Stephen (2003), "Hunting Protestors: Mobilisation, Participation, and Protest Online in Countryside Alliance", Paper for Presentation at the ECPR-European Studies Research Institute Joint Session, University of Edinburgh, 28 March - 2 April 2003.

Mamoun, Fandy (1999), " CyberResistance: Saudi Opposition between Globalization and Localization", Comparative Studies in Society and History, Vol. 41, No. 1, pp. 124-147.

McLuhan, M. (1962), "The Gutenberg Galaxy: Making the Typhographic Man", Toronto University Press.

Meeks, Brock, M. (1997), "Better Democracy through Technology", Association for Computing Machinery. Communications of the ACM, Vol. 40, No. 2, pp. 75-78.

Meyer, David, S. , Minkoff, Debra, C. (2004), " Conceptualizing Political Opportunity", Social Forces – Vol. 82, No. 4, pp. 1457-1492.

Oldenburg, Ray (1989), "The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Saloons and Other Hangouts at the Heart of Community", Paragon House.

O'Lear, Shannon (1999), "Networks of Engagement: Electronic Communication and Grassroots Environmental Activism in Kaliningrad", Geografiska Annaler, Vol. 81, No. 3, pp. 165-178.

Paxton, Pamela (2003), "Is Social Capital Declining in The United States? A Multiple Indicator Assessment", The American Journal of Sociology, Vol. 105, No. 1, pp. 88-127.

Preece, J. , Nonnecke, B. & Andrews, D. (2004), " The Top 5 Reasons For Lurking: Improving Community Experiences For Everyone", Computers in Human Behavior, Vol. 2 No. 1.

Putnam, Robert, D. (1995a), "Bowling Alone: Americas Declining Social Capital",
 השתתפות פוליטית (עורך), משה מאור בתוך Journal of Democracy, Vol. 6, pp. 65-78.
 במשטרים דמוקרטיים, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב (2003), כרך א, עמ' 491.

Putnam, Robert, D. (1995b), " Tuning in, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America", PS: Political Science and Politics, Vol. 28, No. 4, pp. 664-683.

Rosenstone, S.J., and Hansen, J.M. (1993), Mobilization, Participation and Democracy in America, (New York: Macmillan), pp. 10-37.

Schwedler, Jillian (2003), "More than a Mob: The Dynamics of Political Demonstrations in Jordan", Middle East Report, No. 226, pp. 18-23.

Stockton, David (1990), The Classical Athenian Democracy, Oxford University Press

Street, John (1997), "Remote Control? Politics, Technology and Electronic Democracy", European Journal of Communication, Vol. 12, No.1 , pp. 27-42.

בתוך דמוקרטיה-גישה רב תחומית, האוניברסיטה הפתוחה תל-אביב (2001), מאמר 17.

Sutton, Jo, Pollock, Scarlet (2000), Online Activism for Women's Rights, Cyberpsychology & Behavior Vo. 3, No. 5, pp. 699 – 706.

Swinbanks, David (1995), "Tokyo Students organize Internet Protest", Nature, Vol. 376, 31/8/1995, p. 716.

Tarleton, John (2000), "Protesters develop their own global Internet news service", Nieman Reports, Cambridge, Vol. 54, No. 4, pp. 53-56

Tilly, Charles (1983), "Speaking Your Mind Without Elections. Surveys, or Social Movements", pp. 461-478.

דמוקרטיים, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב (2003), כרך א, עמ' 289.

Tsaliki, Liza (2003), "Electronic Citizenship and Global Social Movements", First Monday, Vol. 8, No. 2.

תקשורת מקוונת, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה (2007), עמ' 521 - 568.

Van de Donk, Wim, Loader Brian, D., Nixon, Paul, G., Rucht, Dieter (2004) "Cyberprotest: new media, citizens, and social movements". Routledge, pp. XVII-XIX.

Warschauer, M. (2002), "Reconceptualizing the Digital Divide", First Monday, Vol.

בתוך 7, No. 7. סוגיות בסוציולוגיה של האינטרנט ושל תקשורת מקוונת, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה (2007), עמ' 479 - 461

Wasserman, Herman (2007), "Is a New Worldwide Web Possible?", African Studies Review Vol. 50 , No.1 , pp. 109-131

Weeler, Mark (1998), "Democracy and the Information Superhighway", Democratization, Vol. 5, No. 2, pp. 217-239.

Wilhelm, Anthony, G. (1997), "A Resource Model of Computer-mediated Political Life", Policy Studies Journal Vol. 25, No. 4, p. 519-34.

Wolfsfeld, Gadi (1993), "The Politics of Provocation Revisited: Participation and Protest in Israel". in: E. Sprinzak and L. Diamond eds., "Israeli Democracy Under Stress". Boulder Co.: Lynne Reinner, pp. 199-220. בתוך, תמר הרמן (עורכת), תנועות חברתיות ומחאה פוליטית בישראל, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב (1997), כרך ב, עמ' 47-68

Wright, Steve (2004), "Informing, Communicating and ICTs in Contemporary Anti-Capitalist Movements", in "Cyberprotest: new media, citizens, and social movements", edited by Wim, van de Donk, Loader Brian, D., Nixon, Paul, G., Rucht, Dieter. Routledge, pp. 77-93.

מקורות עתונות

הארץ והארץ ON-LINE

מוסף TheMarker, 15/6/06 "אתר ONE פותח חזית נגד YES ו-HOT, יזם עצומה נגד התשלום לערוץ המונדיאל, בכתובת:

http://www.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20060516_3423433&layer=advertise&layer2=advertise, גישה ב- 30/8/09.

הגרסה המקוונת, 12/11/2006, "פרץ קיבל את התפטרותו של גל הירש", בכתובת: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/786738.html>, גישה ב- 9/5/2009.

הגרסה המקוונת, 25/1/2007 "מחאה בסגנון הסיירת", <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?more=1&itemNo=948012&contrastID=2&subContrassID=4&sbSubContrassID=0>

גישה ב-9/5/2009, ברק רביד ומיכל גרינברג, הגרסה המקוונת, 30/4/07, "עצרת מחאה ביום ה' בכותרת: "כישלונרים הביתה"".

<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=854072&contrastID=1&ubContrassID=0&sbSubContrassID=0>

גישה ב- 9/5/2009, [ubContrassID=0&sbSubContrassID=0](http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=854072&contrastID=1&ubContrassID=0&sbSubContrassID=0)

ידיעות אחרונות ו-YNET

גיא מי-טל ומאיר תורג'מן, 22 באוגוסט 2006, "אנו זועקים בשם הבנים", עמ' 2-3.
 ברנע נחום, שיפר שמעון, 24 באוגוסט 2006, "יועצים לרה"מ: תיאלץ להסכים לוועדה ממלכתית".

9 בספטמבר 2006, עמ' 5, "התקפה חריפה על הרמטכ"ל בכנס האלופים".

יוסף יהושע, 21 בספטמבר 2006, "מחאה באמצע החגיגה".

3 YNET במאי 2007, מאיר שלו: "בזבזתם חיי לוחמים", בכתובת:

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3395490,00.html>, גישה ב-9/5/2009.

חנן גרינברג, YNET, 17 בינואר 2007, "רעידת אדמה: הרמטכ"ל דן חלוץ התפטר",

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3353281,00.html>, גישה ב-9/5/2009.

מכתב ההתפטרות של הרמטכ"ל: [http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3353281,00.html)

[3353281,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3353281,00.html), גישה ב-9/5/2009.

הפגנות למען שי דרומי בתאריך 16/1/07 בכתובת: [http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3352926,00.html)

[3352926,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3352926,00.html), גישה ב-15/8/2009.

אודות הישגי מפלגת העבודה בבחירות הכלליות, מהבחירות הראשונות ב-1951, עד וכולל בחירות

פברואר 2009. 11 בפברואר 2009, עמ' 14.

ישראלי:

20 באוגוסט 2006, עמ' 4, "הצבא צעד על קיבה ריקה".

20 באוגוסט 2006, עמ' 3, "מכתב המילואימניקים: מנעתם מאיתנו לנצח".

21 באוגוסט 2006, עמוד השער, "המחאה עולה לירושלים"

21 באוגוסט 2006, עמ' 2, חברים במועצת העיר קריית שמונה לאולמרט: "הפקרת אותנו".

בני טיטלבוים, 22 באוגוסט 2006, עמ' 3, "המחדל: רק אחרי עשרה ימי לחימה קשים החלה

הממשלה לדאוג לעורף".

22 באוגוסט 2006, עמ' 4, "אני כלי משחק בידי פוליטיקאים? שואל רפנאל מוסקל ז"ל בשיר

שכתב לפני מותו. הוריו, שהקימו את תנועת "אחריות לאומית", רואים בשיר הזה את צוואתו".

23 באוגוסט 2006, עמ' 6, "3,000 חתימות בעד הקמת ועדת חקירה ממלכתית על ניהול

המלחמה".

23 באוגוסט, עמ' 6, "מוטי אשכנזי תומך בהפגנת המילואימניקים".

27 באוגוסט 2006, כותרת ראשית, "הסאנדיי טיימס מפרסם היום פרטים חדשים על המלחמה

בלבנון": "39 דקות מפתיחת המלחמה הודיע חלוץ לאולמרט: ניצחנו".

עמוס רגב, 27 באוגוסט 2006, עמ' 7, "מלחמת הפלזמה, דברי הרמטכ"ל על הטכנולוגיה שמושיבה

מפקדים מול מסכי הפלזמה – והמפקדים מפויחי הפנים ברמת הגולן ב-73".

אלכסנדר כץ, 28 באוגוסט 2006, עמ' 3, "אם תהיה ועדה ממשלתית – נחריף את המחאה.

10 בספטמבר 2006, עמ' ראשי, "רבבות בכיכר רבין: ועדת חקירה ממלכתית".

כלכליסט

בשור צביקה, 23 במרס 2008, עמ' 30, "קאט דה בולשיט: הטוקבקיסטים הנהדרים מפרקים את

מכבסת השקרים הישראלית".

מעריב

הדס שפר, 1 בפברואר 2008, "ברק: בימים הקרובים אחליט אם לפרוש", אתר NRG, גישה 9/5/2009, <http://www.nrg.co.il/online/51/ART1/691/250.html>

עתונות ממדינות אחרות

Al Bawaba, "Cyber War Against Mubarak & Son??", Jul 27, 2003. p. 1

Earl, Jennifer (2007), "Where Have All the Protestors Gone? Online." Washington Post, 4/2/2007, p. B01

"Cats, mice and handsets", Economist, 12/1/2007, Vol. 385, Issue 8557, pp. 74-75

Communications of the ACM, August 2007, Vol. 50, No. 87.

Conal, Urquhart, Guardian, 11/3/2007, "Egypt in the dock over tactics of police torturers".

<http://www.guardian.co.uk/world/2007/mar/11/egypt.conalurquhart>

Daniloff, Caleb (2008), "'Dany the Red" on Student Revolutions Then and Now", BU TODAY, 13/3/2008,

<http://www.bu.edu/today/2008/03/17/dany-red-student-revolutions-then-and-now>

Keegan, John (2008), Telegraph, "Why Israel Will Go to War Again – Soon", Comment, Personal View, 15/12/2008.

<http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3633843/Why-Israel-will-go-to-war-again---soon.html>

"Mobilised by mobile". Economist, 23/6/2007, Vol. 383, Issue 8543, pp. 48-49.

Green, Heather (2007), "The Greening of America's Campuses", Business Week. New York: Apr 09, 2007. , No. 4029, p. 62.

Kripalani, Manjeet (2007), "E-Resistance Blooms in Pakistan", Business Week Online, 11/13/2007, p2-2.

Lateu Jo (2007), "Marching for the Monks", New Internationalist; Nov 2007 Issue 406, p26-26.

Scientific American Online, "Keep the Net Neutral", August 2006.

גישה ב- 9/4/2009 בכתובת :

<http://web.ebscohost.com.ezproxy.openu.ac.il/ehost/pdf?vid=3&hid=115&sid=d6e4fe03-1574-44a0-89d6-d9e114e56d33%40sessionmgr104>

Swed, Mark (2004), "Art and Spirit of Protest Meets RNC", Los Angeles Times, Aug 25, 2004, p. E-1.

The Economist (2007), "International: Wakey-wakey; Electronic protest", London: [Feb 17, 2007](#). Vol. 382, No. 8516; p. 65.

Zuckerman, Ethan (2007), "Mobile Phones and Social Activism: Why Cell Phones May Be the Most Important Technical Innovation of the Decade", Techsoup, 20/7/2007. <http://www.techsoup.org/learningcenter/hardware/page7216.cfm>, גישה ב- 5/4/2009

14. מקורות אינטרנטיים

מידע אודות אבני דרך מרכזיות בתולדות האינטרנט מהאתר של הובס לסקירת תולדות האינטרנט Hobbes' Internet Timeline v 8.2 , גישה ב- 9/9/2008 בכתובת: [/http://www.zakon.org/robert/internet/timeline](http://www.zakon.org/robert/internet/timeline)

נאום גוראן פארסון בקונגרס בוואסטרס, מאתר המפלגה השוודית SAP , במדור "In English" - Speeches from the Congress in Vasteras , גישה בשנת 2004 , בכתובת: <http://www.sap.se/>

הסברים אודות והגדרות של WEB 2.0 מאתר של Tim O'reilly , גישה ב- 9/4/2009 בכתובת: <http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html>

אתר ספר העובדות העולמי של סוכנות הביון האמריקאית CIA, (The World Factbook) גישה ב- 20/9/2008, 13/12/2008 בכתובת:

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/is.html>

אתר הבית של אינדימדיה IMC ישראל, גישה ב- 29/9/2008
<https://israel.indymedia.org/index.php>

אתר ארגון גרינפיס העולמי, גישה ב 30/9/2008 : www.greenpeace.org

אתר רשת הטלביזיה בכבלים CNN, דף הדיווח אודות "צעדת מליון הנשים" בפילדלפיה, גישה ב 1/10/2008 : [/http://www.cnn.com/US/9710/25/million.woman.march2](http://www.cnn.com/US/9710/25/million.woman.march2)

אתר הפמיניסטי הקנדי של Woomenspace Association הנלחם באפליית נשים באינטרנט, גישה ב 8/10/2008 : [/http://www.womenspace.ca](http://www.womenspace.ca)

אתר הארגון הבינלאומי אבאז (AVAAZ), שיזם בין היתר את פרסומי הטלביזיה לקראת מפגש ראשי המדינות העשירות גי 8 בגרמניה, גישה ב 20/11/2008 : [/http://avaaz.org](http://avaaz.org)

אתר התנועה למען איכות השלטון בישראל, מיוזמי המחאה שלאחר מלחמת לבנון השנייה : <http://www.mqg.org.il/Default.aspx>, גישה ב- 11/7/2009, 16/5/2009, 3/5/2009, 5/9/2006, 13/9/2006, 16/11/2006 ובמועדים נוספים. בשנת 2006 הייתה כתובת אתר התנועה : [/http://www.mqg.org.il](http://www.mqg.org.il)

אתר רשת הטלביזיה FOX, העמוד מעדכן אודות הפגנת הענק של האופוזיציה הלבנונית, שארגונה הסתייע במידה רבה באמצעות שליחת כמויות גדולות של מסרוני טקסט : <http://origin.foxnews.com/story/0,2933,150455,00.html>, גישה בתאריך 4/4/2009.

אתר המגזין TIMEasia המדווח על הורדתו מהשלטון הפיליפיני של ג'וזף אסטרדה באמצעות הודעות טקסט לטלפונים ניידים, גישה ב- 4-5/4/2009 : [/http://www.time.com/time/asia/asiabuzz/2001/01/23](http://www.time.com/time/asia/asiabuzz/2001/01/23)

מידע אודות ועדת אגרנט באתר כנסת ישראל, גישה ב 10/2/2009, 14/2/2009 בכתובת : <http://www.knesset.gov.il/lexicon/heb/agranat.htm>

מידע אודות הדיון בהזלת עלות שידורי המונדיאל באתר כנסת ישראל, מחלקת המחקר בכתובת:
<http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01401.pdf>, גישה ב- 29/8/09.

אתר ועדת וינוגרד, ועדת חקירה ממשלתית לאירועי מלחמת לבנון השנייה,
<http://www.vaadatwino.org.il>, גישה ב- 9/15/2009.

מקורות על מהלך מלחמת לבנון ה-2 ונתונים מספריים:

א. אתר The History Guy בכתובת: <http://www.historyguy.com/israel->

[lebanon war 2006.html](http://www.historyguy.com/israel-lebanon-war-2006.html) גישה ב- 15/4/2009.

ב. אנציקלופדיה מקוונת "ויקיפדיה" בכתובת:

http://en.wikipedia.org/wiki/2006_Israel-Lebanon_conflict#cite_note-24

גישה ב- 15/4/2009.

אתר "אחריות לאומית", תנועה שקראה להחלפת ההנהגה שכשלה במלחמת לבנון ה-2 בכתובת:
<http://www.refanael.co.il>, גישות מ- 23/8/2006 עד 15/5/2009.

כתובת אתר המחאה של חיילי המילואים <http://www.adcan.co.il/>, גישות לאתר מ-1/9/2006 ועד 29/11/2007. במשך הזמן, האתר נעלם מהרשת ובשנת 2009 לא ניתן יותר להעלותו בכתובת האמורה, ולא בחיפושים שבוצעו בדרכים אחרות.

אתר NFC, מתוך קישור באתר הליכוד, כהמלצה על ח"כ ישראל כץ, עקב פעילותו למען שי דרומי, בכתובת: <http://www.news1.co.il/Archive/003-D-33617-00.html?tag=16-31-28>, גישה ב- 15/8/2009.

אתר קיבוץ עלומים, במאבק למען שי דרומי, בכתובת:

http://www.alumim.co.il/welcome.htm?page=http://www.alumim.co.il/info/dromi_atz_uma.htm, גישה ב- 17/1/2008, 15/8/2009.

אתר הבית של חוות שי דרומי בכתובת: <http://www.shai-dromi.org.il>, גישה ב-17/12/2008, 15/8/2008.

אתר התאחדות חקלאי ישראל שתמך במאבק למען שי דרומי בכתובת: <http://www.iff.co.il>, גישה ב- 21/8/2009.

אתר הספורט ONE שהוביל את המאבק להזלת עלויות הצפייה במונדיאל, בכתובת:

<http://www.one.co.il>, גישה ב-2006, 29/8/2009.

ידיעה ב-ONE אודות עתירת עו"ד רסלר נגד שידורי המונדיאל בתשלום: "בג"צ חייב את צ'רלטון, יס והוט להשיב", בכתובת:

<http://www.one.co.il/cat/articles/article.aspx?id=77177&bz=12>, גישה ב- 30/8/09.

אתר פרטי לחרם על תשלומים לצפייה במונדיאל, בכתובת:

<http://www.geocities.com/wewillnotpay>, גישה ב- 31/8/09.

אתר ארגון המורים העל יסודיים, בכתובת: <http://www.irgun-hamorim.org.il>, גישה פעמים רבות במהלך השביתה 10/10-13/12/2007 וכן ב- 5-6/9/09.

אתר הבית של ארגון המורים העל יסודיים בכתובת: <http://www.irgun->
 , גישה בחודשים 10-12/07 , 11/9/09 , hamorim.org.il/index.asp
 אתר הסרט הדוקומנטרי "Us Now" , תמלול דבריו של Clay, Shirky בכתובת:
<http://www.usnowfilm.com/logs/15> , גישה ב-17/10/09.

אתרי מפלגות:

אתר מפלגת העבודה - <http://www.avoda2006.org.il> / גישה ב-1/9/06 , 30/19/06 , 9/11/06 .
 בשלב מאוחר יותר הוסבה הכתובת לאתר לחיפושי עבודה.
 אתר חלופי לאתר מפלגת העבודה, אשר העלאתו לא הצליחה: <http://www.amirperetz.co.il>
 בעת הגישות לאתר מפלגת העבודה וגם לא בניסיון מאוחר ב-26/6/2009.
 אתר מפלגת העבודה ב-2009, אתר מצומצם ביותר שאין בו כמעט דבר, בכתובת:
<http://www.havoda.org.il/> , גישה ב-11/9/2009.
 אתר מפלגת הליכוד: www.likud.org.il/ - ניסיונות גישה במהלך ספטמבר-נובמבר 2006.
 אתר מחודש של מפלגת הליכוד, הנקרא על-שם מנהיג הליכוד בנימין נתניהו:
<http://www.netanyahu.org.il/a> , גישה ב-15/8/2009.
 אתר מפלגת מרצ: <http://www.meretz.org.il/> - גישה ב-3/9/2006 , ב 16/11/2006 , 11/9/2009 .
 אתר חדש של מפלגת מרצ-יחד: <http://www.myparty.org.il/asp/default.aspx> , גישה ב- ,
 11/9/2009 , 15/8/2009 .
 אתר מפלגת ישראל ביתנו: <http://www.beytenu.org.il/> , גישה ב-26/8/2006 , 11/9/2009 ,
 15/8/2009 . מאמרים ואזכורים - שי דרומי:
<http://www.beytenu.org.il/99/0/page13/article.html> ,
<http://www.beytenu.org.il/85/2640/article.html> ,

בלוגים

הבלוג של חנן כהן באתר "וובסטר", בו הציע להשוות האם בלוגרים או העתונות הממוסדת חזו
 נכון את תוצאות הביקורות על מלחמת לבנון 2 בכתובת: <http://webster.co.il/2007/05/01/466>
 גישה בתאריך 9/5/06 , 27/6/09 .
 תל"י – תנועה להצלת ישראל, בלוג מחאה בכתובת: <http://israel.sml.co.il> / גישה בתאריך 9/5/06
 בגישה מאוחרת -27/6/09 נמצא, כי הבלוג אינו פעיל עוד.
 הבלוג של ארז מטסונוקי (Matsunoki), "בלוג זה לחלשים" בכתובות:
<http://erez.matsunoki.net/?p=126> , גישה בתאריכים 28/8/06 , 3/9/06 , 10/10/06 , 27/6/09 .
 הבלוג של יוחאי עילם, "שטויות בשתי שפות" בכתובת:
<http://things.co.il/blog/category/hebrew/politics> , גישה בתאריכים: 27/8/06 , 5/9/06 ,

הבלוג של ציון "ישר בפרצוף", במסגרת התפרסם במסגרת מדור בלוגים באתר "תפוז" בכתובת:
<http://www.tapuz.co.il/blog/userBlog.asp?FolderName=onezion> . גישה בתאריכים 3/9/06, 4/7/09.

בלוג "אולמרט, אולמרט תתפטר", במסגרת מדור הבלוגים באתר "תפוז" בכתובת:
<http://www.tapuz.co.il/blog/userblog.asp?pagenumber=1&passok=yes&FolderName=olmert&blogId=72764&tagname> , גישה בתאריכים 27/8/06, 20/9/06, 4/7/09.

הבלוג של יואב בורוביץ "חוקים משלו", באתר "הארץ", פוסט "שתיקת הנשים" בכתובת:
<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/753105.html> , גישה ב: 22/8/06, 5/9/06, 4/7/09.
 הפוסט "אוהד בית"ר" בבלוג של יואב בורוביץ באתר "הארץ" בכתובת:

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/751265.html> , גישה ב: 22/8/06, 5/9/06, 4/7/09.

הבלוג "החברים של גיורג" במסגרת "ישראלבוג", ב"נענע10" בכתובת:
<http://israblog.nana.co.il/blogread.asp?blog=244696&catcode=&year=2006&month=8&day=0&pagenum=2> , גישה בתאריכים: שונים, מראשון-1/8/06, עד אחרון ב-4/7/09.

יומני סבר פלוצקר בפורטל YNET " לחקור דווקא כי ניצחנו" בכתובת :

http://www.ynet.co.il/home/1,7340,L-3340,00.html?txtSearchString=%D7%A1%D7%91%D7%A8%20%D7%A4%D7%9C%D7%95%D7%A6%D7%A7%D7%A8%20%2B%D7%9C%D7%97%D7%A7%D7%95%D7%A8%20%D7%93%D7%95%D7%95%D7%A7%D7%90%20%D7%9B%D7%99%20%D7%A0%D7%99%D7%A6%D7%97%D7%A0%D7%95&collarity_appid=ynet_articles&collarity_channel=&collarity_origin=8

גישות רבות מ-23/8/08 ועד 14/7/09.

"האזרח שי דרומי והאמנה החברתית", "בלוג המערכת" באתר "המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה", בכתובת:

<http://www.jcpa.org.il/JCPAHeb/Templates/showpage.asp?FID=272&DBID=1&LN>
<http://www.jcpa.org.il/JCPAHeb/Templates/showpage.asp?FID=272&DBID=1&LN> , גישה ב-21/8/09.

"הבלוג של מורלו" באתר תפוז, "רוצים לצפות במונדיאל בחינם? כנסו לכאן!" בכתובת:

<http://www.tapuz.co.il/blog/ViewEntry.asp?EntryId=690344> , גישה ב-31/8/09.

הבלוג "שיישאר בינינו" באתר תפוז, "שידורי המונדיאל", בכתובת: גישה ב 31/8/09 ,

<http://www.tapuz.co.il/blog/viewEntry.asp?entryid=693264&passok=yes> ,

הבלוג "יגאל5555", פוסט "גילוי נאות, מה איתו?", ב-8/6/06, בכתובת:

<http://www.tapuz.co.il/blog/userblog.asp?foldername=igal5555> , גישה ב-31/8/09.

הבלוג "ניימן 3,0", פוסט "מונדיאל פיראטי", בתאריך 10/6/06, בכתובת:

<http://www.neiman.co.il/?cat=17> , גישה ב-31/8/09.

הבלוג של יוסי רז "המופע הטוב של היום", פוסט בתאריך 30/5/2006, בכתובת:

<http://www.notes.co.il/yossiraz/19609.asp> , גישה ב-31/8/09.

אתר "בלוגמורים", מאות רבות של פוסטים בזמן מאבק המורים העל יסודיים בכתובת:
<http://blogmorim.com>, גישות ב 11-12/07, 11/9/2009.
 אתר זמני של "בלוגמורים", לאחר קריסתו לדברי הנהלת האתר ב-14/12/07 מעומס גולשים,
 בכתובת: <http://blogmorim.blogli.co.il>, גישה ב- 11/9/09.
 הפרסום של Abraham בפייסבוק, "האמת על שביתת המורים" בכתובת:
<http://www.facebook.com/topic.php?uid=2646896885&topic=3328>, גישה ב- 11/9/09.
 שי כהן ב"קפה דה מרקר", בפוסט "זה חינוך, טמבל" בכתובת:
<http://cafe.themarker.com/view.php?t=173839>, גישה ב- 15/10/07, 12/9/09.

פורומים

פורום במסגרת "פרש" בנושא "עצומה- שווה להיכנס לקישור" בכתובת:
<http://www.fresh.co.il/vBulletin/showthread.php?t=218789&highlight=%EC%E1%F0>
 , גישה בתאריך 6/7/09, %E5%EF+%E4%F9%F0%E9%E4
 פורום במסגרת "פרש" בנושא "האם פיטורי השלישייה יעזור?" בכתובת:
<http://www.fresh.co.il/vBulletin/showthread.php?t=219065> גישה בתאריכים 3/9/06,
 6/7/09.
 פורום במסגרת "פרש" בנושא "הצטרפות למחאת ההורים השכולים" בכתובת:
<http://www.fresh.co.il/vBulletin/showthread.php?t=219492#post1409591>, גישה
 בתאריכים 26/8/06, 10/7/09.
 פורום במסגרת "הייד פארק מרכז פורומים ישראלי" בעניין "ועדת חקירה ייחודית ובלתי תלויה
 לנושא המלחמה" בכתובת:
http://hydepark.hevre.co.il/topic.asp?whichpage=1&topic_id=2013796&forum_id=99
 , גישה בתאריכים 17/8/06, 12/9/06, 10/7/09.
 פורום במסגרת "מדברים ערבה", בנושא שי דרומי בכתובת:
<http://www.arava.co.il/phpBB3/viewtopic.php?f=11&t=133&p=443&hilit=%D7%A9>
 , גישה ב- 22/8/09, %D7%99+%D7%93%D7%A8%D7%95%D7%9E%D7%99#p443
 פורום "BLABLA4U" באתר "קולמוסנט", קריקטורה שבועית/סיפור דרומי, בכתובת:
[http://www.blabla4u.com/sites/blabla4u/ShowMessage-](http://www.blabla4u.com/sites/blabla4u/ShowMessage-eng.asp?LangCode=Heb&ID=3737463)
[eng.asp?LangCode=Heb&ID=3737463](http://www.blabla4u.com/sites/blabla4u/ShowMessage-eng.asp?LangCode=Heb&ID=3737463), גישה ב- 22/8/09.
 YNET קהילות "ואיפה לא תקראו על המחאה נגד מחירי המונדיאל ?" בכתובת:
<http://www.ynet.co.il/home/0,7340,L-844-209-943,00.html>, גישה ב- 4/9/09.
 פורום "איפה נראה את המונדיאל" באתר "ספורטאנטר", בכתובת:
<http://forum.sportenter.co.il/showthread.php?t=1940>, גישה ב- 4/9/09.

פורום "מונדיאל" 2006 " באתר "ספורטאנטר", בכתובת:
<http://forum.sportenter.co.il/showthread.php?t=2269>, גישה ב- 4/9/09.
 "חשבונאות מונדיאל" ב"אנקדוטות", בכתובת:
<http://www.anecdoto.net/?p=455#comments>, גישה ב-4/9/09.
 במסגרת פורום הלוויינים הישראלי. ב-6/6/06 "אי אפשר למנוע מאנשים להסתכל על המסך",
 ב-20/5/06 "פיני זהבי (צ'רלטון) דיבר היום ברדיו", בכתובת: <http://www.sat->
<http://www.sat-israel.com/Forums/index.php?showtopic=13955&hl>, גישה ב-4/9/09.
 ב-19/9/07 bingoman, בפורום מורים באתר תפוז "השביתה תיפתח אחרי סוכות" בכתובת:
<http://www.tapuz.co.il/Forums2008/ViewMsg.aspx?ForumId=352&MessageId=1060>
 92313, גישה ב-12/9/09.
 איציק וולף בתפוז, 30/11/07 "חוזרים ללימודים ביום ראשון?" בכתובת:
<http://www.tapuz.co.il/Forums2008/ViewMsg.aspx?ForumId=54&MessageId=10941>
 1629, גישה ב-12/9/09.
 ב-2/12/07 דיון בעקבות הודעת "תפוז אנשים", על השתתפות רן ארז בפורום ב-5/12/07 בכתובת:
<http://www.tapuz.co.il/Forums2008/ViewMsg.aspx?ForumId=94&MessageId=10951>
 5549, גישה ב-12/9/09.

עצומות

עצומת חיילי המילואים – באתר חיילי המילואים- נמצא בכתובות אתרי אינטרנט.
 עצומת התנועה לאיכות השלטון – באתר התנועה, נמצא בכתובות אתרי אינטרנט.
 עצומת טוהר הנשק של עו"ד שרמן, בכתובות:
http://www.tohar.org.il/ShowList_Registers.asp
<http://www.tohar.org.il/Default.asp>, גישות כמפורט בפרק 8.1.5.5 ו-11/7/2009.
 העצומה להחזרת הביתה של החיילים רגב, גולדווסר ושליט, בתוך אתר "הבנים", בכתובת:
<http://www.habanim.org/atsuma1.html>, גישה ב-24/7/2009.
 עצומות ב- Petitiononline:
<http://www.petitiononline.com/olmert/petition.html>: להתפטרות אולמרט
http://www.petitiononline.com/mod_perl/signed.cgi?habanim3: להחזרת החטופים
 גישה במועדים רבים במהלך שנים 2006, 2007, ב-1/8/09.
 YNET אודות העצומה למתן חנינה לראש ממשלת תאילנד בכתובת:
http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/CdaNewsFlash/0,2297,L-3755215_184,00.html,
 גישה ב-1/8/09.

העצומה למען שי דרומי, בתוך אתר חוות דרומי בכתובת: <http://dromi.media-line.co.il>,
גישה ב- 26/9/2009.

עצמת ארגון המורים העל יסודיים בכתובת: <http://www.irgun->

[hamorim.org.il/Atzuma.aspx](http://www.hamorim.org.il/Atzuma.aspx), גישות בחודשים 10-12/2007, 11/9/09.

עצמת הורים לנשיא פרס, להקים ועדה לשדרוג החינוך בכתובת: <http://www.1000000->

[horim.co.il/registered.aspx](http://www.horim.co.il/registered.aspx), גישה ב- 29/11-3/12/2007, 3/1/08. במועדים מאוחרים יותר-
האתר לא עלה.

לוח זמנים - אירועים מרכזיים במלחמת יום הכיפורים והמחאה שלאחריה

- 6.10.73 – פריצת מלחמת יום הכיפורים, מצרים וסוריה תוקפות בו-זמנית את מדינת ישראל.
- 12.10.73 – רכבת אווירית אמריקאית לישראל מטיסה במטוסי גאלאקסי ציוד ואמצעי לחימה.
- 24.10.73 – סיום הלחימה, הפסקת אש נכנסת לתוקף בשתי החזיתות.
- 31.12.73 – בחירות כלליות. כוחה של מפלגת העבודה בכנסת מצטמק מ-56 ל-51 מנדטים.
- 1.2.74 – גדודו של מוטי אשכנזי משתחרר משירות מילואים פעיל.
- 3.2.74 - מוטי אשכנזי מתייצב למחאת יחיד על גבעה מול משרד ראש הממשלה.
- 4.2.74 – דבר קיום המחאה מתפרסם באופן מקרי ב"על המשמר".
- 5.2.74 – בעקבות "על המשמר", גם "מעריב" ו-"ידיעות אחרונות" מפרסמים אודות המחאה.
- 8.2.74 – ראיון נרחב עם מוטי אשכנזי מתפרסם ב"מעריב".
- 13.2.74 – פגישת מוטי אשכנזי עם שר הביטחון משה דיין.
- 17.2.74 – מתקיימת עצרת מחאה ראשונה, בהשתתפות כ-2,000 מוחים.
- 18.2.74 – בעקבות העצרת ה-1, מתחיל שיתוף פעולה מחאתי בין מספר התארגנויות.
- 20.2.74 - מוטי אשכנזי מעיד בפני ועדת אגרנט.
- 24.2.74 – ראשית דיונים פנימיים והבעת ספיקות פומבית במפלגת העבודה, בצבא, בארגונים וגופים ציבוריים ופוליטיים שונים.
- 17.3.74 - מוקמת תנועת מחאה משותפת בשם "ישראל שלנו".
- 24.3.74 - עצרת "יום האחריות הציבורית" בירושלים, בהשתתפות כ-25,000 מפגינים.
- 1.4.74 – ועדת החקירה הממלכתית, "ועדת אגרנט", מפרסמת מסקנות ביניים. הועדה האשימה את הדרג הצבאי ולא הזכירה את הדרג המדיני.
- 1.4.74 – חוסר האמון הציבורי והתסיסה גוברים בעקבות פרסום מסקנות ועדת אגרנט.
- 11.4.74 - ראש הממשלה גולדה מאיר מגישה את התפטרותה לנשיא, ומביאה בכך להתפטרות הממשלה כולה.